

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Therése Berggren

Barn som offer för sexualbrott
och videoförhör som bevis i
rättegången

Examensarbete
20 poäng

Handledare
Per Ole Träskman

Ämnesområde
Straffprocessrätt

Termin
Ht 2001

Innehåll

FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Presentation	7
1.2 Syfte	8
1.3 Avgränsningar	9
1.4 Disposition	9
1.5 Metod och material	10
2 SEXUALBROTT MOT BARN	11
2.1 Definition	11
2.2 Historik	12
2.3 Omfattning och förekomst	18
2.3.1 Incidens	19
2.3.2 Prevalens	22
2.3.3 Sammanfattning	23
2.4 Brottet, förövaren och offret	24
2.4.1 Brottet	24
2.4.2 Förövaren	25
2.4.3 Offret	26
2.5 Lagstiftning	28
2.5.1 Våldtäkt	29
2.5.1.1 Aktuell lagstiftning	29
2.5.1.2 Lagförslag	30
2.5.2 Sexuellt tvång	31
2.5.2.1 Aktuell lagstiftning	31
2.5.2.2 Lagförslag	31
2.5.3 Sexuellt utnyttjande av underårig	31
2.5.3.1 Aktuell lagstiftning	31
2.5.3.2 Lagförslag	32
2.5.4 Sexuellt ofredande	33
2.5.4.1 Aktuell lagstiftning	33
2.5.4.2 Lagförslag	33
2.6 Brottmålsprocessen	34
2.6.1 Förundersökning och åtal	34
2.6.2 Rättegång	35

2.6.2.1	Processprinciper	36
2.6.2.2	Bevisning och bevisvärdering	37
3	FÖRHÖR MED BARN SOM BROTTSOFFER	41
3.1	Allmänt om förhör	41
3.2	Inför barnförhöret	42
3.3	Särskild företrädare för barn	44
3.4	Barnförhörets genomförande	45
4	SÄRSKILT OM FÖRHÖR GENOM VIDEOUPPTAGNING	49
4.1	Praxis	49
4.2	Teknisk utrustning	50
4.3	Videoförhör hos Familjevårdsenheten i Malmö	52
5	EUROPAKONVENTIONEN OCH VIDEOFÖRHÖRET	53
5.1	Konventionstext	53
5.2	Allmänt om artikel 6	54
5.3	Särskilt om artikel 6:3:d)	55
5.3.1	Europadomstolens praxis angående art 6:3:d)	55
5.4	Svensk praxis förenlighet med artikel 6	58
6	KOMPERATION MED DANMARK	63
6.1	Sexualbrottslagstiftning	63
6.2	Brottmålsprocessen	65
6.2.1	Förundersökning och åtal	65
6.2.2	Rättegång	66
6.3	Videoförhör med barn	68
7	DE OLIKA INTRESSENA I FRÅGAN	76
7.1	Den anklagades rättigheter, rättssäkerheten	76
7.2	”Fair trial”	77
7.3	Säkra bästa möjliga bevis, få fram den materiella sanningen	78
7.4	Barnets bästa	79

8 AVSLUTANDE ANALYS	83
Hur skall barn förhöras på bästa möjliga sätt då de blivit offer för ett påstått sexualbrott?	83
BILAGA 1	85
Dansk lagstiftning av intresse	85
Bekendtgørelse af straffeloven, nr 808 af 14/09/2001	85
Bekendtgørelse af lov om rettens pleje, nr 809 af 14/09/2001	86
KÄLLFÖRTECKNING	97
Offentligt tryck	97
Litteratur	97
Artiklar	100
Övrigt	101
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	102
Svenska domstolar	102
Danska domstolar	102
Europadomstolen	103

Förord

Mitt intresse för det här området väcktes i samband med en gruppredovisning på specialkursen ”Bevisföring och bevisvärdering avseende de centrala straffrättsliga frågorna”. Efter redovisningen, som visserligen var mycket bra, tyckte jag mina frågor var fler till antalet än före redovisningen, och därför gjorde jag en mental notering om att detta skulle vara ett bra ämne för ett examensarbete. Något som också fastnade i mitt minne den där dagen var att förövaren i ett av de rättsfall som redovisades hette Jesus (NJA 1993 s. 616). Även om namnet är av ringa betydelse i sammanhanget, så kändes det så absurt på något sätt att denna hemska person delade namn med just Jesus, barnens beskyddare, och det berörde mig.

Jag har dessutom haft det stora missnöjet att närvara vid ett polisförhör med ett offer för sexuella övergrepp mot barn och i samband därmed personligen sett hur det påverkade henne. Denna erfarenhet har av naturliga skäl påverkat mig till att i första hand inta ett barnperspektiv i min utredning av rättsläget.

Förkortningar

BrB	Brottsbalken (1962:700)
BRIS	Barnens rätt i samhället
BRÅ	Brottsförebyggande rådet
EMRK	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, införd som svensk lag genom lag 1994:1219
FOB	Folketingets Ombudsmands Beretning
FuK	Förundersökningskungörelsen (1947:948)
H	Højesteret i Danmark
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätten
JO	Justitieombudsmannen
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
Prop.	Regeringens proposition
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
RH	Rättsfall från hovrätterna
rpl.	Retsplejeloven, Bekendtgørelse af lov om rettens pleje nr 809 af 14/09/2001
RPS	Rikspolisstyrelsen
RÅ	Riksåklagaren
SFS	Svensk författningssamling
SL	Strafflagen
SoL	Socialtjänstlagen (1980:620)
SOU	Statens offentliga utredningar
strfl.	Straffeloven, Bekendtgørelse af straffeloven nr 808 af 14/09/2001
UfR	Ugeskrift for Retsvæsen
V	Vestre Landsret i Danmark
Ø	Østre Landsret i Danmark

1 Inledning

1.1 Presentation

Sexuella övergrepp mot barn är det kanske mest tabubelagda brott som finns. Tabu har existerat genom alla tider, men snarare än att förhindra själva övergreppen, så förhindrar det att man pratar om dem. Tabu medför också att de flesta människor känner tvivel när någon utpekas som förövare. De som historiskt försökt belysa problemet har alltid mötts av starka reaktioner. Fortfarande är det många som av olika skäl helst vill sopa sexuella övergrepp mot barn under mattan och bortförklara tecken på övergrepp. Sätten att göra det är många; barn som berättar att de blivit sexuellt utnyttjade blir inte trodda, kvinnor anklagas för att använda påståenden om incest som vapen i umgänges- och vårdnadstvister, barnpsykologers utredningsmetodik kritiseras då de finner att misstänkta övergrepp har fog för sig och rättegångarna beskrivs som häxprocesser. Det faktum att kunskapen om sexuella övergrepp mot barn länge var bristfällig har gjort att dåligt underbyggda uppfattningar, myter och vanföreställningar kunnat få relativt fritt spelrum. Det var exempelvis svårt att avliva myten om att sexuella övergrepp mot barn begås av ”fula gubbar” i parker och att incest enbart förekommer i familjer på samhällets botten, där fadern är psykiskt störd. Under senare år har emellertid kunskaperna förbättrats betydligt, och idag är situationen istället att det nästan talas ”för mycket” om sexuella övergrepp mot barn. Problemet är inte längre tystnad, utan snarare oenighet och förvirring, åtminstone i vetenskapliga kretsar. En någorlunda samstämmig bild när det gäller att förstå problemets omfattning, yttringar och konsekvenser har trots allt växt fram på basis av forskning, försöksverksamhet, utredningar och erfarenheter från ideella organisationer.

Den rättsliga utredningen i dessa ärenden har också utvecklats, men är fortfarande omgärdad av svårigheter, inte minst på grund av vanföreställningen om att barn skulle vara mindre trovärdiga vittnen än vuxna. Falska anklagelser om sexuella övergrepp är dock enligt såväl svensk som internationell forskning ”synnerligen ovanliga”.¹ Att fantisera ihop och medvetet ljuga om upplevelser av sexuella handlingar som de inte upplevt ligger oftast utanför barns förmåga², men de kan naturligtvis påverkas till att berätta på ett visst sätt. Ett par fall där falska anklagelser har uppdagats efter en fällande dom har uppmärksammats under 1990-talet, vilket gett ny vind i seglen för debatten om barns trovärdighet.

Den allmänna debatten om sexuella övergrepp mot barn verkar för övrigt påverka både anmälningsbenägenheten och i viss mån även domstolarnas

¹ Justitiedepartementet, ”*Misshandel och sexuella övergrepp mot kvinnor och barn*” (1991), sid. 41.

² Bring, Thomas et al, ”*Förundersökning*” (1999), sid. 257.

benägenhet att fria eller fälla i dessa fall. Om så verkligen är fallet tycker jag det är hemskt att ett så allvarligt brott skall behöva påverkas av hur debatten ser ut för tillfället, att barnen bara ska våga berätta och/eller att domstolarna bara ska våga döma på ett visst sätt när det är ett gynnsamt klimat härför. Detta tyder på att det trots allt behövs mer forskning på området.

Barns trovärdighet och tolkningen, värderingen och användningen av barnets berättelse framställs ofta som det stora problemet på området, så även i min uppsats, men i själva verket är det grundläggande problemet att överhuvudtaget få fram någon form av utsaga från barnet. Det är vanligt att barnet varken vill eller kan berätta om det som inträffat. Barnets låga ålder och/eller inte fullt utvecklade språk kan göra att det har svårt att förmedla vad det har utsatts för. Barnet kan också ha påverkats av förövaren att hålla tyst. Eftersom barnets ställning i rättsprocessen därmed blir svag är det viktigt att det under förundersökningen förhörs av polis/åklagare med särskild kunskap om barn och förhörsteknik.

Barn under 15 år förhörs som regel inte i domstol, istället spelas polisförhöret in på video och videoförhöret avspelas sedan inför rätten. Sverige är ett föregångsland vad gäller videoförhör med barn³ och vår praxis på området är väletablerad. Trots det uppstår fortfarande problem i samband med dess användning, inte minst p.g.a. våra förpliktelser enligt Europakonventionen. Vid utformningen av videoförhör måste framförallt tre olika intressen vägas emot varandra, nämligen *barnets bästa*, *den tilltalades rättigheter* och intresset av att få fram *den materiella sanningen*. Olika avvägningar mellan de tre intressena görs i Sverige, Danmark, USA och av Europadomstolen. Barnets bästa är det intresse av de tre som på senare tid hamnat i fokus, då barn som brottsoffer och barns rättigheter erkänts och uppmärksammats. Antagandet av FN:s Barnkonvention har spelat en stor roll härför. Även jag kommer, som sagt, att i viss mån anta ett barnperspektiv, men det betyder inte att de andra intressena inte är lika viktiga.

1.2 Syfte

Syftet med min uppsats är att utreda hur förhör med barn i allmänhet, och videoförhör med barn som utsatts för sexuella övergrepp i synnerhet, utförs på bästa sätt, samt hur dessa förhör utförs i Sverige. Dessutom har jag för avsikt att kontrollera huruvida svensk praxis på området är förenlig med den Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

³ Spencer, J.R. et al, ”*The evidence of children – the law and the psychology*” (1993), sid. 166.

1.3 Avgränsningar

Jag har främst koncentrerat mig på sexualbrott mot barn inom familjen eller av närstående, eftersom speciella problem uppstår i samband med utredningen när vårdnadshavare eller någon närstående till denne misstänks. Men även för att jag tycker att det är den värsta formen av sexuella övergrepp, förövaren finns bland de personer som barnet litar på och behöver allra mest och brottmålsprocessen blir ännu mer traumatisk för barnet än annars. Sexuella övergrepp i familjesituationer brukar benämnas med begreppet incest, som definieras som en sexuellförbindelse mellan släktingar i rakt upp- och nedstigande led samt mellan helsyskon. Incest är dock i min mening ett både för snävt och för brett begrepp. För snävt i den meningen att det inte innefattar övergrepp av styv- eller adoptivföräldrar och för brett då det även innefattar sexuellförbindelser mellan vuxna familjemedlemmar, frivilliga eller ofrivilliga. Därför har jag valt att så långt som möjligt undvika incestbegreppet och istället använda mig av benämningarna sexuella övergrepp mot barn inom eller utom familjen eller av närstående. I historieavsnittet (2.2) använder jag mig dock av incestbegreppet, det var svårt att undvika då detta brott historiskt betraktades och bestraffades som särskilt svårt.

Jag har vidare valt att lämna sakkunnigas inblandning i brottmålsprocessen och sakkunnigbeviset därhän, då detta är ett område som ger upphov till en rad egna frågeställningar och problem som skulle kunna ge tillräckligt med material till en helt egen uppsats. Socialtjänstens inblandning, som visserligen är viktig i barnärenden både före, under och efter brottmålsprocessens gång har jag också valt att i stort lämna utanför min uppsats. Liksom andra myndigheters anmälningsplikt, vård, behandling och samverkan mellan olika myndigheter.

1.4 Disposition

Uppsatsen inleds i kapitel 2 med en redogörelse för vad sexuella övergrepp mot barn är – enligt definition, lagstiftning och historiskt sett, samt hur omfattande dess förekomst är. Kapitlet avslutas med en genomgång av hur brottmålsprocessen förlöper i ett ärende av detta slag. Detta kapitel behövs som en bas för den fortsatta framställningen. I kapitel 3 redovisar jag tillvägagångssättet vid barnförhör och de problemområden som uppkommer härvid. Därefter går jag i kapitel 4 igenom vad som gäller specifikt för videoförhör med barn, då videoförhör har utvecklats till i stort sett allena rådande praxis vad gäller barnförhör i Sverige. I nästföljande kapitel (kapitel 5) redogör jag för Europakonventionens lagtext och Europadomstolens praxis gällande den misstänktes rättigheter vid förhör med brottsoffret och hur den förhåller sig till svensk videoförhörpraxis. Uppfyller Sverige sina åtaganden enligt EMRK? I det sjätte kapitlet görs en jämförelse med Danmark både vad gäller lagstiftning, brottmålsprocess och videoförhörpraxis. En jämförelse med ett främmande rättssystem är bra för

att den ger en förståelse för att det inhemska systemet inte är det enda eller nödvändigtvis det bästa. Det näst sista kapitlet (kapitel 7) innehåller en överblick över och en närmare inblick i de olika intressen som måste beaktas vid avvägningen i frågan om hur barnförhöret skall gå tillväga på bästa sätt. Jag avslutar uppsatsen med en analys om hur jag anser att ett barn som utsatts för sexuella övergrepp skall förhöras på bästa sätt och med vederbörlig hänsyn till alla intressen.

1.5 Metod och material

Jag har använt mig av doktrin, förarbeten, myndigheters riktlinjer/råd och rättsfall.

Socialstyrelsens olika expertrapporter och Peter L Martens utredningar för BRÅ:s räkning, om sexuella övergrepp mot barn är allomfattande och gav mig en bra överblick över hela problemområdet. Den danska debatten om videoförhör och dess förenlighet med EMRK har också hjälpt mig mycket. Ingen direkt motsvarande debatt har förekommit i Sverige, här diskuteras framförallt användandet av vittnespsykologer i rättegången. Men delvis också barns trovärdighet och bevisvärderingen i domstolarna. Användningen av videoförhör verkar inte ses som någonting som överhuvudtaget är förenat med problem. HD:s avgöranden angående videoförhör innehåller dock oftast omfattande domskäl.

Historieavsnittet visade sig väldigt svårt att hitta litteratur till, jag kontaktade en hel rad forskare och författare via e-mail, men alla svarade att det inte direkt finns någon litteratur som behandlar historien av sexualövergrepp mot barn. Några av dem ville därför t.o.m. gärna ha en kopia av detta arbete när det blev klart. Internet har jag för övrigt använt en hel del, inte för att jag där hittat fakta per se, men jag har lokaliserat var jag kan hitta denna fakta och kontaktat de personer som kan hjälpa mig att lokalisera den.

Slutligen har mina intervjuer med barnutredarna på Familjevårdsenheten i Malmö och mina besök där gett mig en ovärderlig personlig insikt som jag inte kunnat få på något annat sätt.

2 Sexualbrott mot barn

2.1 Definition

Det finns en mängd olika definitioner på sexuella övergrepp mot barn i litteraturen, och det som skiljer dem åt är oftast hur omfattande de är.

Den internationellt mest använda och refererade definitionen är utformad av Schechter och Roberge 1976⁴ och lyder:

”Sexuellt övergrepp definieras som indragandet av beroende och utvecklingsmässigt omogna barn i sexuella handlingar som de inte riktigt förstår, som de omöjligen med insikt kan ge samtycke till eller som är ett brott mot de sociala normerna för rollrelationerna inom familjen”

Socialstyrelsens vida definition från 1991 används i stor utsträckning i Sverige.⁵ Den lyder:

*”Begreppet sexuella övergrepp mot barn innefattar alla former av sexuella handlingar som påtvingas ett barn av en vuxen person”*⁶

Förutom dessa två finns det som sagt en rad andra definitioner. De flesta av dem har en eller flera av följande komponenter gemensamt:

- den vuxne utnyttjar barnets beroendeställning
- handlingen kränker barnets fysiska och psykiska integritet
- det är en handling som barnet inte kan förstå, inte är moget för och inte kan ge sitt informerade samtycke till
- handlingen utgår ifrån den vuxnes behov⁷

En stor variation av handlingar ryms inom begreppet sexuella övergrepp. Allt från lättare former av icke-fysisk kontakt såsom verbala sexuella anspelningar, blottning inför barnet och tittande på pornografisk film tillsammans med barnet till de allvarligaste former av sexuella övergrepp såsom fullbordade genitala, anala eller orala samlag.⁸ Andra exempel är sexuellt betonade smekningar och kyssar av barnet, att onanera inför barnet eller att tvinga barnet att onanera åt den vuxne.⁹

⁴ Svedin, Carl-Göran, ”Sexuella övergrepp mot barn – definitioner och förekomst” (1999), sid. 7.

⁵ Bl.a. i Justitiedepartementets bok, se fotnot 1.

⁶ ”Sexuella övergrepp mot barn”; Allmänna råd från Socialstyrelsen 1991:3, sid. 17.

⁷ Hindberg, Barbro, ”När omsorgen sviktar” (1999), sid. 82, Svedin, sid. 7, Allmänna råd från Socialstyrelsen 1991:3, sid. 17.

⁸ Svedin (1999), sid. 11.

⁹ Allmänna råd från Socialstyrelsen 1991:3, sid. 17.

Handlingarna kan dessutom variera i intensitet och över tid från ett enstaka övergrepp, till många övergrepp under kort tid alternativt många men glest utspridda övergrepp under många år, ibland under hela uppväxten.

Barnets egen inställning eller samtycke är helt oväsentlig. Att hävda att barnet var samarbetsvilligt eller t.o.m. förföriskt är inget hållbart försvarsargument.¹⁰ Eftersom ett barn varken är psykiskt, fysiskt eller sexuellt moget för vuxen sexualitet kan det inte ge sitt ”informerade samtycke” till sexuell samvaro med en vuxen person.¹¹

I Sverige är därför all sexuell samvaro mellan ett barn under 15 år och en vuxen att betrakta som övergrepp.¹² Övergrepp kan dessutom komma ifråga om ett omyndigt barn, dvs. någon mellan 15 och 18 år, utnyttjas av en vuxen som han/hon står i beroendeställning till. Detta gäller då t.ex. föräldrar, styvföräldrar, familjehemsföräldrar och vårdpersonal på en avdelning eller ett behandlingshem är förövare.¹³

2.2 Historik

Till skillnad från övrig barnmisshandel¹⁴ har sexuella övergrepp, åtminstone i form av incest, i alla tider betraktats som ett brott i Sverige. Syftena med kriminaliseringen och det sätt på vilket man betraktade offer och gärningsman skiljer sig dock avsevärt från idag.

Det bakomliggande syftet till att incest är och alltid har varit tabubelagt är av genetiska skäl och för civilisationens överlevnad.¹⁵ Men idag är syftena med kriminalisering av alla sexualbrott mot barn framförallt etiska. Tydliga gränser ska finnas inom familjer och andra beroendeförhållande, och barn ska skyddas från övergrepp. Barnet har dock inte alltid ansetts skyddsvärt. Samhället betraktade länge barnet som en ägodel till familjens överhuvud och därefter som den lägst stående individen, exempelvis är det i 1734 års lag uttalat att en hierarkisk ordning rådde i samhället där mannen stod högst, följd av kvinnan och därefter barnen.¹⁶ Barnen betraktades som halva människor eller ofullständiga vuxna och behandlades därefter.

I de tidigaste svenska lagarna berörs inte sexualbrott mot barn särskilt, varken landskapslagarna (1200-talet), Magnus Erikssons landslag (1350-

¹⁰ Allmänna råd från Socialstyrelsen 1991:3, sid. 17.

¹¹ Ibid.

¹² Allmänna råd från Socialstyrelsen 1991:3, sid. 17 och Svedin, sid. 7 jämfört med BrB 6:4.

¹³ Svedin (1999), sid. 7 jämfört med BrB 6:4.

¹⁴ Sexuella övergrepp är en av de grövsta formerna av både fysisk och psykisk barnmisshandel. Detta uttalas både av Sexualbrottsutredningen (SOU 2001:72, ”Barnmisshandel – Att förebygga och åtgärda”, s. 122) och av Socialstyrelsen (Allmänna råd 1991:3, sid. 36).

¹⁵ Sandström-Taylor, Solveig; ”Den största hemligheten” (1993), sid. 20.

¹⁶ Allmänna råd från Socialstyrelsen 1991:3, sid. 13.

talet) eller Kristofers landslag (1442) har någon bestämmelse om könsumgänge med minderåriga. Man skilde dock mellan barn och vuxna i lagen såtillvida att barn under sju år var helt straffbefriade och först vid femton blev ett barn fullt straffmyndigt, men någon åldersgräns för könsumgänge stadgades inte i lagen.¹⁷ Under vissa brottsrubriceringar ifrån dåtidens domböcker, såsom ”otukt” och ”lägersmål”¹⁸ inryms dock även sexuella övergrepp mot barn och ur andra rubriceringar kan man i stort sett utläsa att offret var minderårigt, exempelvis ”könsumgänge med piga”¹⁹, ”göra piga gravid” och ”kränkning av oskuld”. Vid dessa brott var det allra vanligast att mannen ensam straffades, men även barnet/kvinnan straffades i vissa fall, i vilken grad minderåriga straffades är dock svårt att avgöra eftersom ingen klar straffmyndighetsålder fanns.²⁰

Incest var däremot reglerat även i dessa de tidigaste lagarna, brottet kallades för ”blodskam” och ansågs vara ett brott mot den av Gud skapade naturen och inte mot en person eller mot staten. Ur denna kristna moraliska synvinkel var blodskam ett brott med två förövare som båda hade syndat och som båda skulle straffas. Blodskam jämställdes i grovhet med mord och båda parter dömdes till döden.²¹ På 1500- och 1600-talen brändes de på bål liksom andra kättare som begått brott riktade mot kyrkan.

I det medeltida samhället fanns en stor tolerans mot våld i allmänhet, och våld mot barn i synnerhet. Sexuella övergrepp mot minderåriga kom antagligen sällan till rättens kännedom och i de fall så gjorde föll de in under brottsrubriceringar som framförallt syftade till att skydda de kyrkliga institutionerna som äktenskapet och familjen var, och inte barnet som individ. Offrets ålder verkar ha varit ovidkommande. Bergenheim har en teori om att man inte såg så allvarligt på sexuella övergrepp på barn eftersom de inte kunde resultera i utomäktenskapliga barn, och därmed inte hotade familjen och samhället lika mycket som könsumgänge mellan vuxna utom äktenskapet.²²

En lagkommission tillsattes 1686 för att se över de ålderdomliga medeltidslagar som ännu gällde i Sverige. Vad gäller sexualbrott mot barn föreslog man en jämställning mellan våldtäkt och att locka barn till ”lägers måhl”²³, dvs. till utomäktenskapligt könsumgänge. Vilken ålder som avsågs med ”barn” framgår dock inte. Dessutom föreslog man att en särskild Lägersmålsbalk skulle införas, häri förbjöds husbonde att ha könsumgänge med tjänstepiga, liksom förmyndare med sin skyddsling. Lagkommissionens förslag stadfästes dock aldrig utan lämnades för vidare bearbetning.²⁴

¹⁷ Bergenheim, Åsa, ”...kan ej för otukt fällas...” (1998), sid. 49f.

¹⁸ lägersmål = *olovligt könsumgänge*, Svenska Akademiens Ordlista.

¹⁹ ”Piga” kan här utläsas dels som ”flicka”, dels som ”kvinnlig tjänare”.

²⁰ Bergenheim, sid. 50.

²¹ Ibid., sid. 49, 53.

²² Ibid., sid. 50.

²³ Förslag till Högmåla- och Edsöresbalk 1696, kap.33, 1§; Bergenheim, sid. 50f.

²⁴ Bergenheim, sid. 50f.

Ny lagstiftning antogs inte förrän 1734 års lag. I Missgärningsbalken, 22 kapitlet, 1 och 2 §§ i denna lag tog man fasta på lagkommissionens reglering vari könsumgänge med barn jämställdes med våldtäkt och straffades med döden. Man talar i regleringen dock inte om barn utan om kvinnor som ej fyllt tolv år. För första gången infördes alltså i lagen en åldersgräns för könsumgänge, men ingenting sades om övergrepp på pojkar under 12 år. Pojkar ansågs därmed troligen inte som presumtiva offer för sexuella övergrepp.²⁵ Åtminstone inte heterosexuella sådana, alla homosexuella handlingar var dock straffbara, fast utan något direkt lagstöd, brottet uteslöts ur lagstiftningen för att man ville "tiga ihjäl" det.²⁶ Stödet återfanns istället direkt i Bibeln och en analogi med stöd i tidelagsbestämmelsen gjordes.²⁷ Här kan man ändå inte tala om pojken som något offer eftersom båda parter straffades, oavsett ålder.²⁸

I 1734 års lag stadgades också förbud mot en husbonde att "lägra" sin tjänstepiga, en förmyndare sin kvinnliga skyddsling samt en lärare sin kvinnliga elev.²⁹ När det gällde blodskamsbrottet var straffet att båda parter skulle halshuggas och att de inte fick begravas på kyrkogården.³⁰ Det är emellertid osäkert hur lagen tolkades och användes när det gällde barn. I samma lag finns bestämmelser om att barn mellan sju och femton som begår brott, undantaget mord och misshandel, ska straffas av föräldrarna. Blodskam är inte särskilt omnämnt, och det är därför sannolikt att barn inte straffbelades för incesthandlingar som skett före det de fyllde 15 år.³¹

I slutet av 1700-talet upphävdes i upplysningens anda dödsstraffet och ersattes med frihetsstraff för många av sexualbrotten, dock inte för grövre incestbrott där det gällde ända fram till 1864 års Strafflag.³² I denna nya strafflag infördes ett särskilt kapitel (18 kap) om sedlighetsbrott varav sexualbrotten var huvudkategori. Blodskam var det grövsta sedlighetsbrottet, men alltså inte längre belagt med dödsstraff. Både offer och förövare var emellertid fortfarande straffbelagda, men straffsatserna var avsevärt lägre för offret. Straffmyndighetsåldern sattes till 15 år och det krävdes alltså för straffbarhet att övergreppet skett efter det att offret fyllt 15, däremot togs ingen hänsyn till om den sexuella relationen inleddes dessförinnan eller om våld och tvång använts vid övergreppet. Lagen

²⁵ Bergenheim, sid. 51f.

²⁶ SOU 1976:9 "Sexuella övergrepp", sid. 28, Silverstolpe, Fredrik et al, "Sympatiens hemlighetsfulla makt – Stockholms homosexuella 1860-1960" (1999), sid. 34.

²⁷ Legalitetsprincipen hade ännu inte haft sitt genomslag i svensk rätt. Träskman, Per Ole, "Om "menniskior som af sathan och sin onda begiærelse låter förföra sigh"" (1990), sid. 257.

²⁸ Silverstolpe, Fredrik et al, sid. 17.

²⁹ Missgärningsbalken, 53 kapitlet, 4 och 6 §§, Bergenheim, sid. 51.

³⁰ Missgärningsbalken, 59 kapitlet, 1 §, Bergenheim, sid. 52.

³¹ Bergenheim, sid. 52.

³² Sandström-Taylor, sid. 20.

förutsatte att offret vid fyllda femton skulle ha kraft att avvisa förövaren och avbryta en eventuellt pågående sexuell relation.³³

Till sedlighetsbrotten räknades i 1864 års strafflag också otukt med personer i vissa angivna beroendeställningar exempelvis, fosterbarn, skyddsling eller elev. Skyddsåldern för könsumgänge med flickor sattes generellt till 15 år ”i anseende till de fördärvliga följderna av sådan förbrytelse”, men ett strängare straff gällde för brott mot flickor under 12 år.³⁴ Fortfarande förutsatte de flesta bestämmelserna alltså manliga gärningsmän och kvinnliga offer, men ”otukt emot naturen”, dvs. homosexuella handlingar straffbelades nu uttryckligt i lagen. Fortfarande straffades dock båda parter.

Den dubbla straffbarheten i incestmål ledde i början av 1900-talet till orimliga resultat, domstolarna visade stor obenägenhet att frikänna offret/kvinnan, medan man däremot i allmänhet krävde gärningsmannens erkännande för att döma denne.³⁵ I vissa fall gick det t.o.m. så långt att offret dömdes medan förövaren frikändes.³⁶ Inte förrän 1937 straffriförklarades offret/barnet i svensk lag. Men så sent som 1983 fanns i brottsbalken betoning på visst ansvar hos offret då det fortfarande stadgades om ansvarsfrihet för honom/henne³⁷ istället för att man som idag klart deklarerar att allt ansvar ligger hos förövaren. Men 1937 bortföll alltså straffbarheten för den som ej fyllt 18 år vid könsumgänget eller förmåtts till otukt genom grovt missbruk av beroendeställning.³⁸ Som grund för lagändringen låg insikten om att straffhotet mot barnet utnyttjades av förövaren för att tvinga barnet till tystnad och fortsatta övergrepp. En insikt som nåtts efter det att sexuella övergrepp mot barn i familjen uppmärksammats som ett problem i mitten av 30-talet.³⁹

Samma år utvidgades straffskyddet för brottet otukt mot barn i SL 18:8 så att 15-års gränsen, för första gången, kom att avse även pojkar. Som motiv gavs att ”det ej alltför sällan förekommer att underåriga pojkar av äldre kvinnor lockas till otukt”, alltså gällde denna bestämmelse enbart heterosexuella övergrepp, men när homosexualitet mellan vuxna människor avkriminaliserades 1944, blev homosexuella handlingar riktade mot barn under 15 år istället separat straffbelagda.⁴⁰ Straffskyddet utvidgades också för flickor mellan 15 och 18 år, som förmåtts till otukt genom grovt missbruk av beroendeställning.⁴¹ En tydlig förändring i synen på barn i allmänhet och pojkar i synnerhet, som offer i en beroendesituation kom därmed till stånd i lagen.⁴²

³³ Bergenheim, sid. 52f.

³⁴ SOU 1976:9, sid. 30.

³⁵ Ohlander, Ann-Sofie, ”En latent struktur av våld – kriminalisering av offret exemplifierad ur svensk rättshistoria” (1987), sid. 234.

³⁶ Justitiedepartementet, sid. 37.

³⁷ Sandström-Taylor, sid. 20.

³⁸ SOU 1976:9, sid. 31.

³⁹ Diesen, Christian et al, ”Sexuella övergrepp mot barn” (2001), sid. 18.

⁴⁰ SOU 1976:9, sid. 34.

⁴¹ SOU 1976:9, sid. 34.

⁴² Diesen et al., sid. 18.

En annan viktig förändring till förmån för offret kom till stånd med införandet av Brottsbalken 1965. Ett av huvudsyftena med lagen, enligt förarbetena, var att ”bereda straffrättsligt skydd för barn och ungdom mot sexuella kränkningar samt att i övrigt värna om individens integritet i sexuellt hänseende”.⁴³ För första gången kom alltså här skyddet för individen direkt till uttryck. Otukt med barn under 15 år straffbelades generellt i BrB 6:3, som riktades mot både heterosexuella och homosexuella handlingar. Otukt med ungdom, dvs. barn mellan 15 och 18 år, i beroendeställning straffades enligt BrB 6:4, häri straffbelades dessutom alla homosexuella handlingar med personer under 18 år. Dessutom gavs ungdomar mellan 18 och 20 år skydd mot homosexuellt umgänge i beroendeförhållanden. Denna särskiljning av homosexuella och andra övergrepp varade till 1978, därefter betraktades alla övergrepp på personer under 18 år i olika beroendeförhållande lika enligt lagen.

Under hela 1900-talet kan man i lagstiftningen se hur synen på sexualbrotten mot barn och framförallt på incest har mildrats genom stegvisa strafflindringar, inte bara till förmån för offret utan även för förövaren. Sigmund Freuds teorier om barn som förförare och lögnare hade stor genomslagskraft även i svensk lagstiftning. Strafflindringar för den vuxna incestutövaren infördes dels 1937 och dels 1965. 1977 års sexualbrottskommitté gick t.o.m. så långt att de föreslog ett avskaffande av incestbrottet (SOU 1982:61). Men i remissförfarandet klargjordes från flera instanser att man önskade behålla kriminaliseringen av incest och hellre skärpa straffsatserna än lindra dem, pendeln svängde därmed tillbaka från den mest extrema frihetssynen på 70-talet.⁴⁴

Efter det negativa mottagandet i remissinstanserna av SOU 1982:61 föreslog riksdagen istället i prop.1983/84:105 en ändring av brottsbalkens regler om sexualbrotten i linje med remissvaren. Denna lagstiftning som, med vissa ändringar, gäller än idag trädde ikraft den 1 juli 1984. Man uttalade i propositionen att sexualbrottslagstiftningen behövde utvecklas så att den bättre skulle stämma överens med resultaten av den moderna sociologiska och kriminologiska forskning, som bl.a. belyst omfattningen och skadeverkningarna av sexualbrott mot barn. Lagens målsättning enligt förarbetena är bl. a. att uppfylla tre principer. Nämligen att straffa,

- alla former av sexuella handlingar inom familjen som riktas mot barn och ungdom⁴⁵
- handlingar med sexuell innebörd som riktas mot barn även utom familjen, *och*

⁴³ SOU 1953:14 ”Förslag till Brottsbalk”, sid. 107f, Diesen et al., sid. 18.

⁴⁴ Ernst, Niels et al, ”Sexuell barnmisshandel inom familjen” (1985), sid. 206.

⁴⁵ Som *barn* räknas personer under 15 år och som *ungdom* personer mellan 15 och 18 år.

- sexuellt umgänge med ungdomar som sker i situationer där man typiskt har att räkna med en risk för att det kan innebära ett utnyttjande av den unges beroendeställning⁴⁶

Ytterligare förstärkningar till skydd för barn har därefter kommit till uttryck i brottsbalkens sjätte kapitel genom ändringar 1992, 1994 och 1998. 1992 skrevs offrets låga ålder in direkt i lagtexten, som en omständighet att särskilt beakta vid avgörandet om brottet ”sexuellt utnyttjande av underårig” skall betraktas som grovt. 1994 upphävdes BrB 6:5 och brottet ”sexuellt umgänge med barn” kom att falla under BrB 6:4 och få beteckningen ”sexuellt utnyttjande av underårig”. Detta för att tydligare visa på brottets allvar och undvika den betoning på barnets medverkan, som ordet umgänge gav sken av. Utöver det förlängdes preskriptionstiden för brotten på så sätt att den börjar löpa först den dag målsäganden fyller 15 år. Vid den senaste ändringen, 1998, gjordes bestämmelsen i BrB 6:4 språkligt könsneutral och våldtäktsbestämmelsen gjordes mer allmän, vilket medför att sexuellt umgänge med någon under 15 år kan falla under våldtäktsbestämmelsen även om något våld eller hot inte använts.⁴⁷ Samma år tillsattes även den sexualbrottsutredning som nyligen, i SOU 2001:14, presenterat ett förslag till ett helt nytt sexualbrottskapitel, där barn ges ett än mer ökat skydd mot sexuella övergrepp.⁴⁸ Dessa förändringar går jag igenom mer ingående nedan i avsnitt 2.5.

Sexuella övergrepp på barn är alltså inget nytt samhällsfenomen, men väl ett relativt ”nytt” samhällsproblem.⁴⁹ Sexuella övergrepp ”upptäcktes” och började definieras som ett verkligt problem först på 1980-talet.⁵⁰ Efter påtryckningar av bl.a. kvinnorörelsen och influenser från USA startade stora debatter i massmedia. De första artiklarna rörande sexuella övergrepp mot barn publicerades 1982, innan dess togs temat inte upp i svensk press.⁵¹ Det massmediala intresset ökade därefter drastisk och nådde sin topp 1985. Antalet artiklar i dagspress var tre gånger så många 1985 jämfört med 1982, därefter minskade antalet till ungefär samma nivå och stabiliserades där.⁵² Den samhälleliga kunskapen om något som varit i stort sett osynligt tills i början av 80-talet, har alltså ökat betydligt. Och detta har som följd haft ett ökat krav på att även rättssystemet skall anpassa sig till den nya kunskapsnivån. Men varken lagstiftning eller rättstillämpning har hunnit utvecklas i samma takt som kunskapen om barn som offer för sexuella övergrepp. En av huvuduppgifterna för 1998 års sexualbrottsutredning var att se över dessa ofullständigheter med sexualbrottslagstiftningen.⁵³ Deras

⁴⁶ Ernst et al, sid. 207f.

⁴⁷ Något som dessförinnan fastslagits i praxis (NJA 1993 s. 310), se nedan 2.5.1.1.

⁴⁸ SOU 2001:14, ”Sexualbrotten. Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor”.

⁴⁹ Martens, Peter L, ”Sexualbrott mot barn – presentation och diskussion av några centrala teman inom forskningsområdet” (1989), sid. 13.

⁵⁰ Justitiedepartementet, sid. 33.

⁵¹ Martens (1989), sid. 16.

⁵² Ibid., sid. 15.

⁵³ Diesen et al, sid. 19.

förslag till ändringar presenteras som sagt mer utförligt nedan. Huruvida de lyckas med sin intention att få lagstiftningen mer i överrensstämmelse med kunskap och vetenskap får framtiden utvisa.

2.3 Omfattning och förekomst

Hur vanligt är det egentligen med sexuella övergrepp mot barn? Det är en fråga som inte är lätt att besvara. De polisanmälda sexualbrotten mot barn har sett i ett perspektiv på 10-15 år fördubblats i Sverige. Men det betyder inte att brotten blivit dubbelt så många.⁵⁴ De kan ha ökat, minskat eller legat på en konstant nivå.

Det man kan titta på för att få fram siffror på förekomsten av sexualbrott är antingen antalet upptäckta fall per år (*incidensen*) eller problemets förekomst i befolkningen, dvs. antalet människor som varit utsatta för ett sexuellt övergrepp under barndomen (*prevalensen*).⁵⁵ Närmare bestämt är det man kan kontrollera den *anmälda incidensen*, dvs. antalet polisanmälda brott, och den *rapporterade prevalensen*, som beror mycket på kvalité och kvantitet av utförda undersökningar.⁵⁶

Sexualbrott är generellt sett brott med en omfattande dold brottslighet, mörkertalet är stort både vad gäller incidens och prevalens. Generella faktorer som påverkar anmälningsbenägenheten av ett brott är brottets grovhet, relationen mellan offer och gärningsman och brottets synlighet.⁵⁷ Sexualbrott mot barn kan i och för sig vara grova, men ger sällan synliga skador⁵⁸, i en stor andel av brotten föreligger en nära relation mellan barnet och den vuxne (hälften av alla brott mot barn i kategorin sexuellt utnyttjande m.m. begicks inom en nära relation år 2000⁵⁹) och de flesta brotten begås i det privata⁶⁰. Dessutom är sexualitet i allmänhet ett känsligt område att tala om, och i synnerhet då det handlar om ett integritetskränkande sexualbrott. Anmälningsbenägenheten är sålunda låg. Mörkertalet är också generellt sett större om offret är ett barn, speciellt om han/hon känner gärningsmannen. Detta är naturligt. Små barn kan inte alltid berätta om vad de har varit med om, de har kanske inte ens lärt sig att prata. Äldre barn kan kanske inte klä vad de varit med om i ord. Dessutom är barn tillitsfulla, de förväntar sig inte att vuxna som de litar på och som tycker om dem ska göra dem illa. De tror att vuxna vet vad de gör och sätter lämpliga gränser. De vet inte att den

⁵⁴ Edling, Margaretha, ”Sexuella övergrepp mot barn – Ovanliga brott som väcker starka känslor” (1998), sid. 7.

⁵⁵ Svedin (1999), sid. 17.

⁵⁶ Ibid., sid. 18.

⁵⁷ SOU 2001:14, sid. 84.

⁵⁸ Martens, Peter L, ”Sexualbrott mot barn – Beskrivning av de misstänkta brotten” (1990), BRÅ Rapport 1990:6, sid. 46ff.

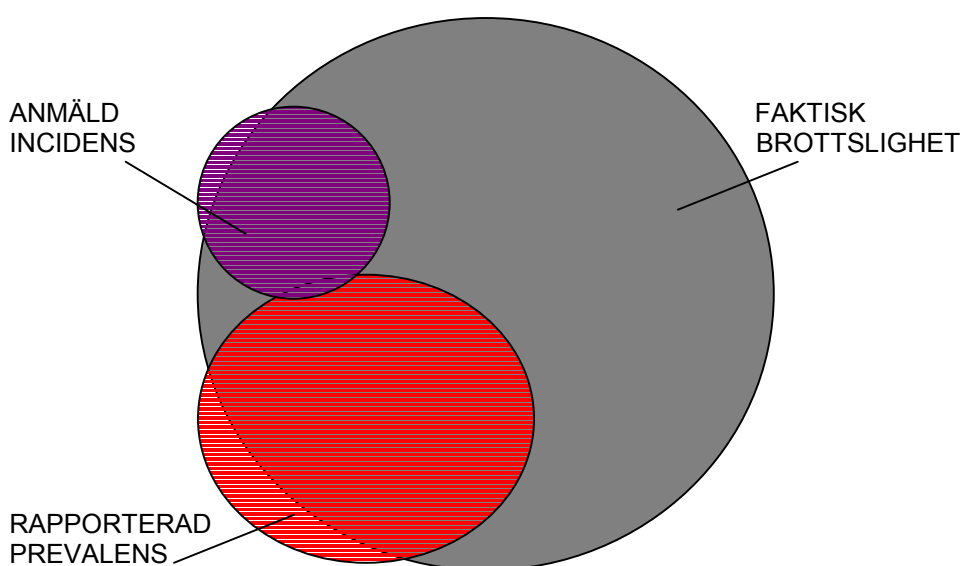
⁵⁹ BRÅ Rapport 2001:10, ”Brottsutvecklingen i Sverige 1998-2000”, sid. 79

⁶⁰ Martens (1990), sid. 36ff.

vuxne kan göra fel och tar därför ofta själv på sig skulden. Känslor av skuld och skam motverkar också anmälningsbenägenheten.⁶¹

Generellt gäller för mörkertalet av prevalensen att, ju känsligare brottet är desto större är risken för stora bortfall i offerundersökningar och desto mindre är då resultatens tillförlitlighet.⁶² Sexualbrotten har följaktligen höga mörkertal även här.

Sammanfattningsvis innebär detta att det inte går att dra några säkra slutsatser om omfattningen av den faktiska sexualbrottsligheten mot barn, varken utifrån kriminalstatistiken eller utifrån undersökningresultaten. Trots det tänkte jag ändå titta lite närmre på båda områdena.

Det grå området symboliserar i denna bild det höga mörkertalet.

2.3.1 Incidens

År 2000 anmäldes 8734 sexualbrott i Sverige (se *Tabell 1*), det är mindre än 1 % av det totala antalet brott som polisanmäldes.⁶³ Mellan en tredjedel och hälften av sexualbrotten var riktade mot ett barn under 15 år.⁶⁴ Sexualbrott mot barn är således en antalsmässigt mycket liten brottskategori, att brotten får så mycket uppmärksamhet beror snarare på att de berör oss så starkt och att de kan få allvarliga konsekvenser för barnet.⁶⁵

⁶¹ SOU 2001:14, sid. 84, BRÅ Rapport 2001:10, sid. 69f, Sandström-Taylor, sid. 55.

⁶² SOU 2001:14, sid. 82.

⁶³ BRÅ Rapport 2001:10, sid. 69f.

⁶⁴ Ibid., sid. 72.

⁶⁵ Edling, sid. 7.

Tabell 1

Antal polisanmälda sexualbrott efter brottstyp, åren 1998–2000.

Brottstyp	Antal anmälda brott år		
	1998	1999	2000
Våldtäkt, grov våldtäkt (inklusive försök)	1 965	2 104	2 024
Därav mot barn under 15 år	274	301	300
Därav mot annan person	1 691	1 803	1 724
Sexuellt utnyttjande m.m.	1 606	1 963	1 660
Därav mot barn under 15 år	1 230	1 517	1 199
därav nära relation	537	593	547
därav övriga relationer	693	924	652
Därav mot annan person	376	446	461
Sexuellt ofredande	4 687	4 963	4 983
Därav exhibitionism	1 652	1 623	1 312
Därav annat sexuellt ofredande	3 035	3 340	3 671
därav mot barn under 15 år	1 204	1 320	1 262
därav övriga fall	1 831	2 020	2 409
Övriga sexualbrott	38	51	67
Totalt samtliga sexualbrott	8 296	9 081	8 734

Källa: BRÅ. Brottsutvecklingen i Sverige 1998-2000

Uppgifter om sexualbrott mot barn under 15 år redovisas särskilt i statistiken i tre brottskategorier; våldtäktsbrott, sexuellt utnyttjande m.m. samt sexuellt ofredande annat än exhibitionism (se *Tabell 1*). Barn är högst representerade som offer i kategorin sexuellt utnyttjande m.m., där drygt 70 % av offren var under 15 år 2000.⁶⁶ Särredovisning av brott mot barn har skett sedan 1965. Brottsutvecklingen sedan dess kan, insatt i ett diagram, liknas vid bokstaven U⁶⁷, men med ett kraftigt uppsving i början av 90-talet (se *Diagram 1*). De anmälda sexualbrotten minskade markant från 1965 till början av 1970-talet, en period då man diskuterade att sänka åldersgränsen för sexuellt umgänge till 14 år och att avkriminalisera incest och sexuellt ofredande förutom då offret var under 10 år.⁶⁸ I början av 1980-talet ökade antalet anmälningar kraftigt. Tidsmässigt sammanföll ökningen med ökningen av antalet publicerade artiklar i den s.k. incestdebatten som tog sin början 1982 (se avsnitt 2.2). Polisanmälningarna av sexualbrott mot barn under 15 år ökade markant även under 1990-talets början fram till 1993, därefter har en relativ stabilisering skett (se *Diagram 2*). En viss tendens nedåt märks dock år 2000 jämfört med 1999.⁶⁹

⁶⁶ BRÅ Rapport 2001:10, sid. 79.

⁶⁷ BRÅ Rapport 1998:2, ”Brottsutvecklingen i Sverige 1995-1997”, sid. 76f.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ BRÅ Rapport 2001:10, sid. 71.

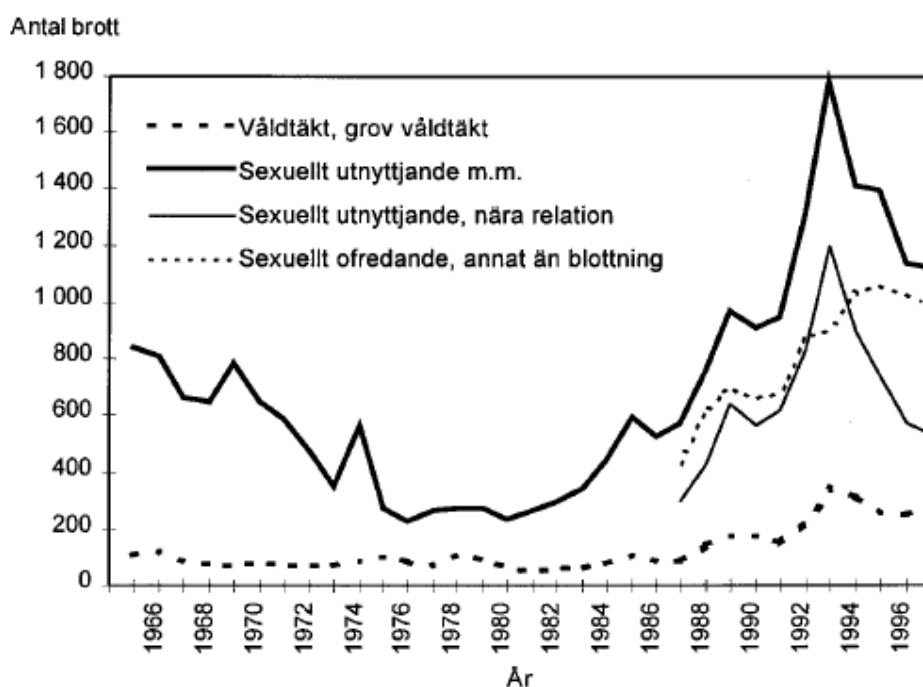

Diagram 1 Antal anmälda sexualbrott mot barn under 15 år, perioden 1965-1997, efter brottstyp.

Källa: BRÅ. Apropå 3/1998 sid. 8

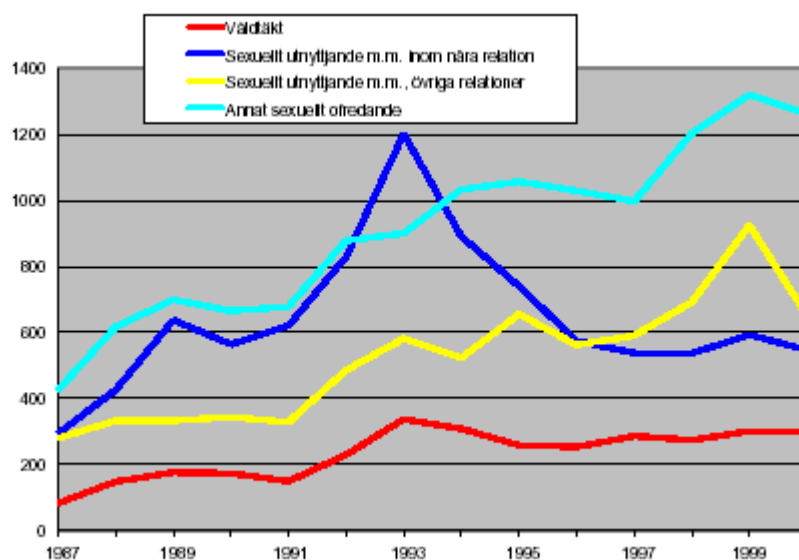

Diagram 2. Antal polisanmälda sexualbrott mot barn under 15 år, efter brottstyp, åren 1987-2000.

Källa: BRÅ. Brottsutvecklingen i Sverige 1998-2000

1987 redovisades för första gången antalet fall av sexuellt utnyttjande m.m. av minderårig, efter typ av relation mellan gärningsman och offer, i

kriminalstatistiken.⁷⁰ Utvecklingen för sexuellt utnyttjande m.m. där relationen mellan barnet och förövaren *inte* kategoriserats som nära relation (utom familjen) visar att antalet anmälda brott per år ökat successivt från 280 till nästan 890 brott från 1987 till 1999. Antalet polisanmälningar av brott *med* nära relation till förövaren (inom familjen) ökade påtagligt från nästan 300 brott år 1987 till 1 200 brott år 1993, varefter en kraftig minskning följde för att 1996 stabiliseras till omkring 550 brott per år (jfr *Tabell 1*). Antalet brott med nära relation mellan barnet och förövaren ökade alltså fram till 1993 och låg på en högre antalsmässig nivå än antalet brott med icke-nära relation. Därefter sjönk antalet brott med nära relation och efter 1996 har det legat på en allt lägre nivå än brott med icke-relation.⁷¹ Brotten närmade sig dock varandra något under år 2000 (se *Diagram 2*).

En förklaring till dessa svängningar kan vara att 1980-talets fokus på sexualbrott mot barn inom familjen på 1990-talet avlöstes av en utvidgning av själva debatten om sexualbrott mot barn och en allt större inriktning på pedofili och barnpornografi. Ett annat skäl till den plötsliga nedgången av anmälningar av brott *med* nära relation till förövaren kan tänkas vara att rättsfall där personer som dömts för sexualbrott mot barn visat sig vara oskyldiga uppmärksammats i medierna.⁷² Dessutom måste noteras att ett brott registreras efter när det anmäls och inte efter när det begicks. En sådan dramatisk ökning som den av sexuellt utnyttjande begånget av till barnet närstående person, som skedde 1993 innehåller med stor sannolikhet brott som begåtts spridda över flera år tillbaka i tiden.⁷³ Toppen kanske beror på en ökad anmälningsbenägenhet just det året till följd av exempelvis ett uppmärksammat fall. Motsvarande gäller för ökningen av brott med icke-relation 1999.

Ett intressant fenomen som framgår ovan är det faktum att utvecklingen av antal anmälda sexualbrott sammanfaller med svängningarna i samhällsdebatten.⁷⁴ Anmälningsbenägenheten påverkas alltså, utöver av de faktorer jag nämnde i början av detta avsnitt, dessutom av händelser och debatter i samhället. Därför är det också troligt att mörkertalet varierar över tid, vilket gör det svårt att dra slutsatser om den faktiska *utvecklingen* av sexualbrotten, likväl som om *omfattningen* av den, utifrån kriminalstatistiken.⁷⁵

2.3.2 Prevalens

En komplettering till kriminalstatistiken, vad gäller sexuella övergrepp mot barn, får man genom att titta på de s.k. prevalenstalen som erhålls i olika

⁷⁰ Svedin (1999), sid. 20.

⁷¹ SOU 2001:14, sid. 73f.

⁷² BRÅ Rapport 1998:2, sid. 78f, 86 samt SOU 2001:14, sid. 74f.

⁷³ Svedin (1999), sid. 19.

⁷⁴ BRÅ Rapport 2001:14, sid. 70.

⁷⁵ Ibid.

offerundersökningar. Men som jag nämnde i inledningen till detta avsnitt så är tillförlitligheten till offerundersökningar angående sexualbrott ganska låg p.g.a. brottens känsliga natur. Även bland de personer som svarat på de känsliga frågorna är inte alltid svaren helt att lita på.⁷⁶

Offerundersökningar bland vuxna i de nordiska länderna tyder på att mellan 9 och 19 procent av kvinnorna och mellan 3 och 9 procent av männen har varit utsatta för sexuella övergrepp före 18 års ålder. Liknande undersökningar bland ungdomar visade att mellan 5 och 7 procent av flickorna och mellan 1 och 3 procent av pojkarna varit utsatta för sexuellt övergrepp av en vuxen.⁷⁷

Enligt de första svenska undersökningarna från 1983 respektive 1985 har mellan 7 och 8 procent av kvinnorna och mellan 1 och 3 procent av männen utsatts för sexuella övergrepp före 18 års ålder.⁷⁸

I den senaste svenska undersökningen från år 1992 tillfrågades 2 000 ungdomar på 17 år om sina sexuella erfarenheter och beteenden. Enligt undersökningen uppgav 7-12 % av flickorna och 3-5 % av pojkarna att de hade blivit utsatta för sexuella övergrepp av en minst fem år äldre förövare.⁷⁹

De svenska prevalenstalen är i jämförelse med andra länder relativt låga. Allmänt gäller dock att prevalenstalen visar på en betydligt högre faktisk sexualbrottslighet mot barn än vad kriminalstatistiken indikerar.⁸⁰

I offerundersökningar brukar man ibland också fråga de personer som uppger att de blivit utsatta för brott om de anmält händelsen till polisen. Undersökningarna har visat att mellan 5 och 10 procent av dem som uppger att de blivit utsatta sexuella övergrepp gör en polisanmälan. Detta ger ytterligare en viss uppfattning om på vilken nivå mörkertalet kan ligga för sexualbrotten (Jfr. bilden sid. 19).⁸¹

2.3.3 Sammanfattning

Min slutsats angående omfattning och förekomst blir den att mörkertalet för sexualbrotten mot barn är alltför omfattande för att några säkra slutsatser om den faktiska brottsligheten skall kunna dras. Inte heller kan man med

⁷⁶ SOU 2001:14, sid. 82.

⁷⁷ Martens, Peter L, ”Pedofili, barnpornografi och sexuella övergrepp mot barn” (1998), sid. 5.

⁷⁸ Svedin (1999), sid. 22-23.

⁷⁹ Martens (1998), sid. 5 samt SOU 2001:14, sid. 83.

⁸⁰ SOU 2001:14, sid. 83.

⁸¹ Ibid.

säkerhet säga något om dess utveckling över tiden, utan man kan bara utläsa vissa tendenser.

2.4 Brottet, förövaren och offret

Liksom övrigt familjevåld förekommer sexuella övergrepp mot barn i alla sociala skikt. Alla yrkesgrupper, religioner, samhällsklasser och kulturer finns representerade hos gärningsmännen⁸², liksom alla åldrar och grupper av barn. Både flickor och pojkar utnyttjas, likväl som både män och kvinnor utnyttjas. Vissa specifika riskgrupper och risksituationer kan dock utpekas och dessa tänkte jag titta lite närmre på.

2.4.1 Brottet

När gärningsmannen är obekant för barnet är övergreppet oftast en engångsföreteelse som sker utomhus. Fysiskt våld är sällsynt, men vart tredje barn utsätts för något slags tvång. Själva övergreppet består ofta i sexuella anspelningar och beröring utanpå kläderna. Offret är oftast i skolåldern och en relativt stor andel är pojkar.⁸³ Mer än hälften av gärningsmännen i denna situation har tidigare dömts för sexualbrott mot barn.⁸⁴ Martens forskning visar att ju längre den sociala distansen mellan barnet och gärningsmannen är desto större andel av förövarna har tidigare begått sexualbrott.⁸⁵

När gärningsmannen däremot är bekant med barnet är övergreppet generellt sett grövre och en del av en serie upprepade handlingar som sträcker sig över en längre tid. Två tredjedelar av sexualbrotten där gärningsmannen är bekant för offret är upprepade övergrepp.⁸⁶ Övergreppet sker på en privat plats, såsom gärningsmannens eller offrets hem. Tre fjärdedelar av offren är flickor, oftast i skolåldern. När barn blir våldtagna sker det, enligt Martens, oftast inom familjen.⁸⁷

Sexuella övergrepp mot barn sker nästan uteslutande då gärningsmannen är ensam med barnet och inga vittnen finns.⁸⁸

⁸² Dessutom med ungefär samma procenttal. Detta skiljer sexuella övergrepp från övrig barnmisshandel där social tillhörighet och etnicitet är avgörande faktorer i kriminalstatistiken. Svedin, Carl-Göran, ”*Sexuella övergrepp mot barn – Orsaker och risker*” (2000), sid. 14.

⁸³ Edling, sid. 9.

⁸⁴ Martens, Peter L, ”*Sexualbrott mot barn – de misstänkta förövarna*” (1991), sid. 7.

⁸⁵ Ibid., sid. 38.

⁸⁶ Edling, sid. 9.

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ Edling, sid. 9.

2.4.2 Förövaren

Det vanligaste i alla undersökningar är att förövaren är känd av barnet och finns i dess närmiljö.⁸⁹ Enligt statistiken hade knappt 50 % av förövarna år 2000 en nära relation till offret.⁹⁰ Olika svenska undersökningar visar att ca 25-30 % av gärningsmännen är biologisk far eller fadersersättare till offret, 20-25 % är en vuxen bekant till barnet, 30-40 % är en vuxen obekant och 10-15 % var unga förövare under 20 år.⁹¹ Så trots att förövarna finns i alla samhällsskikt kan man särskilja olika riskgrupper ibland dem, nämligen:

- fäder
- vuxen bekant
- unga förövare
- vuxen obekant⁹²
- lärare, skolpersonal eller ideellt verksamma

Den sistnämnda gruppen utgör enligt en BRIS-rapport från 1999 ca 12 % av förövarna.⁹³

Sexualbrott kan totalt sett inte betraktas som ett ungdomsbrott⁹⁴, men unga förövare begår grövre sexuella brott än vuxna⁹⁵, t.ex. så utgjordes 42 % av dem som misstänktes för våldtäkt mot barn under 15 år av förövare under 20 år. Och mer än hälften av dessa var under 16 år!⁹⁶ I detta sammanhang ska man tänka på att enbart de som är straffmyndiga, dvs. över 15 år, finns med i statistiken, bortfallet av unga förövare *kan* således vara betydande. Sexualbrott av unga förövare bagatelliserades länge, man antog att det sexuella avvikandet skulle ”växa bort”. Men olika studier visar att ungefär hälften av de vuxna som dömts för sexualbrott debuterade i sitt beteende redan i tonåren. Så under 90-talet började man istället ta dessa brott som varningssignaler och utökade hjälpprogrammen för unga förövare.⁹⁷

I ovanstående BRIS-rapport redovisades också andelen gärningsmän som var mor/styvmor till offret, denna grupp utgjorde 9 %.⁹⁸ Generellt sett är antalet kvinnor som misstänks för sexualbrott mycket lågt. År 2000 misstänktes enbart sex kvinnor för sexualbrott mot barn, vilket utgör mindre än 1 % av det totala antalet misstänkta.⁹⁹ Många hävdar dock att mörkertalet

⁸⁹ Svedin (2000), sid. 13.

⁹⁰ BRÅ Rapport 2001:10, sid. 72.

⁹¹ Edling, sid. 9, Martens (1991), sid. 23, Svedin (2000), sid. 14, SOU 2001:14, sid. 86 samt BRÅ Rapport 2001:10, sid. 77f.

⁹² Hindberg (1999), sid. 94.

⁹³ SOU 2001:14, sid. 86.

⁹⁴ BRÅ Rapport 2001:10, sid. 77.

⁹⁵ SOU 2001:14, sid. 105.

⁹⁶ BRÅ Rapport 2001:10, sid. 78.

⁹⁷ Hindberg (1999), sid. 94.

⁹⁸ SOU 2001:14, sid. 86.

⁹⁹ BRÅ Rapport 2001:10, sid. 78.

för kvinnor är betydligt högre än för män.¹⁰⁰ Detta främst p.g.a. samhällets syn på kvinnan i allmänhet och modern i synnerhet som omvårdande och omhändertagande. I en utländsk undersökning uppskattas istället att ca 10 % av förövarna vid sexuella övergrepp av barn är kvinnor, och enligt BRIS-rapporter har andelen kvinnliga förövare i Sverige ökat under senare år och uppgår numera till ca 15 %.¹⁰¹

Ett gemensamt drag för alla förövare verkar vara att de inte tror att de skadar barnet, eller åtminstone så intalar de sig själva det.¹⁰² Annars skiljer sig motiv och orsaker hos förövarna åt lika mycket som de enskilda individerna.

En debatterad fråga är i vilken utsträckning förövarna själva utsatts för sexuella övergrepp under sin uppväxt. Enligt Sexualbrottsutredningen har ca 40 procent av de misstänkta förövarna själva blivit utsatta för sexuella övergrepp i barndomen.¹⁰³ Denna siffra är högre än hos normalbefolkningen, men detta är ändå inte någon egentlig orsak till de sexuella övergreppen enligt bl.a. Martens.¹⁰⁴ Istället kan man betrakta det som en riskfaktor.

2.4.3 Offret

Flertalet kända offer för sexuella övergrepp är flickor. I en undersökning av anmälda sexualbrott mot barn i Sverige 1984 utgjorde flickorna 77 % och pojkarna 23 %. Andelen pojkar var lägst vid övergrepp inom familjen (10 %) och högst när en obekant vuxen misstänktes (30 %).¹⁰⁵ Enligt Sexualbrottsutredningen är det generellt sett en och en halv till tre gånger vanligare att offret är en flicka än en pojke.¹⁰⁶ Det är dock väldigt troligt att mörkertalet är betydligt större för pojkar än för flickor. Pojkar förväntas vara starka och inte några värlösa offer, dessutom är brotten mot pojkar oftast av homosexuell natur och den utbredda homofobin leder även den till en minskad anmälningsbenägenhet i dessa fall.¹⁰⁷ Det handlar ju i dessa fall i viss mån om dubbla tabun.

I statistiken gällande sexuellt utnyttjande m.m. redovisas om offret är av samma kön som förövaren eller av det motsatta könet. Offren för heterosexuella brott är nästan uteslutande flickor medan offren för homosexuella brott nästan uteslutande är pojkar. De heterosexuella brotten är avsevärt fler (75 %) än de av homosexuell natur (25 %).¹⁰⁸ (Se *Diagram 3*)

¹⁰⁰ SOU 2001:14, sid. 84, Sandström-Taylor, sid. 39.

¹⁰¹ SOU 2001:14, sid. 84f.

¹⁰² Sandström-Taylor, sid. 33.

¹⁰³ SOU 2001:14, sid. 105.

¹⁰⁴ Edling, sid. 10.

¹⁰⁵ Svedin (2000), sid. 13, Martens (1990), sid. 27.

¹⁰⁶ SOU 2001:14, sid. 85.

¹⁰⁷ Hindberg, Barbro, ”Familjevåld som drabbar barn” (1990), sid. 18.

¹⁰⁸ BRÅ Rapport 1998:2, sid. 76 samt BRÅ Rapport 2001:10, sid. 80.

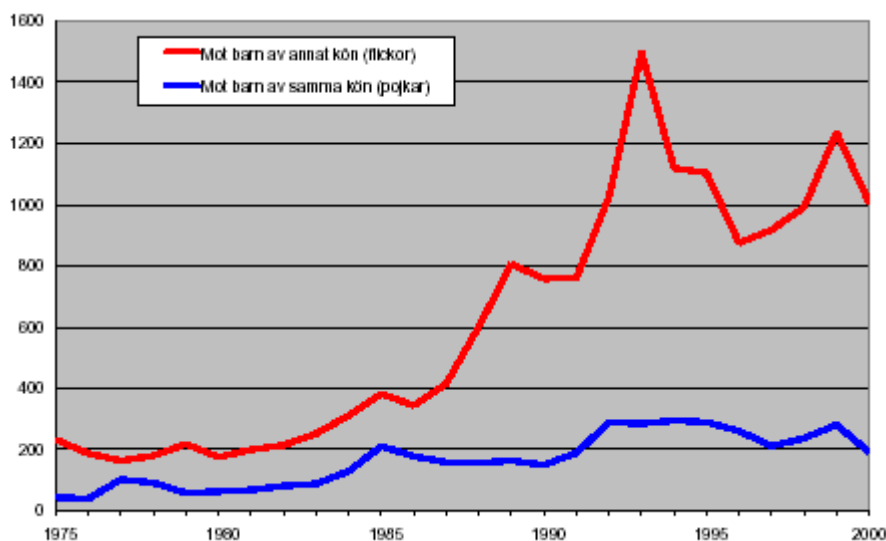

Diagram 3 Sexuellt utnyttjande m.m. mot barn under 15 år, brott mot annat respektive mot samma kön, antal polisanmälda brott, åren 1975–2000.

Källa: BRÅ. Brottsutvecklingen i Sverige 1998-2000

Sexuella övergrepp förekommer bland barn i åldrarna några veckor och upp till 15 år, men anses vara mest frekventa i förpuberteten dvs. i åldern 8-10 år.¹⁰⁹ Barnens genomsnittsålder när det första övergreppet begicks av en förälder var enligt 1984 års kriminalstatistik knappt 8 år, i jämförelse med ett genomsnitt på drygt 10 år för barn som utsatts av andra gärningsmän.¹¹⁰

Liksom bland förövarna kan även bland offren vissa särskilda riskgrupper pekas ut. En ökad risk för övergrepp råder för dessa grupper:

- *Barn till föräldrar som själva varit offer för misshandel och/eller sexuella övergrepp i barndomen.*¹¹¹
- *Barn till kvinnor som misshandlas i hemmet.* Utmärkande för män som misshandlar är att de är extremt svartsjuka och betraktar sina hustrur som sin egendom. Att misshandla innebär att överskrida gränser och kränka en människas integritet; sexuella övergrepp innebär samma sak varför det inte är ovanligt att både kvinnomisshandel och sexuella övergrepp mot barn förekommer i samma familj.
- *Barnbarn till mor- eller farföräldrar som förgripit sig på sina egna barn.* Mor- eller farföräldrarna vänder sig när deras egna barn blivit vuxna till barnbarnen.

¹⁰⁹ Svedin (2000), sid. 13.

¹¹⁰ Martens (1990), sid. 27.

¹¹¹ Jfr 2.4.2.

- *Barn som har en styvfar.* Att få vara med under barnets första tid i livet brukar anses kunna förebygga framtida övergrepp. Styvfäder har inte upplevt denna period och saknar släktskap med barnet.
- *Syskon till sexuellt utnyttjade barn.* Det kan förekomma att flera barn i familjen utnyttjas sexuellt samtidigt. Eller att föräldern vänder sig till ett yngre syskon när ett äldre barn blir ”ointressant” eller börjar göra motstånd.
- *Barn som tidigare utsatts för sexuella övergrepp.* Barn som utsatts för upprepade övergrepp och inte fått någon hjälp riskerar att utveckla en offeridentitet. Det är vanligt att de sexualiserar sina relationer med andra människor varför risken ökar att de på nytt utsätts för sexuella övergrepp.
- *Psyiskt och fysiskt handikappade barn.* Dessa barn är starkt beroende av sina föräldrar eller andra vårdare. De har svårt att hävda sig och sin integritet och kan vara mer mottagliga för sexuella övergrepp eftersom de inte alltid förstår att de blir utnyttjade.¹¹²

2.5 Lagstiftning

Lagstiftningen om sexualbrott finns i brottsbalkens sjätte kapitel. Hela detta kapitel kommer troligen att omarbetas rejält inom det snaraste på grundval av Sexualbrottskommitténs nyligen framlagda utredning, SOU 2001:14. Den främsta lagtekniska nyheten i detta förslag är att sexualbrott mot barn helt separeras från sexualbrott mot vuxna och att vissa nya brott införs. Jag tänkte i det följande redogöra för både de paragrafer som för närvarande är tillämpliga på sexuella övergrepp mot barn och viss praxis som gäller tolkningen av dessa, och samtidigt kort presentera jämförliga delar ur det nya lagförslaget.

Den mest väsentliga paragrafen i dagens lagstiftning vad gäller sexuella övergrepp mot barn är BrB 6:4 som behandlar sexuellt utnyttjande av underårig. Den, liksom BrB 6:7, gäller enbart då offret är ett barn. BrB 6:1 och 6:2, som också kan bli aktuella, är däremot inte specifika för barn utan gäller alla åldrar.

¹¹² Listan bygger på sidorna 23-24 i Allmänna råd från Socialstyrelsen 1991:3.

2.5.1 Våldtäkt

2.5.1.1 Aktuell lagstiftning

BrB 6:1

*” Den som genom våld eller genom hot som innebär eller för den hotade framstår som trängande fara tvingar någon annan till samlag eller till annat sexuellt umgänge, om gärningen med hänsyn till kränkningens art och omständigheterna i övrigt är jämförlig med påtvingat samlag, döms för **våldtäkt** till fängelse, lägst två och högst sex år. Med våld jämföras att försätta någon i vanmakt eller annat sådant tillstånd.*

Är brottet med hänsyn till våldets eller hotets art och omständigheterna i övrigt att anse som mindre allvarligt, döms till fängelse i högst fyra år.

*Är brottet grovt, döms för **grov våldtäkt** till fängelse, lägst fyra och högst tio år. Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas, om våldet var livsfarligt eller om den som har begått gärningen tillfogat allvarlig skada eller allvarlig sjukdom eller, med hänsyn till tillvägagångssättet eller offrets låga ålder eller annars, visat särskild hänsynslöshet eller råhet”.*

Med våldtäkt enligt paragrafen menas att någon använder sig av våld eller hot för att tilltvinga sig samlag. Med samlag jämföras anala och orala samlag och efter den 1 juli 1998 även övergrepp med föremål typ flaskhalsar, kvastskäft eller en knytnäve där kränkningen är jämförlig. Det krävs inget fullbordat samlag utan det räcker att könsdelar berört varandra. Det är i paragrafen jämföras med våld att försätta någon i vanmakt eller liknande tillstånd, exempelvis genom att lura i offret berusningsmedel. Vad gäller graden av våld krävs en fysisk kraftanvändning, som antingen utgör misshandel eller betvingande av offrets kroppsliga rörelsefrihet. Ringa våld räcker för ansvar, förarbetena säger exempelvis att det räcker att gärningsmannen med hjälp av sina kroppskrafter sårar på kvinnans (offrets) ben. När det gäller graden och typen av våld som krävs då offret är ett barn har HD i NJA 1993 s. 310 uttalat att gärningsmannens kroppstygnd och fasthållande av offrets armar kombinerat med ”den naturliga auktoriteten” hos en vuxen person och det faktum att han borde ha insett att offret aldrig frivilligt skulle ha haft sex med honom räckte för att fälla mannen till ansvar. Något som idag enligt förarbetena till den senaste lagändringen kommer till uttryck redan i lagtextens ”med hänsyn till kränkningens art och omständigheterna i övrigt jämförligt med samlag”.

För att våldtäktsbrottet skall bedömas som grovt skall särskilt beaktas om våldet var livsfarligt, eller om gärningsmannen tillfogat allvarlig skada/sjukdom, eller visat särskild hänsynslöshet/råhet med hänsyn till tillvägagångssätt, offrets låga ålder eller annat. Det faktum att offret är ett

barn kan alltså göra våldtäkten grov, allmänt sett bör enligt förarbetena åldern tillmätas större betydelse ju lägre den är.¹¹³

Det faktum att våld, om än ringa, krävs för att någon skall kunna dömas för våldtäkt har av många uppfattats som stötande när offret är ett barn. Bl.a. tog Kvinnovaldskommisionen upp frågan i SOU 1995:60 och uttalade:

”Att den som begått gärningen inte behövt använda fysiskt våld kan ha berott på att barnet överhuvudtaget inte haft någon möjlighet att göra motstånd. Övergrepp mot barn är regelmässigt förenade med psykiskt våld och innebär en allvarlig kränkning av barnets integritet. Det maktmissbruk och den hänsynslöshet som gärningsmannen gör sig skyldig till gentemot barnet väger i dessa fall, enligt vår mening, lika tungt som det fysiska våldet eller hotet vid övergrepp mot en vuxen kvinna.”¹¹⁴

2.5.1.2 Lagförslag

6 §

*”För **våldtäkt mot barn** döms den som med ett barn under femton år genomför en sexuell handling som är allvarligt kränkande med hänsyn till sin art eller till omständigheterna i övrigt. Straffet är fängelse i lägst två och högst sex år. Om brottet är grovt, döms för **grov våldtäkt mot barn**. Vid bedömningen av om brottet är grovt skall det särskilt beaktas barnets låga ålder, om gärningsmannen har använt våld eller hot, eller om gärningsmannen har utnyttjat barnets särskilt utsatta situation eller annars visat särskild hänsynslöshet samt om brottet har begåtts av flera gärningsmän. Straffet är fängelse i lägst fyra och högst tio år.”*

Sexualbrottskommittén har tagit fasta på kritiken som jag redovisade ovan och de har även i viss mån utvecklat den praxis, som lett till att våldtäktsbegreppet omfattar allvarliga sexuella övergrepp mot små barn även om något tvång inte använts, och inkorporerat den i lagstiftningen. Man har skapat ett nytt brott kallat *våldtäkt mot barn* och det föreskriver inget krav på våld eller hot. Istället beskrivs brottet som ”genomförande av en sexuell handling som är allvarligt kränkande”.¹¹⁵ För en allvarlig kränkning skall av en handling krävas att den innefattar, om inte sexuell umgänge, så åtminstone kroppslig beröring. Men en sexuell handling kan vara allvarligt kränkande också med hänsyn till omständigheterna i övrigt t.ex. om förövaren är närstående till barnet.

¹¹³ Stycket bygger till största delen på sid. 282ff i Holmqvist, Lena et al, ”Brottsbalken – En kommentar Del I (1-12 kap.) Brotten mot person och förmögenhetsbrott m.m.”.

¹¹⁴ SOU 1995:60, ”Kvinnofriad”, sid. 281f.

¹¹⁵ SOU 2001:14, sid. 267.

2.5.2 Sexuellt tvång

2.5.2.1 Aktuell lagstiftning

BrB 6:2

” Den som, i annat fall än som avses i 1 §, genom olaga tvång förmår någon till sexuellt umgänge, döms för **sexuellt tvång** till fängelse i högst två år.

Om den som har begått gärningen visat särskild hänsynslöshet eller om brottet annars är att anse som grovt, döms för **grovt sexuellt tvång** till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.”

En lindrigare grad av sexuellt kränkande handling mot barn återfinns i BrB 6:2 och betecknas sexuellt tvång. Brottet sexuellt tvång innebär att använda olaga tvång för att förmå någon till sexuellt umgänge. Bestämmelsen är subsidiär till BrB 6:1 och blir tillämplig när något av samlags- eller tvångsrekvisiten för våldtäkt inte uppfylls. Med sexuellt umgänge avses sexualhandlingar som typiskt sett avser att tillfredställa eller uppväcka bådars eller enderas sexuella drift, det anses tillräckligt att gärningsmannen med sitt könsorgan berör annan del av offret än dennes könsorgan eller med händer eller mun berör offrets könsorgan. Flyktiga beröringar utan varaktighet är inte tillräckligt. För olaga tvång krävs en lindrigare grad av betvingande än vid våldtäkt.¹¹⁶

2.5.2.2 Lagförslag

I Sexualbrottskommitténs förslag till ny lag har brottet sexuellt tvång försvunnit när det gäller barn som offer. Istället kommer sådant handlande betraktas som våldtäkt mot barn eller sexuell övergrepp mot barn.¹¹⁷

2.5.3 Sexuellt utnyttjande av underårig

2.5.3.1 Aktuell lagstiftning

BrB 6:4

” Har någon sexuellt umgänge med den som är under arton år och som är avkomling till eller står under fostran av honom eller henne eller för vars vård eller tillsyn han eller hon har att svara på grund av en myndighets beslut, döms för **sexuellt utnyttjande av underårig** till fängelse i högst fyra år. Detsamma skall gälla om någon, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, har sexuellt umgänge med barn under femton år.

Om den som har begått gärningen visat särskild hänsynslöshet mot den underåriga eller om brottet på grund av dennes låga ålder eller annars är

¹¹⁶ Holmqvist et al, sid. 290ff.

¹¹⁷ SOU 2001:14, sid. 272.

att anse som grovt, skall dömas för grovt sexuellt utnyttjande av underårig till fängelse, lägst två och högst åtta år.”

Den huvudsakliga paragrafen vad gäller sexuella övergrepp mot barn återfinns idag i BrB 6:4 och brottet betecknas sexuellt utnyttjande av underårig. Häri stadgas det s.k. incestförbudet, dvs. ett ovillkorligt förbud att ha sex med någon som är under 18 år och är biologisk avkomling eller befinner sig i en faktisk vårdnadssituation i förhållande till gärningsmannen. Även personer som inte har rättslig vårdnad av barnet, exempelvis den som är sambo eller gift med barnets vårdnadshavare eller en fosterförälder bör räknas hit.¹¹⁸ BrB 6:4 reglerar också den s.k. ”byxmyndighetsåldern”. Alla fall där någon har sexuellt umgänge med barn under 15 år faller under regeln, någon relation mellan offer och gärningsman stadgas inte. Sexuellt umgänge har samma innebörd som i 6:2. Trots rubriceringen så krävs det inte för brott att barnet utnyttjats i egentlig mening utan paragrafen gäller även om den underårige frivilligt inlåtit sig i en sexuell handling och t.o.m. om han/hon tagit initiativet till den.¹¹⁹ För att brottet skall betraktas som grovt krävs att gärningsmannen visat särskild hänsynslöshet eller att offrets låga ålder konstituerar grovt brott. Försvårande omständigheter kan ex. vara upprepat utnyttjande och/eller att offret lidit fysisk eller psykisk skada av brottet.¹²⁰

2.5.3.2 Lagförslag

7 §

”För sexuellt övergrepp mot barn döms den som i annat fall än som sägs i 6 § förmår ett barn under femton år att företa en sexuell handling eller utsätter barnet för en sådan handling. Straffet är fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.”

Brottet i BrB 6:4 har i Sexualbrottskommitténs förslag fått en ny beteckning, nämligen *sexuellt övergrepp mot barn*. Det ”nya” brottet skall i alla avseende motsvara ”byxmyndighetsregleringen” i dagens 6:4 så länge sexualhandlingen inte är så kränkande att brottet bör betecknas som våldtäkt mot barn. Som exempel nämns ett fall där gärningsmannen berör ett barn sexuellt eller förmår ett barn att onanera åt honom utan att andra mer kränkande inslag förekommit.¹²¹

¹¹⁸ Holmqvist et al, sid. 300.

¹¹⁹ Ibid., sid. 299.

¹²⁰ Ibid., sid. 302.

¹²¹ SOU 2001:14, sid. 557.

2.5.4 Sexuellt ofredande

2.5.4.1 Aktuell lagstiftning

BrB 6:7

” Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, sexuellt berör barn under femton år eller förmår barnet att företa eller medverka i någon handling med sexuell innebörd, döms för **sexuellt ofredande** till böter eller fängelse i högst två år.

För sexuellt ofredande döms även den som genom tvång, förledande eller annan otillbörlig påverkan förmår någon som har fyllt femton men inte arton år att företa eller medverka i en handling med sexuell innebörd, om handlingen är ett led i framställning av pornografisk bild eller utgör en posering i annat fall än när det är fråga om framställning av en bild.

Detsamma skall gälla, om någon blottar sig för annan på sätt som är ägnat att väcka anstöt eller eljest genom ord eller handling på ett uppenbart sedlighetssårande sätt uppträder anstötligt mot annan.”

Det lindrigaste sexualbrottet mot barn upptas i BrB 6:7 under beteckningen sexuellt ofredande. För paragrafens tillämpning krävs en handling av klar sexuell innebörd i den meningen att den är ämnad att reta eller tillfredställa gärningsmannen sexuellt.¹²² Vad gäller beröring är det tillräckligt att denna varit flyktig, till skillnad från vad som gäller vid sexuellt utnyttjande eller sexuellt tvång. Gränsdragningen behandlas bl.a. i NJA 1991 s. 228 och NJA 1992 s. 585.

2.5.4.2 Lagförslag

8 §

”För **sexuell kränkning av barn** döms den som främjar att ett barn under femton år utför en sexuell posering. Detsamma gäller den som annars utsätter barnet för ett beteende som kan kränka barnets sexuella integritet. Straffet är böter eller fängelse i högst två år.”

Brottet motsvarande BrB 6:7 st. 1 och 3 beträffande barn under 15 år har i Sexualbrottsutredningens förslag fått den nya beteckningen *sexuell kränkning av barn* och brottet har gjorts något mer generellt än dagens lagstiftning, genom att man tagit bort den nuvarande lagens exemplifieringar och lagt till sexuell posering som ett möjligt brottsrekvisit.

¹²² Holmqvist et al, sid. 306.

2.6 Brottmålsprocessen

2.6.1 Förundersökning och åtal

Förundersökningen i sexualbrottmål mot barn är speciellt viktig eftersom barnets förundersökningsutsaga i sig, blir bevisning i en eventuell rättegång. Något som jag kommer att redogöra för i detalj i följande kapitel, som behandlar just förhör med barn.

Förundersökning inleds så snart det finns anledning att anta att brott som hör under allmänt åtal förövats (RB 23:1), och sexuella övergrepp hör under allmänt åtal (RB 20:3). I praktiken inleds den så fort polis eller åklagare fått kännedom om brottet, oavsett på vilket sätt vetskap erhållits, någon polisanmälan är således inte nödvändig. När det gäller sexuella övergrepp mot barn hör det dock till undantagen att brottsutredning inleds på initiativ av polis eller åklagare och inte heller är det vanligt att den initieras genom barnets egna anmälan. I regel inleds brottsutredningen istället genom att någon som har vård eller tillsyn över barnet, t.ex. mamman eller socialnämnden, gör en anmälan.¹²³ Själva beslutet om att inleda förundersökning fattas av polismyndighet eller åklagare (RB 23:3). Förundersökningen skall bedrivas så skyndsamt som möjligt (RB 23:4) och sexualbrott mot barn tillhör den grupp av brott som bör behandlas särskilt skyndsamt.¹²⁴ Detta understryks av Kommittén mot barnmisshandel i SOU 2000:42, som föreslår ett tillägg i RB 23:4, där det lagstadgas, att en förundersökning som avser brott enligt 3, 4 eller 6 kapitlet BrB och där målsäganden vid tiden för anmälan inte fyllt 18 år, skall bedrivas särskilt skyndsamt. Förundersökningen skall vara avslutad och beslut fattat i åtalsfrågan inom 3 månader efter det att anmälan gjorts.¹²⁵

Förundersökningen leds av en undersökningsledare, vid brott där barn skall höras under förundersökningen bör en åklagare regelmässigt utses till förundersökningsledare.¹²⁶ Syftet med förundersökningen är i första hand att utreda ett misstänkt brott, att ta reda på om brott begåtts och vem gärningsmannen är. I andra hand utgör förundersökningen en beredning av det eventuellt kommande brottmålet (RB 23:2). Förundersökningen är både ett underlag för åklagarens beslut om åtal skall väckas och ett underlag för domstolens handläggning av målet.¹²⁷ Vad förundersökningen praktiskt går ut på är att säkra bevis, detta kan innefatta brottsplatsundersökningar, husrannsakan eller tekniska analyser, men huvudsakligen innebär det att förhör skall hållas med var och en som kan antas lämna uppgifter av betydelse för utredningen (RB 23:6). Från början förhörs alla på lika villkor,

¹²³ Diesen et al, sid. 35.

¹²⁴ Justitiedepartementet, sid. 43.

¹²⁵ SOU 2000:42, ”Barnmisshandel. Polisens och åklagarnas handläggningstider och arbetsmetoder”, sid. 19f.

¹²⁶ SOU 2000:42, sid. 40 och RB 23:3.

¹²⁷ Diesen et al, sid. 32.

som uppgiftslämnare, dvs. ingen skillnad görs på om personen hörs i egenskap av offer, vittne eller misstänkt.¹²⁸ Först när en misstänkt utkristalliserats skall denne underrättas om att han/hon förhörs i egenskap av misstänkt för ett konkret brott (RB 23:18). Från och med nu har den misstänkte också rätt till försvar. Den misstänkte och hans försvar har rätt att fortlöpande ta del av vad som förekommit under förundersökningen, i den mån det kan ske utan men för utredningen, vilket i praktiken innebär att han får vänta till åtal väckts.¹²⁹ Förundersökningen skall dock bedrivas objektivt och såväl det material som talar för den misstänktes skuld som det som talar till hans förmån ska tillvaratas.¹³⁰

Förhöret med barnet/offret specialregleras i förundersökningskungörelsen och är i sexualbrottmål särskilt viktiga. Dessa kommer därför, som sagt, gås igenom i detalj nedan.

En förundersökning läggs ned om den inte anses ge resultat (RB 23:4, 23:4a). Skäl till nedläggning kan vara om man finner att inget brott begåtts, om ingen misstänkt hittas eller den misstänkte är oskyldig. Även bristande bevisning är skäl till nedläggning, dvs. om åklagaren inte anser att bevisningen är tillräcklig för domstolsprövning. Den stora tillströmningen av brott medför att polis och åklagare idag lägger ned förundersökningar i många fall där de borde ha fullföljts. Detta gäller även grövre brott i viss mån och det finns ingen anledning att anta att sexuella övergrepp mot barn är undantagna. De särskilda bevisvårigheter som skall diskuteras nedan ger snarare skäl att anta att nedläggningsprocenten är ännu högre för dessa brott än för brott av motsvarande grovhet med vuxna offer.¹³¹

Om förundersökningen inte läggs ned skall åklagaren fatta beslut om åtal skall väckas (RB 23:20). För åklagaren gäller, med vissa undantag, en åtalsplikt, dvs. en skyldighet att väcka åtal om han/hon finner att det föreligger förutsättningar för en fällande dom. Om bevisen kommer att räcka för en fällande dom föreligger tillräckliga skäl för åtal. Enligt Sutorius är många åklagare alltför restriktiva i åtalsfrågan vad gäller sexuella övergrepp mot barn, de går händelserna i förväg såtillvida att de använder den bevisstyrka som krävs för fällande dom redan vid åtalsprövningen och därmed kommer fram till ett negativt åtalsbeslut. ”Osäkra” fall tas sällan upp till prövning.¹³²

2.6.2 Rättegång

Misstänkta sexuella övergrepp mot barn är en av de absolut svåraste måltyperna att avgöra vid de svenska domstolarna idag, framförallt p.g.a. att

¹²⁸ Diesen et al, sid. 36.

¹²⁹ Diesen et al, sid. 37, SOU 2000:42, sid. 41.

¹³⁰ Justitiedepartementet, sid. 43.

¹³¹ Diesen et al, sid. 49f.

¹³² Ibid., sid. 51f.

de ger upphov till svåra bevisvärderingsproblem.¹³³ Vidare är det så att de processprinciper som svenska brottmålsprocessen bygger på inte är avpassade för barn, delvis för att minderåriga inte har någon processkapacitet.¹³⁴ Detta märks tydligt i det faktum att en rad undantagsregler till skydd för barn har utvecklats.

2.6.2.1 Processprinciper

Den svenska rättegången i brottmål karakteriseras av en rad viktiga processprinciper, som framförallt syftar till att ge den misstänkte skydd mot rättsövergrepp och godtycke.

Omedelbarhetsprincipen som för brottmål regleras i RB 30:2 innebär att processmaterialet enbart får utgöras av det som framläggs vid huvudförhandlingen. Denna princip har nära anknytning till *muntlighetsprincipen* (RB 35:13, 35:14) som stadgar att bevisningen i brottmål skall framläggas muntligen och inte presenteras i form av skrifter eller intyg. Bara den bevisning som framläggs vid huvudförhandlingen genom förhör, uppläsning eller avspelning får beaktas av rätten. En tredje princip i samma anda är *principen om bevisomedelbarhet* i RB 35:8. Denna uttrycker att all bevisning, som huvudregel, ska tas upp på själva huvudförhandlingen. Detta för att domstolens ledamöter med egna sinnen ska få ta del av bevisningen direkt och inte i förmedlad form.

För ett barn som har hörts under förundersökningen gäller dock en undantagsregel från denna bevisomedelbarhetsprincip. Om ett vittne är under 15 år skall rätten, enligt RB 36:4, pröva med hänsyn till omständigheterna om han eller hon får höras som vittne. Bakgrunden till bestämmelsen är att ett barn kan lida allvarliga men av att utsättas för förhör i domstol. Ingen direkt reglering finns däremot då barnet är målsägande. Därmed finns det inget formellt hinder mot att höra ett barn inför rätta, men HD uttalade redan 1963 (NJA 1963 s. 555) att domstolen i ett sexualmål kunde avstå från förhör med en 12-årig flicka bl.a. med hänsyn till att hennes berättelse tagits upp på fonetisk väg.¹³⁵ Numera är det praxis att barn under 15 år vanligtvis inte hörs i domstol varken som vittne eller målsägande. Särskilt om barnet blivit utsatt för brott anses rättegången innebära en onödig psykisk påfrestning. Istället förebringas bevisningen så som den tagits upp under förundersökningen inför domstolen. I praktiken innebär detta att polisförhören med barnet spelas in på video och att videoupptagningen sedan spelas upp vid huvudförhandlingen.¹³⁶

En annan viktig processprincip är *likställdhetsprincipen*, som uttrycker att parterna skall kunna verka i processen på lika villkor. Tillämpningen av

¹³³ Diesen et al, sid. 5 och 17.

¹³⁴ Ibid., sid. 32.

¹³⁵ SOU 2001:14, sid. 338.

¹³⁶ Ibid., Se vidare kapitel 4.

principen kompliceras dock av åklagarens dubbla roll som både representant för målsäganden och objektiv brottsutredare. Åklagarens objektivitetsplikt medför att han intar en mer neutral position gentemot målsäganden än förvararen gentemot den tilltalade.¹³⁷ När brottsoffret är ett barn, som alltså regelmässigt inte medverkar i själva rättegången, blir denna obalans mellan målsägande och tilltalad ännu mera påtaglig, särskilt eftersom barnet inte medverkar i rätten. För att delvis kompensera obalansen har offret i sexualbrottmål en rätt till målsägandebiträde.¹³⁸ Målsägandebiträdet har till uppgift att stödja och verka som representant för målsäganden under processen och tillvarata dennes intressen.¹³⁹

Den tilltalade har, som jag tidigare nämnt, från det han utpekats som misstänkt rätt till försvar (RB 21:3a). En rätt att ta del av och bemöta allt som anförs emot en innefattas häri. Försvaret ska därmed någon gång under processen beredas möjlighet att ställa kompletterande frågor till målsäganden. Om målsäganden, som i ärenden med minderåriga, inte närvarar vid rättegången måste försvarets rätt att höra honom/henne komma till uttryck tidigare i processen, dvs. redan under förundersökningen. Försvaret har således rätt att närvara vid förundersökningsförhöret med barnet och ställa sina kompletterande frågor. Problemet med denna rättighet är att förhör med barnet många gånger hålls innan någon försvarare blivit utsedd, men detta påverkar inte denna rättighet för den misstänkte och hans försvar. Ett omförhör måste, om försvaret begär det, hållas med barnet där de ges tillfälle att ställa sina frågor.

2.6.2.2 Bevisning och bevisvärdering

Bevisbördan i brottmål ligger alltid på åklagaren och därmed är det dennes ansvar att tillräcklig bevisning förs in i målet. Dessutom gäller oskyldighetspresumtionen för den tilltalade så hans eller hennes uppgifter ska godtas till dess de motbevisats av åklagaren. I Sverige råder fri bevisprövning och fri bevisvärdering i domstolarna. Enligt RB 35:1 skall rätten efter en samvetsgrann prövning av allt som förekommit avgöra vad som är bevisat i målet. Bevisprövningen i brottmål består i att godta eller förkasta åklagarens gärningsbeskrivning. Bevisvärderingen ska vara objektivt grundad och ska vila på skäl som kan godtas av andra förståndiga personer. Beviskravet är den styrka på bevisningen som krävs för att en tilltalad ska bli dömd. HD har i praxis sedan 1980 fastställt att det ska vara ”ställt utom rimligt tvivel” att den tilltalade är skyldig för att beviskravet i brottmål skall anses uppfyllt.¹⁴⁰ Kravet innebär att domen ska bli fällande endast i de fall där det inte föreligger något rimligt tvivel om att åklagarens gärningsbeskrivning utgör den enda godtagbara förklaringen till fakta i

¹³⁷ Diesen et al, sid. 53ff.

¹³⁸ Lag (1988:609) om målsägandebiträde, 1 §, 1p.

¹³⁹ Ibid., 3 §.

¹⁴⁰ Begreppet introducerades första gången i våldtäktsmålet NJA 1980 s. 725.

målet.¹⁴¹ Samma beviskrav gäller i alla brottmål oavsett hur stora bevisvårigheterna är, därmed gäller detta höga beviskrav även i sexualbrottmål.

Som jag tidigare nämnt i avsnitt 2.4.1 så sker sexuella övergrepp mot barn nästan uteslutande då gärningsmannen är ensam med barnet och inga vittnen finns. Bevisprövningen i dessa mål handlar därför ofta och i stor utsträckning om värdering av två utsagor, där ord står mot ord.¹⁴² Utgången i målet blir beroende av domstolens bevisvärdering av de skilda berättelserna. Det höga beviskravet innebär i dessa situationer att det inte räcker att målsäganden är mer trovärdig än den tilltalade. HD har uttryckt detta i en rad sexualmål.¹⁴³ Det som krävs för en fällande dom i en ord-mot-ordsituation är att målsägandens, dvs. barnets, utsaga kan anses som fullt tillförlitligt efter en prövning mot övrig utredning i målet. Den mest centrala och grundläggande formen av bevisvärdering i sexualbrott, särskilt när det gäller barn, utgörs alltså av värderingen av barnets utsaga. Rättens uppgift är att avgöra om utsagan har en sådan bärighet att den, ensam eller i förening med stödbevisning, kan styrka åklagarens gärningsbeskrivning.¹⁴⁴ För att pröva tillförlitligheten i en utsaga använder sig domstolarna av vissa kriterier som utvecklats i HD och behandlats av justitierådet Torkel Gregow i en artikel i Svensk Juristtidning 1996. De kriterier som enligt Gregow kan ha betydelse för tolkningen av trovärdigheten och tillförlitligheten i ett barns utsaga är följande:

1. En väsentlig ändring av uppgifterna under processens gång talar emot att anklagelserna är riktiga (*konstanskriteriet*), även om det med hänsyn till brottets beskaffenhet och målsägandens ålder inte är särskilt anmärkningsvärt att vissa uppgifter, t ex om tid, plats eller omfattning för övergreppen, undergår en förändring. För att förändringar av denna typ ska accepteras krävs dock en godtagbar förklaring.

2. Om en målsägande i viktiga hänseenden har lämnat uppgifter som visat sig vara oriktiga eller orimliga, måste det inverka på trovärdigheten av övriga uppgifter. Detsamma gäller om lämnade uppgifter är motstridiga (*homogenitetskriteriet*).

”Om en berättelse är osann i delar, som kan kontrolleras eller prövas på annat sätt, ligger det nära till hands att berättelsen är oriktig även i övriga delar.” (Gregow)

3. Av betydelse är om de uppgifter som målsäganden lämnar i och för sig framstår som sannolika. Vid bedömningen av utsagan har det betydelse om berättelsen innehåller detaljer om händelseförloppet vid övergreppet (*detalj-kriteriet*).

¹⁴¹ Diesen et al, sid. 62.

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ Se bl.a. NJA 1980 s. 725, NJA 1991 s. 83, NJA 1992 s. 446 och NJA 1996 s. 176.

¹⁴⁴ Diesen et al, sid. 65.

4. En väsentlig fråga som domstolen bör ställa sig är om målsäganden kan ha anledning att lämna osanna uppgifter (*motiv till beljugande*) eller om uppgifterna kan bero på fantasi, inbillning eller psykisk ohälsa. Sammanblandning av fantasi och verklighet kan också vara en följd av påverkan från andra, t ex från modern i samband med en vårdnadstvist.

5. Domstolen kan inte bortse från det sätt på vilket målsäganden lämnat sina uppgifter, dvs. det intryck av *trovärdighet* som skapats under förhöret. Sådana bedömningar måste dock göras med stor försiktighet, eftersom det ofta är frågan om en subjektiv bedömning. En spontan och sammanhängande berättelse kan stärka trovärdigheten, samtidigt som ett sådant berättande inte kan förväntas av ett barn och bör därför heller inte vara en förutsättning för tillförlitlighet. En näraliggande aspekt utgörs av vad som upplyses om målsägandens personliga egenskaper och läggning, t.ex. om stor fantasi eller ovanligt intresse för sexuella frågor, men sådana förhållanden torde sällan kunna motivera någon långtgående slutsats.

6. Av visst intresse kan vara hur barnet uppträtt under den tid då övergreppen pågick och därefter (*offersymtom*), men eftersom ett barn kan fara illa även av andra skäl än övergrepp, t.ex. på grund av dåliga familjeförhållanden, bör domstolen vara försiktig med att dra slutsatser utav målsägandens beteenden och tillstånd.

7. Om det föreligger teknisk eller medicinsk bevisning är det av betydelse för tillförlitligheten att barnets uppgifter är förenliga med dessa (*konsekvenskriteriet*). Detsamma gäller även annan bevisning, som kan finnas i målet.¹⁴⁵

Samtliga dessa kriterier tas dock sällan upp till bedömning i en och samma dom.¹⁴⁶ Den här metoden för bevisvärdering är i stort sett samma som den som normalt används i mål om sexualbrott mot vuxna¹⁴⁷, det är därför enligt Sutorius tveksamt om den rakt av kan tillämpas på berättelser som lämnas av barn, och då framförallt små barn.¹⁴⁸ Barns minnesförmåga, berättande och språkanvändning är annorlunda än vuxnas och detta kan påverka resultatet av utsageanalysen negativt för barnet. Sutorius gör vidare gällande att de kriterier som används vid bevisvärdering inte är vetenskapligt belagda. Det är t.ex. inte visat att den tillförlitliga utsagan skiljer sig från den icke tillförlitliga genom detaljrikedom, känslökoppling och beständighet.¹⁴⁹ Om domstolen efter prövning finner att målsägandens berättelse är fullt tillförlitlig kan de enbart på detta komma fram till en fällande dom. Det finns inget krav på stödbevisning, men i de allra flesta fall finns det

¹⁴⁵ Hela listan är direkt hämtad från Diesen et al, sid. 66 som i sin tur hänvisar till Gregows artikel ”*Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn*”, Svensk Juristtidning, nr 7, 1996, sid. 509-523.

¹⁴⁶ Diesen et al, sid. 66.

¹⁴⁷ SOU 2001:14, sid. 340.

¹⁴⁸ Diesen et al, sid. 67ff.

¹⁴⁹ SOU 2001:14, sid. 343 samt Diesen et al, sid. 67ff.

emellertid någon form av stödbevisning t.ex. förhör med anhöriga, barnomsorgs- eller skolpersonal eller kamrater eller någon medicinsk eller teknisk bevisning. När det gäller sexuella övergrepp mot mycket små barn har HD dock, i NJA 1994 s. 49, gjort ett generellt uttalande om att stödbevis normalt måste krävas när barnet är så litet att det saknar förmåga att själv berätta om det inträffade.¹⁵⁰

Ett stort problem med bevisvärderingen i dessa mål är att oavsett hur bra videoförhöret med barnet från förundersökningen än är, är det dock ett faktum att bevisvärdet av en utsaga från den som inte hörs personligen blir lägre. Många av de intryck som ett förhör inför domstolens ledamöter ger går förlorade när enbart en videoupptagning förebringas. Dessutom kan inga följdfrågor ställas till målsäganden. HD har också påpekat att videoupptagna utsagor bör värderas med särskild försiktighet.¹⁵¹

Sammanfattningsvis kan sägas att ett sexualbrottmål med barn skiljer sig avsevärt från en ”normal” rättegång. Vi har här inte att göra med den kamp mellan två likställda parter som processen och processprinciperna bygger på, utan en rättegång där ett barn står mot en vuxen, en videoupptagning mot en närvarande person och därmed en statisk utsaga mot en dynamisk sådan. Detta gör att bevisproblematiken inom detta område är särskilt påtaglig.¹⁵²

I den allmänna debatten har framförts både den synpunkten att domstolarna i mål om sexualbrott tillämpar alltför låga beviskrav med påföljd att oskyldiga fälls till ansvar och den att domstolarna, framförallt om barn är målsäganden, tillämpar alltför höga beviskrav med påföljd att de skyldiga inte döms. Vidare påstås ibland att domstolarna tar hänsyn till ovidkommande fakta vid sin bevisvärdering. Som en följd av detta fick Sexualbrottskommittén i direktiven till SOU 2001:14 även i uppgift att ”i den utsträckning det är möjligt utföra en undersökning av domstolarnas bevisvärdering, särskilt när det gäller mål om sexualbrott mot barn”. Slutsatsen man drog efter denna undersökning var att det inte förekommer några brister i bevisvärderingen i mål om sexualbrott. Domstolarna motiverar sin slutsats i skuldfrågan och det går att följa hur bevisvärderingen gått till.¹⁵³

¹⁵⁰ Diesen et al, sid. 63.

¹⁵¹ NJA 1993 s. 616 och NJA 1994 s. 268.

¹⁵² Diesen et al, sid. 5, 14.

¹⁵³ SOU 2001:14, sid. 336ff.

3 Förhör med barn som brottsoffer

Förhöret är som jag tidigare konstaterat den absolut viktigaste delen av förundersökningen. Och särskilt då förhöret med det målsägande barnet, då detta kommer att bli de facto bevisning rättegången. Lagreglerna om förhör i allmänhet och barnförhör är detta till trots inte särskilt detaljerade. I RB finns bara ett fåtal regler rörande förhör med barn, däremot uttalades i motiven till lagen att det var särskilt viktigt att förhör med barn leds på ett, ur vittnespsykologisk synpunkt, riktigt sätt.¹⁵⁴ Särbestämmelser finns istället i förundersökningskungörelsen (FuK) 15-19 §§.

3.1 Allmänt om förhör

Det finns inget uttryckligt lagstadgande om vad begreppet förhör innebär, men i de flesta fall är det inte något problem att avgöra när ett förhör föreligger. Själva ordet för tanken till en situation där en förhørsledare ställer frågor till en förhörsperson, och om man utgår ifrån RB 23:6 borde med förhör menas en situation under en förundersökning då någon lämnar information som kan antas vara av betydelse för utredningen. Och enligt JO är ett samtal som enligt planläggningen rör den sak förundersökningen avser, att betrakta som ett förhör.¹⁵⁵ En polisman utses regelmässigt till förhørsledare och får därmed i uppgift att hålla alla förhör under utredningen.

Det är heller inte reglerat var ett förhör ska hållas, men vanligen hålls det i en för ändamålet avsedd lokal eller i förhørsledarens tjänsterum på polisstationen. Det finns dock inget hinder för att förhöret hålls någon annanstans såsom exempelvis förhörspersonens hem eller arbetsplats.¹⁵⁶

Eventuellt finns fler personer än förhørsledare och förhörsperson närvarande vid förhöret. Om möjligt skall ett av förhørsledaren utsett vittne delta (RB 23:10). Är försvarare utsedd skall denne delta vid förhöret med den misstänkte, och samma sak gäller om målsägande biträde är utsedd vid förhör med målsäganden.¹⁵⁷ De juridiska ombuden, och då framförallt försvararen och framförallt vid barnförhör, bör även ges möjlighet att delta vid förhör med motparten och ställa kompletterande frågor. Detta för att tillgodose den misstänktes rätt till försvar och upprätthålla Europadomstolens praxis på området.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Bring et al, sid. 176.

¹⁵⁵ Bring et al, sid. 162ff.

¹⁵⁶ Ibid.

¹⁵⁷ Diesen et al, sid. 40f.

¹⁵⁸ Se ovan 2.6.2.1 och nedan 5.

Förhöret ska hållas så skyndsamt som möjligt och förhörspersonen ska inte i onödan behöva utsättas för kostnad eller olägenhet.¹⁵⁹ Beträffande själva förhöret gäller att tvång, hot, uttrötningstaktik eller löften om förmåner inte får användas. Det är också förbjudet att använda medvetet oriktiga uppgifter (RB 23:12).¹⁶⁰ Vidare måste alla förhör under förundersökningen dokumenteras enligt RB 23:21.

3.2 Inför barnförhöret

Oavsett om ett barn är misstänkt, målsägande eller vittne finns inget förbud mot att hålla förhör med dem, och någon åldersgräns finns heller inte. Skyldigheten att inställa sig hos polisen för förhör gäller således även barn, då ingen specialreglering för dem finns. Liksom vuxna så kallas barnet till förhör, vanligtvis finns det dock möjlighet för försökspersonen att i samråd med polisen komma överens om en lämplig tidpunkt för förhöret. När det gäller förhör med minderåriga arrangeras förhöret istället med dennes vårdnadshavare. Vårdnadshavarens inställning till förhöret saknar dock juridisk betydelse och dennes samtycke erfordras inte. Frågan om att höra ett barn i en polisutredning faller inte under vårdnadshavarens rättssfär.

Om förhörspersonen (eller dennes vårdnadshavare) vägrar samarbeta eller inte infinner sig till utsatt förhör kan hämtning tillgripas, men detta blir främst aktuellt när det gäller misstänkta. Begränsade möjligheter att hämta även ett vittne eller en målsägande finns dock. För detta skall ”skäl av särskild vikt” föreligga enligt FuK 6 § st.2. Sådana skäl föreligger enligt samma lagrum i situationer då ”med hänsyn till brottets beskaffenhet och omständigheterna i övrigt särskild skyndsamhet är av nöden” och exempel på en sådan situation kan vara då det finns anledning att misstänka att förhörspersonens utsaga skulle kunna påverkas av en fortsatt kontakt med den misstänkte. Bestämmelsen ska enligt motiven tillämpas restriktivt och det krävs särskilt starka skäl för att hämta ett brottsoffer till förhör.¹⁶¹ Möjligheten att hämta barn till förhör är inte särreglerad och det finns därmed inga formella hinder mot att hämta ett barn, som misstänks ha varit utsatt för sexuella övergrepp, till förhör. Det faktum att brottsoffret är ett barn bör dock leda till att hämtningsregeln tillämpas än mer restriktivt.

Vårdnadshavare har således inget att säga till om i frågan huruvida deras barn ska förhöras eller inte. Vårdnadshavarens roll i en polisutredning där barnet är målsägande inskränker sig till att de, enligt RB 23:10 st. 4, då barnet är under 15 år *bör* vara närvarande vid förhöret med barnet om det kan ske utan men för utredningen. Men vårdnadshavaren ska vid denna närvaro enbart finnas till hands för barnet, och har ingen rätt att ställa frågor eller att svara i barnets ställe.¹⁶² Om vårdnadshavare är misstänkt för brottet

¹⁵⁹ Bring et al, sid. 165 och 5 § FuK.

¹⁶⁰ Diesen et al, sid. 40f.

¹⁶¹ Diesen et al, sid. 42f.

¹⁶² Diesen et al, sid. 42.

mot barnet, måste det anses till men för utredningen att denne närvarar vid förhöret. Det kan också vara olämpligt att den, vid gemensam vårdnad, icke misstänkta vårdnadshavaren närvarar.¹⁶³ Överhuvudtaget kan det, speciellt vid sexualbrott, vara olämpligt att förälder närvarar vid förhöret, då detta kan göra barnet mindre benägen att berätta fritt.

I fall där vårdnadshavare är misstänkt för brottet är det, utöver det faktum att de inte skall närvara vid förhöret, ofta inte ens lämpligt att de är medvetna om att förhöret skall äga rum, alltså bör de uteslutas även från det samrådsförfarande med polisen där förhöret med barnet arrangeras. När vårdnadshavaren i fråga är gripen, anhållen eller häktad borde detta uteslutande normalt inte orsaka problem, men fråga är om det är möjligt att utesluta även en ”potentiell” misstänkt och/eller dennes make/maka. Om vårdnadshavare motsätter sig att barnet förhörs föreligger det ofta sådana ”skäl av särskild vikt” som krävs för att tillgripa hämtning av barnet, men då kan det redan vara för sent. Det samrådsförfarande som lett till att vårdnadshavare vägrar inställa barnet till förhör, kan också ha lett till att barnet påverkats att inte berätta något. Därför bör polisen, enligt Sutorius, om man har goda grunder att redan från början utgå ifrån att påverkan kan ske, ha rätt att tillgripa hämtning direkt.¹⁶⁴ Befarar förundersökningsledaren, att barnets benägenhet att berätta kan påverkas av den misstänkte vårdnadshavaren, kan barnförhöret alltså genomföras utan dennes kännedom. En förutsättning måste dock i dessa fall vara att socialtjänsten medverkar, men *inte* genom ett tillfälligt omhändertagande enligt LVU, utan i enlighet med reglerna i RB 23:7, FuK 6 § och SoL.¹⁶⁵

Socialtjänsten bör för övrigt redan vara underrättad om ett barnförhör i ett fall där vårdnadshavare är misstänkt för sexualbrott. Detta följer av 16 § FuK där det stadgas att socialnämnden i god tid skall underrättas om tid och plats för förhör med målsägande under 20 år, om det kan finnas skäl att anta att vad som hänt bör föranleda ingripande från deras sida.

Sammanfattningsvis kan polisen alltså legalt förhöra ett barn även i sådana fall där vårdnadshavare motsätter sig förhöret och t.o.m. utan att de känner till förhöret. Misstänkta sexuella övergrepp utförda av närstående är av sådan karaktär att det borde vara regel snarare än undantag att vårdnadshavaren inte känner till förhöret med barnet, dvs. att polisen i många av dessa fall ska kunna utgå ifrån att regeln om hämtning av barnet, trots att den skall tillämpas med restriktivitet, bör användas.

¹⁶³ Ibid., sid. 43.

¹⁶⁴ Ibid., sid. 44.

¹⁶⁵ Det faktum att LVU-omhändertagande i praktiken använts för att ge polisen möjlighet att genomföra förhör med barn har allvarligt kritiserats bl.a. av JO. Diesen et al, sid. 43.

3.3 Särskild företrädare för barn

När vårdnadshavare misstänks för brott mot barnet uppstår, som jag beskrivit ovan, ett behov att i vissa fall kunna företa inledande utredningsåtgärder utan dennes vetskap. I dessa fall kan man dessutom utgå ifrån att vårdnadshavaren inte alltid på bästa sätt kommer att tillvarata barnets intressen. Detsamma kan i viss utsträckning gälla även när misstankarna riktas mot någon som står vårdnadshavaren nära såsom en släkting eller vän, något som är väldigt vanligt vid sexualbrott mot barn.¹⁶⁶ I dessa fall kan det vara lämpligt att någon utomstående övertar vårdnadshavarens ansvar för barnet i vad som rör polisutredningen. Denna möjlighet finns också sedan införandet av lagen om särskild företrädare för barn¹⁶⁷ den 1 januari 2000. Lagen innebär enligt 1 § att särskild företrädare skall utses om brott riktat mot barn under 18 år som kan föranleda fängelse har begåtts och en vårdnadshavare kan misstänkas för brottet eller det kan befaras att en vårdnadshavare på grund av sitt förhållande till den som misstänks för brottet inte kommer att ta till vara barnets rättigheter.¹⁶⁸ Den särskilda företrädaren skall, istället för barnets vårdnadshavare, ta tillvara barnets rätt under förundersökningen och i efterföljande rättegång (3 §). Detta innebär bl.a. att ta ställning till om och hur barnet ska genomgå förhör och läkarundersökning¹⁶⁹.

Normalt utses även ett målsägandebiträde för att tillvarata barnets intressen.¹⁷⁰ Till viss del ankommer det på målsägandebiträdet och den särskilda företrädaren att utföra samma uppgifter, målsägandebiträdet kan dock inte överta någon uppgift som enligt lag ankommer på vårdnadshavaren. Uppgifter och befogenheter skiljer sig därmed och ett barn har rätt till dem båda.

De styrande principerna vid tillämpningen av lagen är barnets bästa och barnets intresse.¹⁷¹ Personer som på grund av sina kunskaper och erfarenheter, samt personliga egenskaper anses vara lämpliga för uppdraget kan utses till särskild företrädare (5 §). Jurister, men även andra yrkesgrupper kan komma ifråga. God kontakt med barnet är givetvis en förutsättning för att barnets egen uppfattning skall komma till uttryck och beaktas. För att etablera denna kontakt kan företrädaren, enligt förarbetena, lämpligen samarbeta med dagis- eller skolpersonal som barnet känner förtroende för.¹⁷²

¹⁶⁶ Jfr 2.4.2.

¹⁶⁷ SFS 1999:997.

¹⁶⁸ Lika starka skäl som vid inledande av förundersökning, dvs. ”tillräckliga skäl” krävs för att ett förordnande ska kunna ske enligt prop. 1998/99:133, sid. 24.

¹⁶⁹ Före lagens införande kunde läkarundersökning enbart genomföras med vårdnadshavares samtycke eller LVU-omhändertagande.

¹⁷⁰ Se 2.6.2.1.

¹⁷¹ Prop. 1998/99:133, sid. 30.

¹⁷² Ibid., sid. 30f.

3.4 Barnförhörets genomförande

Förhör med barn ska genomföras så att det inte uppkommer fara för att den som förhörs tar skada, och särskild varsamhet bör iakttas om förhöret rör sexuallivet. Förhöret får inte göras mer ingående än omständigheterna kräver, det ska planeras noga och det bör särskilt tillses att uppseende inte väcks kring förhöret. Allt detta behandlas i FuK 17 §, som tillsammans med 18 och 19 §§ utgör de huvudregleringar som finns om barnförhör. Reglerna i FuK är väldigt allmänna och handlar mest om administration och procedurfrågor. Ingenting sägs exempelvis om hur själva intervjun egentligen ska gå till, något som är beklagligt eftersom speciella förfaringssätt krävs när det handlar om barn.¹⁷³ Riksåklagaren har dock gett ut rekommendationer om förundersökningar där barn misstänks ha varit utsatta för övergrepp¹⁷⁴ som är något mer utförliga, men dessa är enbart vägledande och inte bindande. Kommittén mot barnmisshandel har dessutom gjort en översyn bl.a. av dagens regelverk på området.

Förhöret med barnet är, som jag tidigare betonat, ofta det enda beviset i den typ av mål som min uppsats behandlar och rättssäkerheten ställer därför stora krav på innehåll och metodik i förhöret. Kompetensen hos förhørsledaren är därför ofta helt avgörande. I FuK 18 § uttalas att ”person med särskild fallenhet för uppgiften” ska leda förhöret, men inget mer specifikt sägs om kompetensen trots dess stora betydelse. Många av de poliser som genomför förhören har heller inte fått någon specialutbildning för uppgiften. Kompetensen är något som betonas av kommittén mot barnmisshandel i SOU 2000:42, där man föreslår en ändring av 18 § så att den istället får lydelsen ”förhör med barn bör hållas av *en* person med särskild *kompetens* och fallenhet för uppgiften”.¹⁷⁵ Tidigare fanns dessutom en rekommendation i paragrafen om att kvinnlig förhørsledare borde anlitas, men denna togs bort 1992 eftersom det enbart är de personliga egenskaperna som har någon betydelse och inte kön. Lyhördhet och kunskap om barn, och framförallt kompetens är det som gör en bra förhørsledare.

För att barnförhöret ska utfalla väl är det viktigt att barnet känner trygghet i förhörssituationen och förtroende för den som håller i förhöret.¹⁷⁶ Det är viktigt att skapa en lugn, trygg och avspänd atmosfär. Inga regler finns som sagt om var ett förhör ska hållas¹⁷⁷, och förhör med barnet skulle därmed kunna hållas i barnets hem eller på en annan för barnet trygg plats. Om hemmet är brottsplats, är det däremot direkt olämpligt att förhöret hålls här.¹⁷⁸ De praktiska och tekniska kraven på barnförhöret gör dessutom att

¹⁷³ Cederborg, Ann-Christin, ”Barnintervjuer – vägledning vid utredningsarbete” (2000), sid. 38.

¹⁷⁴ Riksåklagaren, ”Promemoria avseende förundersökning i ärenden rörande sexuella övergrepp mot barn” 1999:01.

¹⁷⁵ SOU 2000:42, sid. 21, 53f.

¹⁷⁶ Diesen et al., sid. 46.

¹⁷⁷ Jfr 3.1.

¹⁷⁸ Justitiedepartementet, sid. 53.

polishuset oftast är enda alternativ. Förhørsrummet som används där ska helst inte vara ett sterilt kontor, utan hellre ett enkelt och neutralt, men ombonat rum. För att undvika att barnet distraheras ska rummet dessutom vara sparsamt utrustat. Avbrott i form av telefonsamtal eller personer som kommer in under pågående intervju bör undvikas för att inte stressa barnet. Det bästa är naturligtvis ett särskilt förhørsrum för barn, men polisens resurser tillåter inte alltid det. Kommittén mot barnmisshandel ger dock Rikspolisstyrelsen i uppdrag att säkerställa bra förhörsmiljöer för barn med hänsyn bl.a. till förhørsrummets utformning.¹⁷⁹

Vidare krävs det att förhørsledaren skaffar sig en personlig kontakt med barnet innan själva förhöret börjar, annars fås aldrig barnets förtroende. Förhørsledaren bör i förväg ha informerats om barnets utvecklingsnivå och språkanvändning, levnadsförhållande och familjerelationer, samt ifall barnet har speciella egenskaper, svårigheter eller handikapp. Förhöret bör sedan inledas med allmänna frågor till barnet t.ex. om familj, skola och vardagsliv. Förhørsledaren bör också förklara varför barnet är där och förmedla att barnet har något viktigt att berätta.¹⁸⁰

Det är inte bara på förhørsledaren som person det ställs särskilda krav vid barnförhör, utan också på utformningen av förhöret. Förhöret måste anpassas till barn, både generellt och i det individuella fallet. Förhørsledaren måste använda ett för barnet anpassat språk och låta barnet få tid på sig att fritt och med egna ord berätta och besvara varje fråga utan att bli avbruten.¹⁸¹ Utöver språkbruk och ordförråd är barns orientering i tid och rum är annorlunda än vuxnas. Förhørsledaren får inte jämföra överdrifter med lögn, en kort stund kan förefalla som en evighet, särskilt om upplevelsen är ångestfylld (vilket för övrigt kan vara fallet även för vuxna). För att få rimliga uppgifter bör förhørsledaren anknyta till barnets vardagsmiljö, ex. ”Lika lång tid som det tar att borsta tänderna?, Lika långt som till skolan?”¹⁸² Förhørsledarens kompetens kommer alltså i fokus igen, denne måste veta att barnets utsaga inte kan tolkas bokstavligen och hjälpa barnet att (för domstolen) förmedla en berättelse som inte behöver tolkas i någon större utsträckning.

Beträffande sättet att ställa frågor kritiserar förhørsledare ofta för att ha använt ledande frågor för att få fram en berättelse.¹⁸³ Enligt RÅ är det i sexualbrottmål mot barn ”särskilt viktigt att undvika ledande och suggestiva frågor”.¹⁸⁴ Allmänt är det också så att en spontan berättelse har högre bevisvärde än resultatet av en utfrågning, och att svar på ledande frågor inte har något bevisvärde alls. Men den fria berättelsen ger ofta mycket knapphändig information från barn, eftersom barnet i många fall varken

¹⁷⁹ SOU 2000:42, sid. 67.

¹⁸⁰ Bring et al., sid. 250.

¹⁸¹ RÅ-PM 1999:01, sid. 9.

¹⁸² Gustafsson, Johan, ”Förhöret” (1995), sid. 57.

¹⁸³ Diesen et al., sid. 48, SOU 2000:42 sid. 70.

¹⁸⁴ RÅ-PM 1999:01, sid.9.

förstår vad det utsatts för eller vad som är viktigt att berätta om.¹⁸⁵ Därför är det ofta, enligt Sutorius, nödvändigt att ta till frågor som leder in barnet på övergreppet och dess detaljer.¹⁸⁶ Ledande frågor ska dock, om de används, användas medvetet och kanske som en sista utväg.¹⁸⁷ Svaret på en ledande fråga saknar bevisvärde om det enbart utgör en respons på innehållet i frågan, om svaret däremot går emot suggestionen eller innehåller överskottsinformation har den ett lika gott värde som resultatet av en öppen fråga.¹⁸⁸ Om förhørsledaren testar barnet genom att ge alternativa ledande frågor och barnet motstår suggestionen i alla utom en, kan även svar på ledande frågor om övergreppet ha ett starkt bevisvärde.¹⁸⁹ En berättelse av detta slag är ju ändå bättre än ingen berättelse alls. Frågor om känslor och sinnesintryck är annars bra för att få fram detaljrika svar hos barn.¹⁹⁰

Vad gäller innehållet i förhöret så är frågor om själva brottet kärnan. Det som ska klagöras är omständigheterna kring den misstänkta gärningen.¹⁹¹ Förhöret måste trots det föras fram på en bred front, så att det ger en bild av barnets utvecklingsnivå och mognad, språkbruk och språkförståelse, erfarenheter och referensramar, och positiva och negativa känslor inför olika företeelser och personer. Detta för bedömningen av barnets trovärdighet och för möjligheten att pröva alternativa hypoteser.¹⁹² För att en konkret gärningsbeskrivning ska kunna utformas är det också viktigt att förhørsledaren försöker få fram så många detaljer som möjligt om varje enskilt övergrepp.

Om någon annan skall närvara vid förhöret avgörs från fall till fall av undersökningsledaren (RB 23:10), men huvudregeln är att förhørsledaren är ensam med barnet. Den misstänkte och hans försvar ska aldrig närvara, de får ställa sina kompletteringsfrågor via förhørsledaren. Ofta är det också, som sagt, direkt olämpligt att närstående är närvarande, barnet kan då ha svårt att säga sanningen av solidaritet med familjen eller av rädsla och skam.¹⁹³ Dessutom kan det vara svårt för ett barn att förstå varför det inte kan be om hjälp av en närstående, som det brukar göra när det försöker komma ihåg ett visst händelseförlopp.¹⁹⁴ Enligt FuK 19 § kan vidare någon som äger särskild sakkunskap i barn- eller förhørspsykologi närvara vid förhöret, om detta är nödvändigt avgörs utifrån barnets behov. Målsägandebiträde och särskild företrädare har enligt 23:10, st. 3 rätt att närvara, men gör det oftast inte. Förhörsvittne behöver inte närvara, då video- och ljudinspelning får anses vara tillräcklig ersättning. Oavsett vem, så är det alltid svårare att föra ett förtroendefullt samtal med barnet om en

¹⁸⁵ Bring et al., sid. 251, Diesen et al., sid. 48.

¹⁸⁶ Diesen et al., sid. 48.

¹⁸⁷ SOU 2000:42 sid. 70.

¹⁸⁸ Diesen et al., sid. 41.

¹⁸⁹ Diesen et al., sid. 48.

¹⁹⁰ Bring et al., sid. 251.

¹⁹¹ Jfr RB 23:2.

¹⁹² Diesen et al., sid. 46f.

¹⁹³ Justitiedepartementet, sid. 53, Jfr 3.2.

¹⁹⁴ Cederborg, sid. 48.

tredje person är närvarande, även om denne är tyst.¹⁹⁵ Bäst är därför att ingen närvarar.

Enligt 17 § FuK bör förhör med minderårig endast äga rum en gång, såvida det inte är lämpligare att hålla fler förhör. Att ha enbart ett förhör som mål ställer ännu större krav på förberedelserna och förhöret i sig, vilket i och för sig är bra för barnet. Men särskilt i ärenden som rör sexuella övergrepp kan det krävas många förhör innan barnet känner sig tryggt nog att berätta om övergreppen det utsatts för. Dessutom kan ett långt förhör vara tröttsamt för ett barn. I dessa fall motiverar barnets bästa att fler förhör hålls. Kommittén mot barnmisshandel har därför föreslagit en ändring av paragrafen så att lydelsen blir att förhör med minderårig inte får äga rum fler gånger än som är nödvändigt med hänsyn till utredningens art och barnets bästa.¹⁹⁶ En ändring skulle enligt kommittén öka benägenheten att hålla fler barnförhör. Kommittén påpekar emellertid att den grundläggande inställningen ändå skall vara att så få förhör som möjligt skall hållas.¹⁹⁷ Det normala i sexualbrottmål är att åtminstone två förhör hålls med barnet, för att man ska kunna tillgodose den misstänktes rätt att ställa kompletteringsfrågor. Ifråga om antalet förhör bör också påpekas att det är viktigt att barnet inte utfrågas av andra personer eller myndigheter före eller mellan polisförhör. Berättelsen kan då påverkas så att det blir svårt att avgöra vad som verkligen hänt.¹⁹⁸ För att undvika påverkan bör förhöret också hållas så snart som möjligt efter anmälan, och för att barnet ska komma ihåg så mycket som möjligt, så snart efter den aktuella händelsen som möjligt.

¹⁹⁵ Dahlström-Lannes, Monica, ”*Mot dessa våra minsta*” (1994), sid. 123f.

¹⁹⁶ SOU 2000:42, sid. 21.

¹⁹⁷ SOU 2000:42, sid. 92.

¹⁹⁸ Justitiedepartementet, sid. 52f, Cederborg, sid. 39.

4 Särskilt om förhör genom videoupptagning

Det som regelmässigt skiljer barnförhör från förhör med vuxna är att förhöret för dokumentation spelas in på video. Orsaken till detta är, som jag tidigare nämnt, att videoförhöret enligt svensk praxis avspelas på rättegången, för att skona barnet från den onödiga psykiska påfrestning som ett nytt förhör inför rätta skulle medföra. Videoupptagningen skall, för förenlighet med likställdhetsprincipen, kunna jämföras med det intryck som den misstänkte ger genom att inställa sig personligen hos domstolen. Speciella krav på upptagningen måste därmed ställas, men dessa finns inte reglerade utan har utvecklats av polis och åklagare efterhand. Rekommendationer om videoupptagning av barnförhör finns i Riksåklagarens PM 1999:01 och i Rikspolisstyrelsens rapport 1987:6.

4.1 Praxis

Enligt RB 35:14, st. 1, 2 p. får en uppteckning av en berättelse, som någon lämnat inför polismyndighet, åberopas som bevis i rättegång, om förhör med den som lämnat berättelsen inte kan hållas vid eller utom huvudförhandling eller i övrigt inför rätten. Det första rättsfallet där HD av hänsyn till barnet, istället för inomrättsligt förhör, godkände ett förhör som upptagits under förundersökningen är NJA 1963 s. 555. I NJA 1992 s. 532 och utvecklades frågan huruvida uppläsning av berättelser inför rätten är godtagbart enligt svensk rätt, och enligt domstolen måste det idag för förenlighet med EMRK krävas mer än att utsagorna uppläses från ett skriftligt protokoll. Förhöret måste ha dokumenterats minst genom bandupptagning eller ännu hellre genom videoupptagning *och* därutöver så måste den misstänktes rättigheter ha tillgodosetts. Det sistnämnda innebär att den misstänkte och/eller hans försvarare måste ha fått möjlighet att ta del av vad som förekommit vid förhöret och fått en chans att begära kompletterande förhör innan åtal väcks. I NJA 1993 s. 616 kompletterades detta och det fastslogs att försvararen inte kan kräva att själv få ställa kompletterande frågor till ett barn, utan att det får ske genom att förhørsledaren håller ett nytt förhör och där ställer de frågor försvararen vill ha svar på.¹⁹⁹ Om försvaret bereds tillfälle till omförhör men avstår, kan rätten till en rättvis rättegång inte anses åsidosatt²⁰⁰, och avståndet skall särskilt antecknas i förundersökningsmaterialet²⁰¹.

Videoupptagning har en rad fördelar jämfört med bandupptagning, barnets kroppsspråk, minspel, känslouttryckningar och reaktioner blir korrekt återgivna

¹⁹⁹ Bring et al, sid. 346f, Jfr kapitel 5.

²⁰⁰ NJA 1992 s. 532 och NJA 1993 s. 616.

²⁰¹ RÅ-PM 1999:01, sid. 8.

inför domstolen. Dessutom framgår klart samspelet mellan barn och förhørsledare och förhørsledaren behöver ge förklaringar enbart när barnet vänder sig från kameran eller försvinner ur bild av annan anledning.²⁰² En videoupptagning är därmed det närmsta man kan komma faktisk medverkan i rättegången och det är numera praxis att förhör med barn i stort sett alltid dokumenteras genom videoupptagning. Men om ett barn vägrar att prata inför kameran är en berättelse upptagen på ljudband naturligtvis bättre än ingen berättelse alls. Likaså om videotekniken saknas då ett barn inte vill berätta för polisen, utan för en annan person, ex. en socialarbetare, som barnet känner större förtroende för är det viktigt att åtminstone dokumentera detta förhör/samtal på kassettband.

Innan förhöret är det viktigt att barnet informeras om att det skall filmas. Dagens barn är vana vid teknisk utrustning, kameror och tv, och brukar inte motsätta sig inspelningen. I praktiken har det visats att ett barn mycket snabbt glömmer bort att det finns en kamera i rummet, men de kan tro att videoinspelningen innebär direktsändning i TV. Det är därför viktigt att försäkra barnet om att så inte är fallet, och att förklara att man filmar för att filmen ska kunna ersätta barnet vid en rättegång.²⁰³

Hela videoförhöret med barnet skall videofilmas, även det inledande samtalet mellan förhørsledare och barn och de delar som inte behandlar gärningen i sig.²⁰⁴ Domstolen ska av rättsakerhetshänsyn kunna vara säker på att ingenting som rör själva brottet har avhandlats utan att bandspelaren varit på.²⁰⁵ Kameran ska inte stängas av utom i nödfall, och då ska orsaken till och längden på avbrottet anges.²⁰⁶ I Danmark förespråkar man t.o.m. att det ska finnas en klocka på väggen bakom förhörssituationen, så att ingen redigering av videobandet kan ske utan att det märks. Om barnet efter avslutat förhör lämnar ytterligare upplysningar som kan vara av intresse i utredningen skall videoförhöret återupptas, med angivande av orsak.²⁰⁷ Både barn och förhørsledare ska synas i bild under hela förhöret, så att rätten kan studera samspelet dem emellan.²⁰⁸ Förhørsledaren kan dessutom efter förhörets slut, och då barnet inte längre är närvarande, i korthet berätta inför kameran om de iakttagelser hon/han gjort av barnet under förhöret.²⁰⁹

4.2 Teknisk utrustning

Teknisk utrustning av hög kvalitet är ett måste för att videoupptagningen av barnförhöret skall uppnå den standard som krävs. Bevismaterial får inte gå förlorat för att polisen har dålig eller omodern utrustning.

²⁰² Rikspolisstyrelsen, ”Familjevåld del II – Videodokumenterade förhör med barn”, RPS-rapport 1987:6, sid. 6f.

²⁰³ RPS-rapport 1987:6, sid. 13, Dahlström-Lannes, sid. 140.

²⁰⁴ RÅ-PM 1999:01, sid. 11.

²⁰⁵ RH 1987:64, Bring et al, sid. 346.

²⁰⁶ Dahlström-Lannes, sid. 141 .

²⁰⁷ RPS-rapport 1987:6, sid. 16.

²⁰⁸ RÅ-PM 1999:01, sid. 11.

²⁰⁹ Justitiedepartementet, sid. 54.

Förhørsrummet där upptagningen görs bör vara ljudisolerat, ljust och jämnt belyst.²¹⁰ Mikrofonen bör vara separat från kameran och den måste vara mycket ljudkänslig, eftersom barn ibland talar både fort och tyst, särskilt när de är rädda eller skäms.²¹¹ Kameratekniken bör vara diskret placerad och mycket rörlig. Speciellt små barn kan plötsligt få för sig att springa runt i rummet, eller att gömma sig under stolen när de skäms för något och kameran måste då kunna följa barnet när det förflyttar sig i rummet. Helst bör det finnas två kameror, en som filmar både förhørsledaren och barnet och en som fokuserar på barnets ansiktsuttryck. Den senare bör vara utrustad med zoomfunktion.²¹² Enligt NJA 1993 s. 616 ska nämligen barnets ansikte kunna ses i närbild.²¹³

Genom en direktöverföring från kameran till en tv-monitor i ett angränsande rum ska andra personer kunna följa förhöret utan att belasta förhörssituationen. Här kan försvararen och den misstänkte, liksom åklagaren, målsägandebiträdet, den särskilda företrädaren och tillkallade specialister sitta. Kompletterande frågor kan lämnas till förhørsledaren vid en naturlig paus i förhöret eller direkt via en öronmussla. Via öronmusslan kan förhørsledaren även få tips av en kollega eller hjälp från exempelvis en barnpsykolog.²¹⁴

Förhørsledaren måste kunna koncentrera sig på att intervjua barnet och inte distraheras av tekniska detaljer. Tekniken bör därför skötas av en kollega ifrån ett kontrollrum. Om inget kontrollrum finns är det dock viktigt att förhørsledaren själv klarar av den tekniska delen av inspelningen, eftersom det är mycket störande att ha ytterligare en person bakom kameran under det känsliga förhöret.²¹⁵

Enligt kommittén mot barnmisshandel varierar kvaliteten på teknisk utrustning, från nyutrustade studiorum till en enstaka dålig gammal videokamera, hos de olika polismyndigheterna i Sverige. Skräckexemplet är att den förhörande polisen själv måste byta videoband mitt under pågående förhör, kanske vid ett känsligt läge. Man ger därför RPS i uppdrag att säkerställa bra förhörsmiljöer för barn även med hänsyn till den tekniska utrustningens kvalitet.²¹⁶

²¹⁰ RPS-rapport 1987:6, sid. 24.

²¹¹ Dahlström-Lannes, sid. 141.

²¹² SOU 2000:42, sid. 71.

²¹³ NJA 1993 s. 616 (s. 632).

²¹⁴ RPS-rapport 1987:6, sid. 25, SOU 2000:42, sid. 71.

²¹⁵ Dahlström-Lannes, sid. 140, SOU 2000:42, sid. 71.

²¹⁶ SOU 2000:42, sid. 67 och 71, Jfr avsnitt 3.4 angående RPS uppdrag.

4.3 Videoförhör hos Familjevårdsenheten i Malmö

Familjevårdsenheten hos Malmöpolisen har, i mitt tycke, idealiska förhörmöjligheter för barn. Själva förhörsrummet är ett ljudisolerat studierum som är hemtrevligt inrett i diskreta, men varma färger. Möblemanget består av två fåtöljer, ett bord och ett skåp. I skåpet förvaras anatomiska dockor och papper och pennor att rita med, men skåpet är normalt sett låst och dessa hjälpmedel används endast sparsamt. Om de används är det först i ett senare skede, när barnet redan berättat i stora drag. Leksaker och andra distraherande föremål saknas helt i rummet. En ljudkänslig mikrofon är fastmonterad i taklampan, men inte dold. Två kameror är monterade på väggen, en av dem med ordentlig zoom för fokusering av barnet, framförallt dess ansikte. Den andra är inställd så att den filmar både förhørsledaren och barnet från topp till tå. Vid återgivningen på tv-monitorerna visas båda bilderna samtidigt. Huvudbilden framställer enbart barnet, och infälld i ena hörnet syns bilden av hela förhörssituationen. Om något särskilt skulle hända kan man snabbt skifta bilderna emellan, så att helhetsbilden blir huvudbild. Inte heller kamerorna är dolda, vilket Eva Wilhelmsson tycker är bra, man måste ju ändå berätta för barnet före förhöret att de finns där, så varför dölja dem. Bredvid studiorummet finns ett kontrollrum varifrån all teknik, under upptagningen, sköts av en kollega till förhørsledaren. Förhørsledaren har kontakt med kontrollrummet via en öronmussla, men även denna används, enligt Eva Wilhelmsson, väldigt sparsamt. Endast i ett fåtal fall har andra personer än den i kontrollrummet kontakt med förhørsledaren genom öronmusslan. Kompletterande frågor och kommentarer ges istället till förhørsledaren vid en naturlig paus i förhöret. Utöver studiorummet och kontrollrummet har man i Malmö ett besöksrum och ett väntrum. I besöksrummet sitter övriga förhörsdeltagare och följer barnförhöret. Detta rum är utrustat med en stor tv-apparat, soffor och ett bord. Väntrummet är fyllt med leksaker, böcker, tidningar och ritmaterial. Här finns ett bord med fyra stolar, samt en stor mysig fåtölj. Väntrummet används dels av barnet före förhöret, dels av medföljande närstående under pågående förhör.

Familjevårdsenheten kan även arrangera förhör med barn på andra platser, främst för att barnet skall kunna visa något på brottsplatsen. Man har då en portabel teknisk utrustning med sig för dokumentering. Den stora nackdelen med dessa förhör, förutom att kvalitén blir sämre, är enligt Eva Wilhelmsson att så många extra personer är närvarande. Dels någon som sköter kamerautrustningen, och dels åklagare och försvarare.²¹⁷

²¹⁷ Avsnittet bygger på; ”Barnets rättigheter” – föreläsning av Arne Harrysson den 19 september 2001, Besök på polishuset i Malmö och kort intervju med Arne Harrysson den 2 oktober 2001 samt, Telefonintervju med Eva Wilhelmsson den 18 april 2002.

5 Europakonventionen och videoförhöret

5.1 Konventionstext

Artikel 6 - Rätt till en rättvis rättegång

”1. Var och en skall, **vid prövningen** av hans civila rättigheter och skyldigheter eller **av en anklagelse mot honom för brott, vara berättigad till en rättvis och offentlig förhandling** inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol, som upprättats enligt lag. Domen skall avkunnas offentligt, men pressen och allmänheten får utestängas från förhandlingen eller en del därav av hänsyn till den allmänna moralen, den allmänna ordningen eller den nationella säkerheten i ett demokratiskt samhälle, eller då minderårigas intressen eller skyddet för parternas privatliv så kräver eller, i den mån domstolen finner det strängt nödvändigt, under särskilda omständigheter när offentlighet skulle skada rättvisans intresse.

2. Var och en som blivit anklagad för brott skall betraktas som oskyldig till dess hans skuld lagligen fastställts.

3. Var och en som blivit anklagad för brott har följande minimirättigheter

a) att utan dröjsmål, på ett språk som han förstår och i detalj, underrättas om innebörden av och grunden för anklagelsen mot honom,

b) att få tillräcklig tid och möjlighet att förbereda sitt försvar,

c) att försvara sig personligen eller genom rättegångsbiträde som han själv utsett eller att, när han saknar tillräckliga medel för att betala ett rättegångsbiträde, erhålla ett sådant utan kostnad, om rättvisans intresse så fordrar,

d) att förhöra eller låta förhöra vittnen som åberopas mot honom samt att själv få vittnen inkallade och förhörda under samma förhållanden som vittnen åberopade mot honom,

e) att utan kostnad bistås av tolk, om han inte förstår eller talar det språk som begagnas i domstolen.”

(min kursivering)

5.2 Allmänt om artikel 6

Den misstänktes rätt till en rättssäker process garanteras alltså i EMRK art 6, som även är svensk lag sedan 1995. Runt artikeln har dessutom en rik och nyanserad rättspraxis avseende dess tolkning vuxit fram genom Europadomstolens avgöranden. Ingen annan artikel i konventionen har åberopats inför Europakommissionen och Europadomstolen lika ofta som art 6.²¹⁸ Den grundläggande rättigheten i art 6 är rätten till en rättvis rättegång, eller som det ofta betecknas även i svensk litteratur, rätten till en ”fair trial”. Denna rätt återfinns i art 6:1. Vad som innefattas i det något allmänna begreppet ”fair trial” har närmre uttalats i den omfattande praxisen runt artikeln. De två viktigaste elementen som utkristalliserats är *principen om parternas likställdhet* och *principen om ett kontradiktoriskt förfarande*.

Principen om parternas likställdhet (”equality of arms”) innebär i brottmål inte att den misstänkte och åklagaren skall åtnjuta samma processuella rättigheter, utan snarare att den misstänkte inte får ha sämre möjligheter än åklagaren att föra sin talan inför domstol. Att den misstänkte däremot innehar en mer förmånlig ställning än åklagaren (ex. in dubio pro reo) är inget som hindras av art 6.²¹⁹

Principen om ett kontradiktoriskt förfarande (”adversarial procedure”) innebär att båda parter ska få kännedom om allt material i processen och få tillfälle att framföra sina synpunkter på detta material, samt att båda parter har samma möjlighet att åberopa bevisning i processen.²²⁰ De två principerna har ett nära samband och gränserna dem emellan är flytande.

Den allmänna ”fair trial” garantin i art 6:1, har i brottmål även ett nära samband med de speciella minimigarantierna i artikel 6:3. Dessa minimigarantier kan ses som karakteristiska och särskilt viktiga exempel på villkor som måste uppfyllas för att en rättegång skall betraktas som rättvis enligt EMRK.²²¹ Den i artikel 6:3:d) behandlade rätten för den misstänkte att förhöra åklagarens vittnen, är den minimigaranti som främst blir aktuell vad gäller videoförhör med barn. Denna rättighet har i allra högsta grad en nära anknytning till de allmänna principerna om parternas likställdhet och det kontradiktoriska förfarandet. Om ett brott mot art 6:3:d) konstateras av domstolen, innebär förfarandet nästan uteslutande även ett brott mot art 6:1.

²¹⁸ Danelius, Hans, ”Mänskliga rättigheter i europeisk praxis – En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna” (1997), sid. 123.

²¹⁹ Danelius, sid. 173.

²²⁰ Danelius, sid. 173.

²²¹ Danelius, sid. 174.

5.3 Särskilt om artikel 6:3:d)

En viktig förutsättning för en ”fair trial” är alltså att parterna har tillgång till allt processmaterial och att vardera parten har möjlighet att bemöta vad som tillförts målet av motparten. Den tilltalade skall ha möjlighet att i förekommande fall bestrida processmaterialets värde som bevisning emot honom. För att angripa den muntliga bevisningen som åberopas krävs att den misstänkte ges tillfälle att ställa frågor till vittnen och målsägande, för att på så vis få fram ytterligare upplysningar eller för att visa på svagheter i deras utsagor.²²²

5.3.1 Europadomstolens praxis angående art 6:3:d)

I fallet *Unterpertinger mot Österrike*²²³ hade Unterpertinger av en österrikisk domstol dömts till fängelse för misshandel av sin f.d. hustru och sin styvdotter. Vid huvudförhandlingen åberopade sig hustrun och styvdottern av sin rätt att vägra vittna mot en anhörig. Deras utsagor vid polisförhören föredrogs då på begäran av åklagaren. Dessa uppgifter lades därefter till grund för den fällande domen. Europadomstolen konstaterade att hustrun och styvdotterns uppgifter utgjorde det huvudsakliga bevismaterialet mot klaganden och att han till följd av deras vägran att framträda inför domstol inte hade fått tillfälle att ställa motfrågor till dem. Förfarandet hade inneburit att klaganden dömts på uppgifter som han inte haft möjlighet få pröva och att hans rätt till försvar åsidosatts. Med hänsyn därtill fann domstolen att förfarandet inneburit att han inte fått en rättvis rättegång och att hans rättigheter enligt art 6:1 och 6:3:d) blivit kränkta.

Fallet *Asch mot Österrike*²²⁴ liknade Unterpertingerfallet en hel del, men här blev Europadomstolens slutsats den motsatta. Asch hade av österrikisk domstol dömts för bland annat vållande till kroppsskada på sin sambo. Till grund för den fällande domen hade lagts bland annat ett läkarintyg och vittnesmål av en polisman rörande dennes förundersökningsförhör med sambon, som först angivit Asch men sedan tagit tillbaka anklagelsen och utnyttjat en lagstadgad rätt att vägra att låta sig höras under rättegången. Efter att ha framhållit att bevisning i princip måste företes i en offentlig förhandling i den tilltalades närvaro, konstaterade Europadomstolen att detta dock inte innebar att en vittnesutsaga alltid måste avges inför domstol. Vidare konstaterade man att tillåtandet som bevisning av en utsaga avgiven under förundersökningen inte i sig var oförenligt med art. 6:1 och 6:3:d), förutsatt att försvarets rättigheter respekterades. I regel innefattade dessa rättigheter, enligt domstolen, att den tilltalade gavs en möjlighet att, när utsagan avgavs eller vid ett senare tillfälle, ifrågasätta och ställa frågor till den hörde. Efter att ha noterat bland annat att Asch i det nu aktuella fallet

²²² Danelius, sid. 181.

²²³ Dom från den 24 november 1986, Ser. A. Vol. 110, no. 1/1985/87/134.

²²⁴ Dom från den 26 april 1991, Ser. A. Vol. 203, no. 30/1990/221/283.

haft möjlighet att diskutera sambons under förundersökningen avgivna berättelse och att ställa frågor till den polisman som vid rättegången återgivit berättelsen, och vidare att berättelsen inte utgjort den enda bevisningen i målet, fann domstolen att klagandens rätt enligt art. 6:1 och 6:3:d) inte hade kränkts.

Fallet *Delta mot Frankrike*²²⁵ gällde en person som, mot sitt nekande, av fransk domstol dömts till tre års fängelse för ett överfall i Parismetron. Brottsoffret och en kamrat till denne, vilka båda under polisutredningen utpekade klaganden som skyldig till det ifrågavarande brottet, hade på åklagarens begäran kallats för att höras i rättegången, men uteblev utan att ange någon orsak därtill. Vid rättegången hördes en polisman, inför vilken brottsoffret och kamraten utpekade klaganden som skyldig till brottet, och skriftliga uppteckningar av deras berättelser under polisutredningen föredrogs. Denna bevisningen angavs uttryckligen som stöd för den fällande domen. I samband med att domen överklagades, begärde klaganden att, bland andra, brottsoffret och kamraten skulle höras. Denna begäran avslogs och den fällande domen fastställdes utan att någon ny bevisning upptagits. Europadomstolen konstaterade, efter att ha angett samma överväganden som i *Asch*, att varken klaganden eller hans försvarare haft möjlighet att bedöma brottsoffrets och kamratens tillförlitlighet eller att ifrågasätta deras trovärdighet. Mot den bakgrunden fann domstolen att klagandens rättigheter enligt art. 6:1 och 6:3:d) sammantagna hade kränkts.

Italien bedömdes däremot inte ha brutit mot art 6 i fallet *Isgrò mot Italien*²²⁶. Den tilltalade hade, även här mot sitt nekande, dömts för kidnappning till ett långvarigt fängelsestraff. Graverande uppgifter om Isgròs medverkan hade lämnats av en person som hade försvunnit när rättegången ägde rum. Istället föredrogs vid rättegången protokoll över förundersökningsförhör hållna med personen av en undersökningsdomare. Detta tillsammans med annan bevisning lades till grund för den fällande domen. Av protokollen framgick att klaganden, men inte hans försvarare, varit närvarande och beretts tillfälle att yttra sig under ett av förhören. Europadomstolen konstaterade att det nu ifrågavarande vittnets identitet varit känd, att klaganden konfronterats med vittnet, att försvararen visserligen inte haft rätt att närvara vid konfrontationen, men att inte heller åklagaren varit närvarande, samt att den fällande domen grundats även på annan bevisning, och fann att sammantaget hade klagandens rätt till en rättvis rättegång inte kränkts. I fallet *Artner mot Österrike*²²⁷ var förutsättningarna i stort sett de samma som i *Isgrò*. Det var även här fråga om ett för den tilltalade belastande vittne som försvunnit när rättegången ägde rum. Även här fanns enligt domstolen tillräcklig annan bevisning, och utfallet blev detsamma.

²²⁵ Dom från den 19 december 1990, Ser. A. Vol. 191-A, no. 26/1989/186/246.

²²⁶ Dom från den 19 februari 1991, Ser. A. Vol. 194-A, no. 1/1990/192/252.

²²⁷ Dom från den 28 augusti 1992, Ser. A. Vol. 242-A, no. 39/1991/291/362.

I fallet *Saïdi mot Frankrike*²²⁸ hade Saïdi blivit dömd till fängelse och utvisning för att ha begått narkotikabrott på grundval av uppgifter från ett antal narkomaner, som utpekade honom som narkotikahandlare. Identifieringen hade skett genom att vittnena dels fått iakta honom genom en glasruta och dels fått se foton av honom och andra personer. Saïdi hade inte fått möjlighet att konfrontera vittnena eller korsförhöra dem, varken under förundersökningen eller under rättegången. Europadomstolen konstaterade att den fällande domen var baserad uteslutande på uppgifter från dessa vittnen och fann därmed att art 6:1 och art 6:3:d) hade kränkts.

Fallet *Bricmont mot Belgien*²²⁹, är speciellt eftersom vittnet i fallet är en belgisk prins. Klaganden, Georges Bricmont, var ekonomisk och juridisk rådgivare åt prins Karl av Belgien. Bricmont och hans hustru åtalades och dömdes till fängelse för ett flertal brott som hade samband med deras sätt att förvalta prinsens finanser och ålades att utge skadestånd till prinsen. Paret Bricmont gjorde gällande att de inte erhållit en rättvis rättegång, bl.a. därigenom att prinsens ställning i rättegången gav denne processuella fördelar. Europadomstolen konstaterade att den omständigheten att bevisupptagning med prinsen skett på annat sätt än som är brukligt, bl.a. utan avläggande av ed, inte innebar brott mot art 6. Särskilda regler för bevisupptagningen med personer i hög ställning återfinns i de flesta rättssystem i Europarådets medlemsstater, och det finns objektivt godtagbara skäl för deras existens. Prinsen, på vars anmälan åtalet grundades och som också förde en skadeståndstalan i målet, blev aldrig hörd i rättegången på ett sätt som gav möjlighet för klagandena att korsförhöra honom. Den belgiska domstolen hade likväl grundat den fällande domen mot herr Bricmont i tre av åtalspunkterna på prinsens uppgifter. I det avseendet fann domstolen att försvarets rättigheter åsidosatts och att en kränkning av art 6 således ägt rum. Vad gällde Bricmonts hustru konstaterade domstolen att den fällande domen inte grundats på prinsens uppgifter utan på annan bevisning. Att hon inte konfronterats med prinsen i rättegången innebar därför inte något konventionsbrott.

Man kan sammanfatta Europadomstolens praxis angående art 6:3:d) enligt följande. Huvudregeln är att bevisning i form av en utsaga från ett vittne eller en målsägande, i princip, skall förebringas muntligen, i en offentlig förhandling, i den tilltalades närvaro. Men undantag härifrån kan göras, utsagan måste inte alltid avges inför domstol. Det är inte i sig oförenligt med art 6:1 och 6:3:d), att som bevisning tillåta en utsaga avgiven under förundersökningen. En förutsättning härför är dock att försvarets rättigheter respekterats. Dessa rättigheter innefattar, enligt domstolen, att den tilltalade ges en möjlighet att, när utsagan avges eller vid ett senare tillfälle, ifrågasätta och ställa frågor till den hörde. Det viktiga i sammanhanget är att försvaret haft *tillfälle* att förhöra vittnet/målsäganden, om man faktiskt använt sig av möjligheten saknar betydelse vid bedömningen om

²²⁸ Dom från den 20 september 1993, Ser. A. Vol. 261-C, no. 33/1992/378/452.

²²⁹ Dom från den 7 juli 1989, Ser. A. Vol. 158, no. 19/1987/142/196.

rättegången varit rättvis. För en ”fair trial” kan alltså en fällande dom inte enbart grundas på uppgifter som lämnats utan att den tilltalade haft möjlighet att konfrontera uppgiftslämnaren. Om domen förutom utsagan även grundas på annan stödbevisning av en viss styrka, är detta däremot förenligt med principen om ”fair trial”.²³⁰

5.4 Svensk praxis förenlighet med artikel 6

Undantag från huvudregeln om att bevisutsaga muntligen skall förebringas i domstol, har i Europadomstolens praxis tillåtits då vittne eller målsägande varit otillgängliga för förhör eftersom de försvunnit eller avlidit, eller då de i inhemsk lag haft någon slags privilegierad ställning. Huruvida hänsyn till ett vittne eller en målsägande, som av psykologiska eller medicinska skäl inte kan eller bör höras inför domstol, kan vara grund till undantag framgår däremot inte klart av föreliggande rättspraxis. Det är därmed inte helt säkert att de undantag, som görs i svensk praxis då videoförhör används i mål om sexualbrott mot barn, är förenliga med Europakonventionen.

Både vad gäller sexualbrottmål mot barn och användningen av videoupptagning som bevis saknas prejudikat från Europadomstolen. Däremot har Europeiska kommissionen för de mänskliga rättigheterna för ett par år sedan uttalat sig i ett svenskt fall som är just ett sexualbrottmål där offret är ett barn. I fallet *Lindqvist mot Sverige*²³¹ hade Lindqvist både i TR och HovR dömts för grovt sexuellt utnyttjande av sin 11-åriga förståndshandikappade dotter. Inget prövningstillstånd hade medgetts till HD. Till grund för den fällande domen hade lagts fyra videoupptagna polisförhör med dottern som ägt rum under förundersökningen, förhör med andra familjemedlemmar samt, vittnesmål från två sakkunniga. Lindqvists försvarare hade under förundersökningen erbjudits att hålla ett kompletterande förhör med dottern, men avstått från detta. Istället framställdes en begäran om sådant förhör först i HovR, efter det att Lindqvist bytt försvarare. HovR avslog försvarets begäran med hänvisning till att dottern redan utsatts för stora påfrestningar under de tidigare polisförhören och att hon, speciellt inte så långt i efterhand, skulle behöva genomgå fler förhör. Dessutom noterade man att de frågor som försvaret ville ställa till dottern redan ställts till henne under polisförhören. Lindqvist gjorde gällande brott mot art 6:1 och 6:3:d), då avslaget av hans begäran förhindrat honom att ställa frågor till målsäganden. Kommissionen konstaterade i sin bedömning först att rätten för den tilltalade att höra målsäganden inför domstolen inte är absolut, undantag får göras förutsatt att de inte hindrar ett adekvat och effektivt försvar. Vidare uttalade man att det i brottmålsprocesser om sexuella övergrepp är legitimt att vidta särskilda

²³⁰ Danelius, sid.182f, Gomien, Donna et al, ”*Law and practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*” (1996), sid. 197ff.

²³¹ Beslut från den 22 oktober 1997, No. 26304/95.

åtgärder för att skydda offret och dennes rätt till privatliv.²³² I det aktuella fallet hade försvaret haft möjlighet att ställa frågor, men avstått, och de frågor man ville ställa hade redan ställts. Kommissionen påpekade vidare att offrets utsaga då den förebringats genom videoupptagning bör bedömas med stor försiktighet. Man noterade att HovR också i sin dom klart uttalat att dotterns videoutsaga, eftersom hon inte var personligt närvarande, hade bedömts med sådan försiktighet. Slutligen anförde man att dotterns utsaga inte var den enda bevisningen i målet, relativt omfattande stödbevisning fanns. Sammantaget kunde det, enligt kommissionen, inte anses att Lindqvist rätt till en ”fair trial” hade åsidosatts. Sverige ansågs därmed inte ha brutit mot artiklarna 6:1 och 6:3:d) och kommissionen meddelade inget prövningstillstånd till domstolen.

Även om kommissionens bedömning enbart gäller för det enskilda fallet och inte har någon prejudikatverkan, borde man utifrån Lindqvistfallet kunna dra den slutsatsen att Sveriges praxis angående förhör med barn i sexualmål är förenlig med Europakonventionen. Klart är att den tilltalade enligt både konventionen och praxis har vissa rättigheter som hör till ”fair trial”. Med hänsyn till barnet kan dessa rättigheter dock inte alltid tillämpas oinskränkt. De hänsynstaganden till förmån för den tilltalade som av Europadomstolen uttalats i fall där bevisupptagning skett i strid med vad som normalt gäller för ”fair trial”, har även uttalats av HD i svensk praxis på det aktuella området.²³³ Förhör med barn, som utsatts för sexuella övergrepp, utgör därmed, enligt mig, en legitim undantagssituation. Jag får medhåll häri ifrån både Danelius, Sutorius och Garde.²³⁴ Av kommissionens resonemang kan man också, enligt Sutorius, sluta sig till att försvarets rätt att höra ett barn inte kan tolkas som ett absolut krav.²³⁵ Barnets förhørsutsaga kan ändå godtas som bevisning i målet och ligga till grund för fällande dom. Den skall dock värderas med stor försiktighet. I enlighet med de ovan refererade fallen från Europadomstolen borde det, i mitt tycke, för fällande dom i dessa fall även krävas stödbevisning av viss styrka. Videoförhör där försvarets rättigheter åsidosatts får inte vara det enda eller avgörande beviset i saken. Här är det dock viktigt att poängtera att det är försvarets *möjligheter* att utnyttja sina rättigheter som räknas, inte ifall de faktiskt utnyttjat dem. I en situation som den i Lindqvist-fallet anser jag därmed att konventionen hade åtföljts även om stödbevisning inte förekommit. Denna tolkning är dock inte helt okontroversiell. Det finns inget rättsfall från domstolen där en sådan utnyttjad möjlighet att ta tillvara sina rättigheter ensam har bedömts. I de fall där domstolen påpekat att tillfälle funnits för den tilltalade har dessutom

²³² Kommissionen hänvisar i detta avseende till ett tidigare uttalande med samma innebörd som man gjort i fallet *Baegen mot Nederländerna*, från den 20 oktober 1994, no. 16696/90, paragraf 77.

²³³ Ex. angående den försiktiga bedömningen – NJA 1993 s. 616 och NJA 1994 s. 268, angående stödbevisning av viss styrka – NJA 1994 s. 49, angående försvarets rätt till kompletterande förhör – NJA 1992 s. 532 och NJA 1993 s. 616.

²³⁴ Danelius, sid. 181ff, Diesen et al, sid. 38f, Garde, Peter, ”*Videoførhøring af børn er uproblematisk*” (1999), sid. 25, Garde, Peter, ”*Forurettede set fra dommersædet – nogle afvejningsspørgsmål*” (2000), sid. 117.

²³⁵ Diesen et al, sid. 38.

alltid någon stödbevisning förekommit.²³⁶ Jag anser ändå att enbart en utnyttjad möjlighet borde vara tillräcklig. Om den tilltalade givits tillfälle att tillvarata sina rättigheter och inte utnyttjat det, får han ”skylla sig själva”. I svensk praxis beaktas ju detta trots allt, då en videoutsaga där ingen faktisk konfrontation skett värderas än mer försiktigt än annars. Om domstolen även då kommer fram till att målsägandens utsaga är så pass trovärdig att den kan läggas till grund för fällande dom, tycker jag att det är tillräckligt för att uppfylla kraven om ”fair trial”.

Ett ytterligare faktum som jag anser talar för svensk videoförhörpraxis förenlighet med EMRK är att det handlar om just videoupptagningar. Som jag tidigare påpekat saknas prejudikat från Europadomstolen gällande användningen av videoupptagning som bevis. I de fall jag refererat har bevisningen i förekommande fall föredragits genom uppläsning av målsägandens eller vittnets förhørsutsaga. Dessa har under vissa förutsättningar godtagits som bevis av domstolen. Därmed ser jag inga problem med att domstolen även skulle godta videoupptagna förhör under samma förutsättningar. Videoupptagna förhör har ju en rad fördelar redan jämfört med bandupptagna förhör²³⁷, och naturligtvis ännu fler jämfört med uppläsning av förhørsprotokoll.

Ett stort frågetecken vad gäller svensk praxis har däremot alldeles nyligen uppkommit genom ett avgörande från första kammaren²³⁸ av Europadomstolen. Även om man än så länge endast medgett prövningstillstånd i fallet *S.N. mot Sverige*²³⁹, så har man ändå indirekt indikerat att svensk praxis på området kan ha vissa brister. Omständigheterna i fallet var att Nelson(S.N.) både i TR och HovR dömts för sexuellt umgänge med barn. Prövningstillstånd till HD nekades. Till grund för domen hade lagts två avspelade förhör med målsäganden, som var en tioårig pojke, samt förhör med pojkens mamma och lärarinna. Vid det första förhöret som upptogs på video hade Nelson ännu inte informerats om misstanken emot honom, och någon försvarare hade följaktligen inte utsetts. Efter att ha mottagit en kopia av förundersökningen gavs Nelson möjlighet att begära ytterligare förhör med pojken, vilket hans försvarsadvokat också gjorde. Försvaren ville med omförhöret klargöra antal tillfällen och datum då de påstådda gärningarna ägt rum. Omförhöret hölls av samma förhørsledare som det första förhöret, men upptogs endast på ljudband. Försvarsadvokaten var dock inte närvarande vid omförhöret heller. Pojkens målsägandebiträde hade inte kallats till omförhöret och motsatte sig att enbart försvarets juridiska ombud skulle vara närvarande(!?).

²³⁶ Jfr. t.ex. Asch, Isgrò, Artner.

²³⁷ Se 4.1.

²³⁸ I enlighet med de ändringar av EMRK som genomfördes med ikraftträdandet av protokoll nr 11 den 1 november 1998, så tas avgörandet huruvida ett klagomål överhuvudtaget ska tas upp till sakprövning numera av en kammare till Europadomstolen istället för av Kommissionen. Jfr prövningstillståndet i Lindqvist-fallet ovan.

²³⁹ Beslut från den 16 januari 2001, No 34209/96. Förkortningen står för Stefan Nelson, jag kommer därför i fortsättningen beteckna den klagande som Nelson istället för S.N.

Försvarsadvokaten accepterade att förhöret hölls utan hans närvaro, eftersom han ansåg det orimligt att ställa in då pojken tagit sig ledigt från skolan och förhørsledaren avsatt tid för förhör. Nelson gjorde inför Europadomstolen gällande att hans rätt till en rättvis rättegång kränkts, eftersom han inte givits möjlighet att förhöra pojken. Kärnfrågan är enligt Nelson huruvida svensk praxis är förenligt med EMRK i det avseende att försvaret inte har rätt att ställa frågor *direkt* till målsäganden. Han anser att sedvänjan med att försvaret enbart får ställa sina frågor genom förhørsledaren är oskälig. Då syftet bakom denna sedvänja är att barnet skall skonas ifrån ett alltför ingående förhör, är det enligt Nelson uppenbarligen så att polisen inte är lika ingående som en försvarare. Polisen kan därmed inte på ett adekvat sätt ersätta försvaret. Det faktum att fällande domar ändå grundas på förhör utförda enbart av polisen medför, enligt Nelson, att bevisbördan i sexualmål mot barn i praktiken är väldigt låg. Sveriges invändning om att Nelson givit avkall på sin rätt att förhöra pojken då försvararen accepterat att omförhöret hölls utan hans närvaro, anser Nelson som obefogad. Hans inställning är nämligen att även om försvararen hade närvarat under det andra förhöret, så hade han ändå inte tillåtits att ställa en enda fråga direkt till pojken. Nelson kan således inte ha givit avkall på sin rätt till att förhöra pojken eftersom han enligt svensk praxis aldrig haft denna rätt. Hans klagomål går inte ut på att han eller hans försvarare inte givits rätt att närvara vid förhöret, utan på att han aldrig givits någon möjlighet att ställa frågor direkt till pojken. Domstolen ansåg att klagomålet väckte allvarliga frågor som bör prövas i sak, och meddelade därför prövningstillstånd i frågan.

Min åsikt är den att jag inte ser några större problem med det faktum att försvarsadvokaten inte personligen får ställa sina frågor till barnet. Syftet med svensk praxis i frågan är visserligen att skydda barnet. Angående försvarets personliga frågor rätt uttalas t.ex. i NJA 1993 s. 616 att ”risken är alltför stor att barnet därigenom skulle utsättas för en press som förvärrade de skador som redan kan ha uppkommit”²⁴⁰. Men kommissionen har också uttalat att det i brottmålsprocesser om sexuella övergrepp är legitimt att vidta särskilda åtgärder för att skydda offret och dennes rätt till privatliv.²⁴¹ Anledningen till att förhørsledaren ensam håller förhöret är dessutom inte enbart för att skona barnet. Det medför också att barnets utsaga blir bättre, något som även kan gynna den misstänkte. Förhørsledaren har den kompetens och vana som krävs för att få fram en utsaga från barnet och vidare har han/hon redan innan omförhöret skapat kontakt och förtroende med barnet. Ytterligare så påverkar flera personers närvarande förhöret negativt.²⁴² Polisens objektivitetsplikt är också viktig att poängtera i sammanhanget, de ska se till att få fram omständigheter som talar både för och emot den misstänktes skuld²⁴³, dessutom är det i regel så att förhørsledaren får de frågor, som vid omförhöret ställs till barnet, skriftligen av försvararen. Sammantaget anser jag därmed inte att den tilltalades

²⁴⁰ NJA 1993 s. 616 (s. 639).

²⁴¹ Se ovan vad gäller Lindqvistfallet.

²⁴² Jfr 3.4.

²⁴³ Jfr 2.6.1.

rättigheter till en rättvis rättegång kränks för att denne inte direkt får ställa några frågor till målsäganden. Att förfarandet skulle medföra en lägre bevisbörda ser jag heller inga belägg för. HD har om och om igen uttalat dels att samma beviskrav gäller i alla brottmål oavsett bevissvårigheterna,²⁴⁴ och dels att videoupptagna utsagor bör värderas med särskild försiktighet.²⁴⁴ Jag tror därför inte att Sverige kommer att bli fällda för konventionsbrott i Nelsonfallet, men tiden får utvisa om jag har rätt. I vilket fall som helst ska det bli intressant att se hur Europadomstolen bedömer videoförhör som bevismedel. Något datum för förhandling är ännu inte utsatt.

²⁴⁴ Jfr 2.6.2.2.

6 Komperation med Danmark

Lagstiftningen i de nordiska länderna framställs ofta i olika sammanhang som *en* enhetlig lagstiftning, men vid närmre studier finner man också betydande olikheter. Om inte i själva lagstiftningen, så i praxis. Processrätten är ett rättsområde där stora olikheter finns framförallt mellan Danmark och Norge å ena sidan och Sverige och Finland å andra sidan.²⁴⁵

Vad gäller sexualbrottmål där barn är inblandade är praxis i de två länder jag tittat närmre på, dvs. Sverige och Danmark, numera ganska överrensstämmande. Danmarks praxis utvecklades dock senare än Sveriges. Dessutom skiljer sig de bakomliggande processreglerna och framförallt de problem och frågeställningar man diskuterar i ländernas doktrin en hel del åt. Den danska lagstiftning jag hänvisar till återfinns i Bilaga 1.

6.1 Sexualbrottslagstiftning

Sexualbrotten behandlas i 24 kapitlet i den danska Straffeloven under rubriken brott mot könssedligheten. Regleringarna om sexuella övergrepp mot barn är utspridda i en rad olika lagrum, och därtill kommer särskilda lagrum som hänvisar tillbaka till dessa vad gäller exempelvis homosexuella övergrepp. Dessutom återfinns lagregleringen om formell incest istället i kapitlet som behandlar brott i familjeförhållande. Sammantaget blir därmed de danska reglerna om sexuella övergrepp mot barn ganska oöverskådliga.

Den allmänna sexuella laglighetsåldern i Danmark är liksom i Sverige 15 år, detta regleras i strfl. § 222, st. 1. Barnets samtycke eller eventuella initiativtagande har i dessa fall ingen betydelse. I st. 2 samma paragraf finns dessutom en kvalificerad åldersgräns på 12 år, som är grund för en höjning av straffmaximum. Samma förhöjda straff kan komma i fråga då gärningsmannen använt tvång eller hot för att förmå offret till samlag. Enligt Grothe Nielsen hänvisar man dock i rättspraxis väldigt sällan till paragrafens andra stycke.²⁴⁶

Samlag föreligger i Straffelovens mening när mannens lem helt eller delvis införts i kvinnans vagina.²⁴⁷ Även ”annat sexuellt umgänge än samlag” omfattas av § 222, då denna läses tillsammans med § 224. Vad gäller ”annat sexuellt umgänge än samlag” så omfattar det handlingar som har samlagsliknande karaktär, fungerar som surrogat för samlag eller i övrigt i förhållande till den kränkta eller missbrukade parten innehåller ett sexuellt

²⁴⁵ Träskman, Per Ole, ”Målsäganden som informationskälla vid bevisning i brottmål” (1992), sid. 391f.

²⁴⁶ Nielsen, Beth Grothe, ”Straffesystemet i børneperspektiv- seksuelle overgreb mod børn i familien” (2001), sid. 405.

²⁴⁷ Waaben, Knud, ”Strafferettens specielle del” (1999), sid. 53.

övergrepp som liknar samlag. Exempel är sexuell beröring eller oralsex. Gränsdragningsproblem när det gäller mildare brott uppstår i praktiken ofta mellan § 222 och § 232, som behandlar sedlighetssårande handling.²⁴⁸ Yttre eller hastigt övergående beröring faller vanligtvis under § 232. Denna paragraf är för övrigt en generalklausul jämförbar med BrB 6:7 i svensk rätt. Den omfattar i stort sett allt som inte passar in under någon annan reglering i kapitlet.²⁴⁹ I sistnämnda paragraf gäller inte den allmänna åldersgränsen på 15 år, utan det är upp till domstolen att skönmässigt bestämma ifall samtycke skall utesluta straffansvar.²⁵⁰

Liksom § 224 hänvisar tillbaka till alla bestämmelser där samlag är straffbart, så gör § 225 också sexuell umgänge med en person av samma kön straffbart i samma bestämmelser. Både heterosexuella och homosexuella, manliga likväl som kvinnliga, övergrepp är alltså straffbara i samma utsträckning.

Ett utökat skydd för ungdomar (15-18 år) i vissa uppräknade beroendeställningar, såsom styvbarn och fosterbarn, följer av § 223 st. 1. Andra stycket i samma paragraf straffar person som förmår ungdom till samlag eller annat sexuell umgänge (jfr. § 224) genom att grovt missbruka sin överlägsenhet i ålder och erfarenhet. Denna ”förförelsereglering” används, enligt Waaben, sällan i rättspraxis eftersom förförelsemomentet är mycket svårt att bevisa.²⁵¹ Förälder som sexuell utnyttjar sitt adoptiv-, styv- eller fosterbarn straffas alltså för sedlighetsbrott enligt strfl. § 223. Övergrepp mot biologiskt barn faller däremot under rubriken brott i familjeförhållande och straffas enligt § 210 st. 1 och 3. Vad gäller 15-18 åringar innebär denna skillnad att straffutrymmet är relativt mycket högre (2 år) vid övergrepp mot biologiska barn än övriga barn. Ingen rationell anledning till denna skillnad finns och kritik har framförts häremot i dansk doktrin.²⁵² I svensk rätt behandlas övergrepp mot avkomling och annat barn, vars fostran man ansvarar för, i samma lagreglering – BrB 6:4.

Då ett brott faller under både § 210 och någon bestämmelse i Straffelovens 24:e kapitel döms normalt till straffansvar i enlighet med dem båda.²⁵³

Sexuell umgänge i beroendeförhållande kan också komma att straffas under § 219 (jfr. § 224), häri skyddas barn, som är intagna på olika institutioner, mot övergrepp från personal på institutionen. Övergreppet behöver dock inte ha skett på själva institutionen, och det krävs inte heller att barnet faktiskt blivit utnyttjat. Paragrafen gäller liksom §§ 222 och 223 oavsett om barnet gett sitt samtycke.²⁵⁴ Även om samtycke förelegat i dessa fall får det antas

²⁴⁸ Nielsen, sid. 47, 405.

²⁴⁹ Greve, Vagn et al, ”Kommenteret straffelov- Speciel del” (1998), sid. 248.

²⁵⁰ Waaben, sid. 53.

²⁵¹ Waaben, sid. 55.

²⁵² Nielsen, sid. 41, 406.

²⁵³ Greve et al, sid. 215.

²⁵⁴ Waaben, sid. 58.

föreligga både grovt tjänstefel och maktmissbruk i förhållande till den, oftast ofrivilligt, intagna.²⁵⁵

Det grävsta sexualbrottet är i dansk lagstiftning, liksom i svensk, våldtäktsbrottet. Våldtäkt straffas i enlighet med § 216 och innebär att någon tilltvingar sig samlag eller annat sexuellt umgänge (jfr. § 224) med våld eller hot om våld. Med våld jämställs försättande av någon i vanmakt. Lagrummet är i stort sett identiskt med den svenska våldtäktsbestämmelsen i BrB 6:1. Den som förmår någon till samlag eller sexuellt umgänge genom annat olaga tvång än våld eller hot om våld straffas enligt § 217 (jfr. § 224). Denna paragraf motsvarar bestämmelsen om sexuellt tvång i BrB 6:2, och är liksom denna subsidiär till våldtäktsregleringen i förevarande paragraf.²⁵⁶ Brottskonkurrens kan uppkomma mellan §§ 216, 217 och 222 st. 2 då våld eller hot använts av förövaren. Vad gäller barn under 12 år utgår straffansvar i dessa fall normalt i enlighet med båda lagrummen. Vid våldtäkt mot äldre barn bör däremot, enligt Greve, krävas sådana försvårande omständigheter som anges i § 216 st. 2 för att båda lagrummen skall komma ifråga.²⁵⁷

6.2 Brottmålsprocessen

6.2.1 Förundersökning och åtal

Liksom i Sverige faller sexualbrott numera under allmänt åtal även i Danmark (rpl. §§ 96, 719). Förundersökning inleds så fort kännedom om sådant brott uppkommit, och bedrivs av polisen (rpl. § 742). Förundersökningens syfte och mål är detsamma som i Sverige²⁵⁸, och den ska bedrivas objektivt och så skyndsamt som möjligt (rpl. §§ 96 st.2, 743). Förhör med personer som kan antas lämna uppgifter av betydelse för utredningen utgör den viktigaste delen av undersökningen. Polisen kan aldrig ålägga någon att avge utsaga vid förhör (rpl. § 750). Dessutom skall förhörspersonen före förhöret, om denne är skäligen misstänkt underrättas om misstanken samt informeras om att han inte är förpliktad att uttala sig (rpl. § 752), och om denne är en person som inte är misstänkt om rätten i rpl. § 171 att vägra vittna mot en nära anhörig (rpl. § 753).²⁵⁹

Den misstänktes rätt till försvar regleras i rpl. § 730. Försvarsadvokaten har liksom i Sverige rätt att närvara vid förhör med den misstänkte och rätt att ta del av allt material polisen har anskaffat, dock har han ingen rätt att utan polisens samtycke överlämna materialet till den misstänkte (rpl. § 745). Om förundersökningen ger tillräckliga resultat väcker åklagaren åtal enligt rpl. §

²⁵⁵ Greve et al, sid. 231.

²⁵⁶ Greve et al, sid. 228.

²⁵⁷ Greve et al, sid. 235, Nielsen, sid. 51.

²⁵⁸ Se 2.6.1.

²⁵⁹ Se mer härom nedan.

831, i annat fall läggs förundersökningen ned av antingen polis (rpl. § 749) eller åklagare (rpl. §§ 721, 722).

6.2.2 Rättegång

Domstolsorganisationen i Danmark består i korta drag av tre instanser; Byret, Landsret och Højesteret (rpl. § 1).

Liksom i Sverige karakteriseras brottmålsrättegången av olika processprinciper. Att nå fram till sanningen är straffprocessrättens överordnade intresse och *principen om den materiella sanningen* är därmed enligt dansk doktrin den absolut viktigaste principen.²⁶⁰ Denna finns inte uttryckt i någon enskild paragraf, men genomsyrar hela Retsplejeloven och då framförallt bevisreglerna. Enligt Smith ska man t.ex. alltid tolka Retsplejelovens bestämmelser i enlighet med denna princip, för att undvika avgöranden som kan antas vara stötande för det allmänna rättsmedvetandet.²⁶¹ Även svenska RB genomsyras av denna princip, men här är den inte lika uttalad som i Danmark. Här framhålls istället de ”underprinciper” den ger upphov till, t.ex. åklagarens objektivitetsplikt och reglerna om fri bevisprövning och bevisvärdering.

Omedelbarhetsprincipen (rpl. § 344) är huvudregel även vid danska domstolar, liksom *muntlighetsprincipen* (rpl. § 148) och *principen om bevisomedelbarhet* (rpl. §§ 174, 877, 896). Undantag härifrån kan dock göras, ett par olika undantagsmöjligheter finns vad gäller förhör med barn. Den första är att man använder sig av rpl. § 747, som behandlar bevisupptagning utom huvudförhandling för framtida säkerhet. Denna möjlighet kan åberopas då barn utsatts för sexualbrott, visserligen är det i dessa fall faktiskt möjligt att barnet vittnar vid huvudförhandlingen, men risken är stor att barnet varken är i stånd till eller vill göra det, och därmed kan man använda sig av undantagsmöjligheten. Rätten bestämmer enligt rpl. § 183 st. 3 hur och av vem förhöret ska genomföras, möjlighet finns enligt samma lagrum för rätten att tillkalla hjälp ifrån härför särskilt lämpad person. Försvaret skall kallas till bevisupptagningen i enlighet med § 748, och har rätt att ställa frågor till barnet. Bevisupptagningen kan upptas på video för att senare avspelas vid huvudförhandlingen.²⁶² Ett alternativt mellanting till denna undantagsmöjlighet är att barnet under huvudförhandlingen förhörs i ett angränsande rum och direktöverföring till en TV-monitor i rättsalen, där domaren, åklagaren, den tilltalade och dennes försvar kan följa förhöret, sker. I UfR 1988, 811 V fastslogs dock, till allas förvåning, att ett förhör enligt denna metod inte kunde betraktas som bevisupptagning *inför* rätten, eftersom domaren inte befunnit sig i

²⁶⁰ Se exempelvis Smith, Eva, ”*Straffeprocess*” (1999a), sid. 16ff, Gammeltoft-Hansen, Hans, ”*Strafferepleje I*” (1998), sid. 66ff och Garde, Peter, ”*Afhøring af børn*” (1992a), sid. 23.

²⁶¹ Smith (1999a), sid. 24.

²⁶² Smith (1999a), sid. 139.

samma rum som förhörspersonen. Domstolen uttalade dock att förhöret ändå kunde användas som bevismedel enligt rpl. § 877 st.3, som behandlar föredragning av dokument inför rätten. Efter domslutet ifråga används denna möjlighet nästan aldrig.²⁶³ Sedan slutet på 1980-talet har man istället i sexualmål där offret är ett barn använt sig av i stort sett samma metod som den i svensk praxis använda, nämligen att videoförhör med barnet under förundersökningen avspelas under rättegången. Jag kommer gå igenom det danska tillvägagångssättet vid videoförhör närmre i nästa avsnitt. Ytterligare en möjlig mellanform finns i dansk rätt. I gränsfall där rätten har betänkligheter mot att tillåta videoförhöret som bevismedel, framförallt på grund av barnets höga ålder, kan man kombinera avspelnningen av videoförhöret med ett kort omförhör under huvudförhandlingen där barnet svarar på kompletterande frågor.²⁶⁴ Denna möjlighet används så vitt jag vet inte i Sverige, men hade nog kunnat vara ett bra komplement till vår svenska praxis.

En av de största skillnaderna mellan dansk och svensk brottmålsprocess är det sätt på vilket målsäganden deltar i processen. I Danmark kan målsäganden inte ha ställning som part i en rättegång gällande brott under allmänt åtal.²⁶⁵ Åklagaren (staten) står som ensam kändepart mot den tilltalade som svarandepart (rpl. § 729). Den svenska beteckningen målsägande passar inte i danska sammanhang, eftersom offret ännu mindre än i Sverige har sånt herravälde över saken som ordet antyder.²⁶⁶ I Danmark benämns målsäganden istället som den förorättade. Även om den förorättade inte har ställning som part så hänger oftast utgången i målet på dennes medverkan, hans/hennes utsaga är i stort sett alltid avgörande i målet. När den förorättade hörs under rättegången sker det enligt de regler som gäller för vittnesförhör och för personer över 15 år under straffansvar enligt strfl. §§ 15 och 158. I Sverige kan målsäganden aldrig höras som vittne (RB 36:1), och inte heller som part under sanningsförsäkran (RB 37:1, 46:6). Målsäganden har här enbart en ”positiv plikt att hålla sig till sanningen”, och enda sanktionen som riskeras vid lögn är ett senare straffansvar för falsk angivelse, förtal eller liknande brott.²⁶⁷ I Danmark ålägger däremot rätten den förorättade såsom vittne att tala sanning (rpl. § 181), och denne hotas vid lögn av ansvar för mened, ett brott som kan ge upp till 4 års fängelse. Den förorättade kan där, såsom vittne, bli utsatt för ett regelrätt förhör av bägge parterna i brottmålet, åklagaren och den tilltalade. Åklagarens intresse i den förorättade är enbart som informationskälla, inte som medpart.²⁶⁸ Detta faktum gör, enligt mig, att det är ännu viktigare att skona barn från att bli förhörda vid själva huvudförhandlingen i Danmark än vad det är i Sverige.

²⁶³ Skov-Madsen, J.O., ”Videoptagelse af børns forklaringer i straffesager” (1993), sid. 13f.

²⁶⁴ Garde, (2000), sid. 116.

²⁶⁵ Träskman (1992), sid. 400.

²⁶⁶ Garde (2000), sid. 109.

²⁶⁷ Träskman (1992), sid. 401f.

²⁶⁸ Nielsen, sid. 69.

Brottmålsprocessen i Danmark är precis som i Sverige en akusatorisk process, men de parter som i Danmark skall vara jämbördiga enligt *likställdhetsprincipen* (rpl. §§ 745, 746) är enbart åklagaren och den tilltalade, den förorättade har ju inte ställning som part. Enligt Träskman passar Europakonventionens likställdhetsprincip bättre in i ett system som det danska, där målsäganden är vittne istället för part, båda parter kan ju då i lika mån använda målsäganden som informationskälla.²⁶⁹

Likställdhetsprincipen ger i dansk rätt inte upphov till samma problem som i svensk, åklagaren sitter visserligen även i Danmark på två stolar, då han har både objektivitetsplikt och partsställning, men eftersom den förorättade inte är part behöver åklagaren inte i någon större utsträckning stå även på dennes sida.²⁷⁰ Trots det, eller snarare p.g.a. det har den förorättade i sexualmål även i Danmark rätt till biståndsadvokat (rpl. § 741a) motsvarande vårt målsägandebiträde. Detta är i stort sett det enda som skiljer den förorättade från andra vittnen i rättegången. Biståndsadvokatens uppgifter består främst i att hjälpa och stötta²⁷¹, men denne har även rätt att närvara vid förhör med den förorättade och själv ställa frågor (rpl. § 741c). Denna rättighet innefattar dock inte att vägleda den förorättade om hur denne bör svara på polisens frågor, den förorättade har ju sanningsplikt och ska avge en spontan utsaga.²⁷²

Bevisbördan i danska brottmål ligger på åklagaren enligt UfR 1968, 68 H och UfR 1976, 236 Ø. Den tilltalade har ingen plikt att uttala sig (rpl. § 752) i enlighet med oskyldighetspresumtionen. Fri bevisvärdering råder i domstolarna enligt rpl. § 896. Beviskravet uttrycks som ”att det inte längre finns något rimligt tvivel om att den tilltalade är skyldig”.²⁷³ Vad gäller bevisvärderingen av ett barns videoutsaga uttrycks även i Danmark att dessa, som en följd av principen om bevisomedelbarhet, bör värderas lägre än en utsaga inför rätten.²⁷⁴ Detta överrensstämmer också med Europadomstolens praxis på området.²⁷⁵

6.3 Videoförhör med barn

Lagstodet för tillåtelse av videoförhör som bevismedel återfinns, enligt dansk praxis, i rpl. § 877 st.3. Detta fastslogs första gången i rättsfallet UfR 1988, 811 V (se ovan), men ett videoförhör med en 11-årig flicka hade redan innan det godkänts som bevismedel av Østre Landsret i ett opublicerat avgörande från den 27 oktober 1987, p.g.a. flickans psykiska problem och de men ett förhör inför rätten kunde antas medföra henne.²⁷⁶ Regleringen får

²⁶⁹ Träskman (1992), sid. 403.

²⁷⁰ Jfr ovan 2.6.2.1.

²⁷¹ Gammeltoft-Hansen (1998), sid. 220.

²⁷² Nielsen, sid. 148.

²⁷³ Smith (1999a), sid. 126, Gammeltoft-Hansen (1998), sid. 94ff.

²⁷⁴ Se exempelvis Gammeltoft-Hansen (1998), sid. 74, 111.

²⁷⁵ Se ovan 5.3.1. EMRK inkorporerades i dansk lag 1992.

²⁷⁶ Nielsen, sid. 167f.

enligt sin ordalydelse enbart användas undantagsvis och domstolen måste i varje enskilt fall ta ställning till om de ska tillåta det aktuella videoförhöret. Barnets ålder ingår som en väsentlig faktor vid rättens avgörande i frågan. Tillåtelse ges enligt praxis sällan om barnet är äldre än omkring 12 år, åtminstone inte utan kompletterande förhör inför domstolen.²⁷⁷ Enligt Grothe Nielsen var åldersgränsen i början av 90-talet 12-13 år, men den verkar på senare tid ha sänkts till 10-12 år.²⁷⁸ Vid särskilda omständigheter, om barnet är förståndshandikappat eller särskilt traumatiserat av brottet kan dock en höjd åldergräns förväntas.²⁷⁹ Åldersgränsen är därmed generellt sett lägre än i Sverige.

Det huvudsakliga användningsområdet för videoförhör i Danmark är då ett barn som är 12 år eller yngre utsatts för sexuella övergrepp, men tillvägagångssättet kan även användas vid andra barnförhör. Även om rättens tillåtelse inte är att vänta kan ett förhör upptas på video för att skapa bättre underlag för åtalsfrågan.²⁸⁰ Vad gäller barn som är äldre än 12 år måste de som regel avge sin vittnesutsaga inför domstolen, möjlighet finns dock för rätten att i sådana fall besluta om att den tilltalade ska lämna rättssalen under vittnesförhöret med barnet (rpl. §§ 183 st. 3, 848 st. 1).

Inga egentliga lagregler finns om vårdnadshavares rätt då deras barn skall förhöras. Men det är inte nödvändigt att inhämta vårdnadshavarens samtycke före förhöret, och dessa kan heller inte, enligt ett uttalande av Danmarks motsvarighet till JO i FOB 1961 s. 128, kräva att få vara närvarande.²⁸¹ Motsätter sig vårdnadshavaren uttryckligen förhöret eller kräver de att få vara närvarande så får frågan avgöras av rätten och eventuellt får också förhöret ske inför rätta enligt rpl. § 747. Även om ingen behöver uttala sig inför polisen, gäller nämligen det motsatta enligt rpl. § 168 inför rätta. Denna vittnesplikt gäller även för barn, och tvångsmedel för att få till stånd ett förhör (rpl. § 178) kan tillgripas även gentemot barn, enligt Garde dock inte de allra mest ingripande tvångsmedlen.²⁸²

Problem med vårdnadshavares rätt att företräda barnet kan däremot uppkomma i en annan situation utan motsvarighet i svensk rätt. I Danmark uppträder ju barnet i processen som vittne. Vittnen har rätt att vägra vittna mot sina närmast anhöriga enligt rpl. § 171. Rätten att vägra vittna är personlig och gäller även för barn. Om barnet själv vill avge vittnesmål, men vårdnadshavaren motsätter sig detta, finns dock i Danmark, i motsats till de flesta andra länder, en möjlighet för rätten att trots vittnesbefrielsen förelägga barnet att vittna (rpl. § 171 st. 3). Av betydelse för ett sådant föreläggande är huruvida vittnesmålet är av avgörande betydelse för målet,

²⁷⁷ Rigsadvokaten, ”*Videoafhøring af børn i sædelighedssager*”, Rigsadvokatens Meddelelse nr. 4/2001, sid. 3.

²⁷⁸ Nielsen, sid. 242f.

²⁷⁹ Skov-Madsen, sid. 15, Rigsadvokaten, sid. 3.

²⁸⁰ Rigsadvokaten, sid. 4.

²⁸¹ Gammeltoft-Hansen (1989), sid. 67.

²⁸² Garde (1992a), sid. 29.

sakens beskaffenhet och samhällsintresset av vittnesmålet. Ett föreläggande av domstolen genombryter i detta fall den myndighet som vårdnadshavaren har över sitt barn.²⁸³ Om förhållandet är det motsatta, och barnet själv inte vill vittna föreläggs det oftast inte heller av domstolen att göra så, om det inte handlar om mycket allvarlig brottslighet. I UfR 1986, 500 H godkände domstolen att en 14-årig flicka själv beslutade att hon inte ville vittna emot sin pappa. Om barnet däremot tvekar eller det handlar om mindre barn bör detta beslut dock som utgångspunkt överlåtas till vårdnadshavaren.²⁸⁴ I fall där barnet är den förorättade är det inte sällan så att förövaren är en av vårdnadshavarna (eller båda), eller någon närstående till denne. Den fråga som uppstår i sådana fall är huruvida vårdnadshavaren kan åberopa vittnesbefrielse för sitt barn. Enligt Garde måste en misstänkt vårdnadshavare automatiskt anses obehörig att fatta beslutet i fråga och det samma borde gälla den andre vårdnadshavaren, men saken har ännu inte ställts på sin spets i domstol. Den formellt korrekta lösningen är att utse en förmyndare för barnet för detta särskilda ändamål, detta tar dock så lång tid att det i praktiken blir en obrukbar lösning. Domstolen får därmed även i dessa fall, oavsett barnets ålder eller tvivel, falla tillbaka på föreläggandemöjligheten.²⁸⁵ Den svenska möjligheten att utse en särskild företrädare för barnet hade varit ett bra alternativ i dessa fall.

Vittnesbefrielse finns även i svensk rätt i RB 36:3, men denna bestämmelse kan inte användas av barnet som målsägande, då en målsägande enligt RB 36:1 inte får höras som vittne. (För övrigt får närstående vittne, enligt RB 36:13 st. 2, inte avlägga ed i Sverige, de vittnar således aldrig under straffansvar.) Det finns däremot ingen plikt för en målsägande att ställa upp som part på kärandesidan, och om han/hon vägrar avge utsaga finns ingen möjlighet för rätten att använda sig av tvångsmedel.²⁸⁶ Detta är dock inte en fråga som jag direkt hört diskuteras som ett problem i Sverige.

Ett annat problem som rör vittnesbefrielse uppstår om ett vittne, som uttalat sig vid polisförhör, inför domstolen åberopar sin rätt att vägra vittna. Fråga uppkommer om polisrapporten i ett sådant fall får förebringas inför rätten. Avgörande för svaret är huruvida vittnet informerats om sin rätt att vägra vittna. Enligt rpl. § 753 är polisen skyldig att före förhör informera vittnet härom. Om vittnet inte informerats kan polisförhöret som huvudregel inte förebringas i rätten, även detta följer av UfR 1986, 500 H. Informationsplikten är dock, enligt UfR 1985, 347 H, utan betydelse när det är vittnet själv som har anmält brottet. När ett vittne blivit korrekt informerad eller själv är anmälare kan rätten således, enligt rpl. § 877 st. 3, tillåta att polisförhöret förebringas och/eller att den förhörande polismannen avger vittnesmål.²⁸⁷ Någon motsvarighet till denna bevisförbudssituation

²⁸³ Garde (2000), sid. 128.

²⁸⁴ Rigsadvokaten, sid. 5, Garde (1992a), sid. 30.

²⁸⁵ Garde (1992a), sid. 30.

²⁸⁶ Träskman (1992), sid. 404.

²⁸⁷ Garde (2000), sid. 128ff.

återfinns inte direkt i svensk rätt. Situationen påminner mig mer om något från en amerikansk film.

Vad gäller själva genomförandet av videoförhöret så sker det, liksom i Sverige, vanligen i ett speciellt videoförhörssrum på polisstationen. Glostrups polisstation fick sitt förhörssrum 1986. Detta var den första, och länge enda, polisstationen i Danmark som hade videofaciliteter. Videoförhör med barn ägde trots det rum på flera andra ställen i Danmark med en början 1988.²⁸⁸ I dag finns däremot ett flertal fullt utrustade förhörssrum att tillgå. Även i Danmark betonas vikten av att förhöret planeras väl och i ljuset av barnets ålder, mognad och språkliga utveckling.²⁸⁹ Trots det bör förhöret, enligt Rigsadvokaten, hållas så fort som möjligt efter anmälan. Om det är praktiskt möjligt inom en vecka från denna tidpunkt, för att säkerställa barnets hägkomst och samtidigt minimera påverkan från andra.²⁹⁰

Till förhørsledare skall utses poliser, som är särskilt utbildade härför. Dessa är organiserade under en ansvarig polismästare i åtta olika områden i Danmark.²⁹¹ Förhørsledaren skall inför förhöret vara väl insatt dels i saken och dels i barnets personliga förhållanden. Rigsadvokaten föreslår i sin promemoria att förhørsledaren besöker barnet i hemmet för att skapa sig ett intryck av barnet, presentera sig för barnet och orientera barnet om var, när och hur förhöret skall äga rum. Själva förhörstemat får dock inte diskuteras med barnet under ett sådant besök, och en grundlig rapport om allt som föregått under besöket bör skrivas.²⁹² Någon motsvarande möjlighet har jag inte hört talas om i svensk praxis och jag ställer mig något tveksam till proceduren. Visst ska personlig kontakt med barnet skapas, men jag lägger även stor vikt vid att all kommunikation mellan barnet och förhørsledaren dokumenteras för att undvika några som helst missförstånd. Det är, enligt mig, bättre ifall kontakt och förtroende skapas framför kameran.

Socialtjänsten skall underrättas i god tid innan förhör i en sak om sexuella övergrepp äger rum med person under 15 år. I dessa fall föreligger nämligen en plikt för dem att skicka en representant till förhöret. Dennes uppgifter är att stötta barnet och se till att förhöret genomförs på ett sätt som är väl avpassat till sakens natur och barnets ålder. Representanten får däremot inte aktivt delta i utfrågningen, utan skall under förhörets gång hålla sig neutral. Underrättelse skall också ske i övriga fall där det kan finnas skäl att anta att barn eller ungdom under 18 år är i behov av särskilt stöd.²⁹³

I samband med förhöret bör polisen dessutom som utgångspunkt begära att en biståndsadvokat förordnas för barnet, oavsett om barnet själv eller dess

²⁸⁸ Skov-Madsen, sid. 12.

²⁸⁹ Rigsadvokaten, sid. 9.

²⁹⁰ Rigsadvokaten, sid. 4.

²⁹¹ Rigsadvokaten, sid. 7f.

²⁹² Rigsadvokaten, sid. 9.

²⁹³ Rigsadvokaten, sid. 5f.

vårdnadshavare framställer begäran härom.²⁹⁴ Juridiskt ombud bör enligt rpl. § 732 före förhöret förordnas även för den misstänkte, om någon sådan finns. Enligt rpl. § 745 st. 3 skall polisen nämligen före ett förhör, som kan förmodas få användning som bevis under rättegången, meddela försvararen härom, så att denne får möjlighet att närvara. Även om ingen särskild misstänkt person finns före förhöret, bör polisen tillkalla en offentlig försvarare att närvara under förhöret, för att tillgodose en framtida misstänkt persons rättigheter i mesta möjliga mån. Detta ombud förordnas sedan, om förhöret ger upphov till en skälig misstanke, som försvarare för den misstänkte, såvida denne inte uttryckligen begär en annan försvarare.²⁹⁵

I UfR 1991, 749 Ø fastslogs att försvarets rättigheter måste ha iakttagits vid videoförhöret för att detta ska tillåtas som bevismedel i rättegången. Dessa innefattar främst närvarorätt och rätt att ställa kompletteringsfrågor. Fallet handlade om sexualbrott mot tre minderåriga pojkar. Till en början var enbart pojkarnas mamma skäligen misstänkt och hennes försvarare var närvarande vid videoförhören med pojkarna. Senare blev även pojkarnas styvfar skäligen misstänkt för brotten, och vid rättegången åberopade hans försvarare att videoförhören inte kunde användas som bevis mot hans klient eftersom dennes rättigheter inte tillgodosetts i samband med upptagningen. Domstolen gick på försvarets linje och nekade avspelning vid huvudförhandlingen.

För att kunna ställa relevanta frågor måste försvararen dessutom före förhöret haft tillfälle att överlägga med sin klient om både anmälan och misstanke.²⁹⁶ Möjligheten för försvaret är det som är avgörande, denne kan således inte ”sabotera” ett i övrigt godkänt förhör genom att villkora sin medverkan.²⁹⁷ Detta scenario utspelades i fallet UfR 1996, 992 Ø, och försvarsadvokatens villkor var dels att hans klient, dvs. den tilltalade, fick närvara i monitorrummet, och dels att han personligen fick ställa frågor till den förorättade. Om hans villkor inte accepterades av polisen ville han inte närvara överhuvudtaget. Polisen följde den dittills utvecklade praxisen på området och accepterade följaktligen inte hans villkor. Förhöret genomfördes således utan hans närvaro. Landsretten uttalade i sin dom att en försvarare inte såsom i detta fall ska kunna göra förhöret obrukbart genom att villkora sin medverkan, men man tillät ändå inte förhöret som bevis eftersom polisen inte, trots att försvararen uttryckligen begärt det, låtit domstolen fälla avgörande i frågan. Dessutom uttalade domstolen i sin dom vissa betänkligheter mot utvecklad praxis förenlighet med EMRK i dessa två frågor. Senare samma år tog samma domstol upp ett fall där försvarsadvokaten framställt samma två krav till polisen, UfR 1996, 1536 Ø, i detta fall hade däremot polisen hänvisat frågorna till domstolen. Landsretten avslag, stick i stäv med uttalandena i förra avgörandet,

²⁹⁴ Rigsadvokaten, sid. 6.

²⁹⁵ Garde (1992a), sid. 32, Rigsadvokaten, sid. 10f.

²⁹⁶ Nielsen, sid. 239f.

²⁹⁷ Nielsen, sid. 240f, Rigspolitichefen, ”Beretning afgivet af Arbejdsgruppen vedrørende videoafhøring af børn” (1995), sid. 11.

försvararens krav. De två motstridiga utslagen gav upphov till en efterföljande oenhetlig rättstillämpning i danska domstolar och en stormig debatt i dansk doktrin. Rättsläget klargjordes så småningom av Højesteret i UfR 2000, 1326 H. Häre fastslogs för det första att försvararens frågor inte är personliga, denne har rätt att ställa sina frågor enbart genom förhørsledaren. För det andra fastslog man vad gäller den misstänkte, att denne som utgångspunkt skall ges möjlighet att närvara vid videoförhöret och, tillsammans med sin försvarare, följa det från ett angränsande monitorrum. Enligt domstolen så talar videoförhörets tänkbara användning som bevis i en eventuell rättegång för att sådana förhör i största möjliga utsträckning sker under iakttagelse av rättssäkerhetsgarantier motsvarande de som gäller vid förhör inför rätta. Om den misstänkte är närvarande kan försvararen direkt ställa relevanta kompletteringsfrågor och behovet för omförhör minskar, något som också ligger i barnets intresse.²⁹⁸ Avgörandet har blivit kritiserat från flera håll, men framförallt av Garde. Han anser att Højesteret i sin avvägning tagit alltför stor hänsyn till den misstänktes rättsskydd och t.o.m. gett försvaret mer långtgående rättigheter än vad praxis angående EMRK kräver. Man har helt bortsett ifrån den skada som vetenskapen om förövarens ”ögon i nacken” kan förorsaka barnet.²⁹⁹ Att den misstänkte inte själv är närvarande är enligt Garde utan betydelse, eftersom EMRK jämför ”förhöra” med ”låta förhöra, försvararens medverkan är därmed tillräcklig.³⁰⁰ Domstolens argument om hänsyn till barnet anser Garde är ett skenargument, och han har svårt att se vikten av den misstänktes närvaro just vid videoförhör, när det samtidigt i praxis ses som en självklarhet att denne lämnar rättsalen vid förhör med barn inför rätta.³⁰¹ Smith däremot har länge, för att göra dansk rätt förenlig med EMRK³⁰² efterlyst denna utveckling, och hon är helt enig med utslaget i UfR 2000, 1326 H. Hon vill t.o.m. gå ännu längre, och ifrågasätter även huruvida det faktum att försvararen inte personligen får ställa sina frågor är förenligt med EMRK. Just denna fråga kommer också så småningom att tas upp av Europadomstolen i fallet S.N. mot Sverige.³⁰³ Garde är däremot övertygad om att dansk praxis är och var förenlig med EMRK, särskilt efter det att kommissionen avvisade klagomålet i Lindqvist fallet.³⁰⁴

Frågan om den misstänktes personliga närvarorätt har inte direkt diskuterats i Sverige. Här är oftast inte ens en försvarare närvarande vid det första förhöret med barnet, eftersom det ännu inte finns någon misstänkt. Istället hålls ett kompletterande förhör med barnet vid ett senare tillfälle när en konkret misstänkt finns och en försvarare för denne är utsedd. I Danmark är däremot ett juridiskt ombud närvarande vid alla förhör även om ingen

²⁹⁸ UfR 2000, 1326 H, sid. 1330.

²⁹⁹ Garde (2000), sid. 120f.

³⁰⁰ Garde, Peter, ”*Fra Unterpertinger til Asch. Den Europæiske Menneskerettighedsdomstols praksis om bevisførelse i straffesager*” (1992b), sid. 348.

³⁰¹ Garde (2000), sid. 121, Garde (1999), sid. 24.

³⁰² Smith (1999a), sid. 139f, Smith, Eva, ”*Uens praksis i landsretterne*” (1999b), sid. 20ff.

³⁰³ Se ovan 5.4.

³⁰⁴ Garde (1999), sid.25, Garde (2000), sid. 117.

misstänkt finns. Jag tycker att dansk praxis är bättre i detta sistnämnda avseende, men angående den misstänktes närvarorätt har jag ingen egentlig åsikt. Jag håller med Garde om att det inte krävs för förenlighet med EMRK, men jag håller också med Smith om att det inte borde spela någon större roll för barnet. Om syftet är att enbart ett förhör skall hållas med barnet är däremot dansk praxis mer ändamålsenlig.

Vad man än anser om domen i UfR 2000, 1326 H, så skapade den i Danmark en helt ny praxis på området och gav upphov till nya frågor. Nya riktlinjer utarbetades därför av Rigsadvokaten i dennes Meddelelse nr. 4/2001. Den misstänktes närvaro är enligt domen huvudregel, men under vilka förhållande undantag härifrån kan göras har ännu inte uttalats i rättspraxis. Rigsadvokaten föreslår att samma undantagsmöjligheter bör gälla för den misstänkte, som redan nu gäller för försvararen enligt rpl. § 745 st. 4, dvs. då den misstänkte inte har möjlighet att närvara *och* det handlar om ett förhör som av någon anledning inte kan uppskjutas. Undantag kan också komma ifråga om närvaro inte kan anordnas utan men för utredningen eller tredjeman. Om polisen anser att ett sådant undantagstillfälle är vid handen, skall försvararen underrättas härom. Motsätter försvararen sig att förhöret genomförs utan den misstänktes närvaro, bör rätten ta ställning i frågan enligt rpl. § 746.³⁰⁵ Även då den misstänkte avböjer att närvara skall försvaret underrättas och uppmanas att diskutera frågan med sin klient.³⁰⁶

Nästa fråga som uppkommer med denna nya praxis är huruvida barnet skall informeras om att den misstänkte är närvarande. Enligt Rigsadvokaten skall det efter en konkret värdering avgöras om det är nödvändigt och ändamålsenligt att informera barnet härom. En direkt fråga från barnet bör dock besvaras ärligt. Det är för övrigt viktigt att barnets och den misstänktes tillträde till förhørsrum respektive monitorrum anordnas så att det inte finns någon risk att de möter varandra.³⁰⁷

Utöver den misstänkte och dennes försvarsadvokat, har även åklagaren och biståndsadvokaten rätt att följa förhöret ifrån angränsande monitorrum. Om det är praktiskt möjligt bör den misstänkte och försvararen vara ensamma i sitt monitorrum, så att de kan diskutera fritt.³⁰⁸ I själva förhørsrummet bör normalt enbart förhørsledaren, barnet och representanten för socialtjänsten närvara. Den sistnämnda kan även följa förhöret från angränsande rum. Om det föreligger ett särskilt behov för att stärka barnets trygghetskänsla, kan istället för socialtjänstrepresentanten en ”trygghetsskapande” person närvara. Det kan dock, enligt Rigsadvokaten, påverka bevisvärdet av barnets utsaga om den trygghetsskapande personen är någon som barnet tidigare pratat om övergreppet med. Dessutom begränsas eller utesluts denna persons medverkan som vittne vid en eventuell rättegång. Potentiella vittnen och

³⁰⁵ Rigsadvokaten, sid. 11f.

³⁰⁶ Rigsadvokaten, sid. 13.

³⁰⁷ Rigsadvokaten, sid. 13f.

³⁰⁸ Rigsadvokaten, sid. 15.

personer som pratat med barnet om det inträffade bör därför undvikas som ”trygghetsskapare”.³⁰⁹

Vad gäller antalet förhör med barnet bör, enligt Gammeltoft-Hansen, enbart ett förhör äga rum.³¹⁰ Detta verkar också vara inställningen hos Højesteret, enligt UfR 2000, 1326 H (se ovan). Kompletterande förhör bör, enligt Rigsadvokaten, av hänsyn till barnet ske enbart om det är absolut nödvändigt, och i så fall så fort som möjligt efter det första förhöret.³¹¹ Detsamma gäller även i svensk rätt, men på senare tid uttrycker man det istället så att förhör med minderårig inte får äga rum fler gånger än som är nödvändigt med hänsyn till utredningens art och barnets bästa.³¹²

Om det är den misstänkte eller hans försvar som begär kompletterande förhör skall åklagaren efter en konkret värdering avgöra om begäran ska tillmötesgå. Anser åklagaren att de frågor som försvaret vill ställa är utan betydelse för den tilltalades möjligheter att tillvarata sitt försvar, bör begäran avvisas och eventuell oenighet härom bör underställas domstolen.³¹³

Slutligen anför Rigsadvokaten att domstolens tillåtelse av videoförhöret som bevismedel bör sökas vid en förberedande förhandling före själva huvudförhandlingen. Om rätten nekar tillåtelse till avspelning kan då i god tid avgöras, om barnet ska avge vittnesmål vid huvudförhandlingen, eller om ett nytt videoförhör kan avhjälpa den brist som gjorde att tillåtlighet nekades.³¹⁴

³⁰⁹ Rigsadvokaten, sid. 14.

³¹⁰ Gammeltoft-Hansen (1989), sid. 68.

³¹¹ Rigsadvokaten, sid. 19.

³¹² Jfr 3.4.

³¹³ Rigsadvokaten, sid. 20.

³¹⁴ Rigsadvokaten, sid. 20.

7 De olika intressena i frågan

Konkreta avvägningar mellan olika viktiga intressen måste, som jag förmedlat genom hela uppsatsen, göras vid förhör i sexualbrottmål mot barn. De tre huvudsakliga intressena är den anklagades rättigheter, hänsyn till barnets bästa och intresset av att få fram den materiella sanningen. Hänsyn måste också tas till kravet på en rättvis rättegång i EMRK, och jag har valt att behandla det i ett eget avsnitt trots att det innefattar delar av de andra tre intressena.

7.1 Den anklagades rättigheter, rättssäkerheten

Den anklagades rättigheter i brottmålsrättegången består bl.a. i rätt till rättvis och offentlig domstolsprövning av en oavhängig och opartisk domstol, rätt att betraktas som oskyldig till dess motsatsen bevisats, rätt till adekvat försvar och rätt att inte straffas för något som inte har stöd i lag. Den rättighet som främst blir aktuell vad gäller videoförhör med barn är rätten för den misstänkte att bemöta vad som tillförts målet av motparten.

Syftet bakom dessa rättigheter är att förhindra maktövergrepp från det allmänna gentemot enskilda individer, och gemensamt går de under benämningen rättssäkerhet. Rättssäkerhet ur detta perspektiv är ett nyckelbegrepp i alla rättsstater. Men det finns också en annan sida av rättssäkerheten, eller ett annat rättssäkerhetsbegrepp, som betonar vikten av att medborgarna inte skall behöva utsättas för brott, eller med andra ord att de ska åtnjuta rättsskydd. Enligt detta rättssäkerhetsbegrepp har också barnet som offer rätt till rättssäkerhet, som bl.a. består i en garanti för att den skyldiga förövaren blir dömd, ett skydd emot fortsatta övergrepp och en rätt att bli trodd när man talar sanning.

Under lång tid har dock den förstnämnda betydelsen ”monopoliserat” begreppet rättssäkerhet i juridiskt språkbruk. Detta beror på att denna betydelse växte fram som en historiskt betingad reaktion mot den godtycklighet som, framförallt på enväldets tid, dominerade straffrättsskipningen. Det var den enskildes rättigheter, då han eller hon stod inför rätta, som kom i fokus. Fortfarande är det detta gärningsmannainriktade rättssäkerhetsbegrepp som är det dominerande, men på senare tid har uppmärksamhet också riktats mot det offerinriktade rättssäkerhetsbegreppet.

Vad gäller sexualbrottmål mot barn så ger HD i sin praxis uttryck för det gärningsmannainriktade rättssäkerhetsbegreppet då de gång på gång upprepat att beviskravet inte får sänkas p.g.a. bevisvärigheter. Eller som Gregow uttalar det i sin artikel ”Bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn”:

”En konsekvens av ett strängt beviskrav på förevarande område är att ett ej ringa antal skyldiga personer går fria. Detta pris måste emellertid betalas för att undgå att oskyldiga fälls till ansvar. Att ett antal gärningsmän går fria är givetvis i och för sig en nackdel, men intresset av att den som är oskyldig inte fälls till ansvar är avsevärt större”³¹⁵

Men samtidigt har domstolen att i sexualbrottmål tillämpa lagregler vars förarbeten tydligt ger uttryck för det offerinriktade rättssäkerhetsbegreppet, och vissa av HD:s utslag, såsom exempelvis godtagandet av opreciserade gärningsbeskrivningar i NJA 1991 s. 83 och NJA 1992 s. 446, ger också uttryck för den offerinriktade rättssäkerheten.

Gott fog finns för bägge begreppen, men de är kvalitativt olika och mellan dem råder ett motsatsförhållande. Det nuvarande straffprocesssystemet är genomsyrat av det gärningsmannainriktade begreppet och vid en avvägning mellan begreppen är det nästan uteslutande brottsoffret som eftersätts. Speciellt när det gäller barn som brottsoffer kan man därför fråga sig om rättstryggheten är tillräckligt tillgodosedd. Men för att en mer lämplig avvägning skall kunna göras, krävs nog så genomgående förändringar av hela rättssystemet att jag inte ens vill ge mig in på området.³¹⁶

7.2 ”Fair trial”

”Fair trial”-begreppet är ett överbegrepp och i detta överbegrepp ingår den anklagades rättigheter som en del. Men även andra rättigheter ingår i bedömningen om en ”fair trial” har kommit till stånd. I Lindqvist- och Baegenfallen har Kommissionen respektive Europadomstolen uttalat att det i brottmålsprocesser om sexuella övergrepp är legitimt att vidta särskilda åtgärder för att skydda offret och dennes rätt till privatliv.³¹⁷ Man får heller inte glömma att EMRK innehåller andra rättigheter än rätten till en rättvis rättegång, exempelvis rätten till personlig säkerhet i artikel 5 och rätten till skydd för sitt privat- och familjeliv i artikel 8. Även dessa måste beaktas vid tillämpningen av konventionen. Även om det isolerat sett kan tyckas att exempelvis det faktum att försvararen inte har rätt att personligen ställa sina frågor förringar den tilltalades processuella ställning, så måste saken ses som en helhet. Varje enskild reduktion av dessa rättigheter gör inte att hela rättegången blir orättvis. Människorättsorganen i Strasbourg gör också, enligt Garde, i sin praxis passande avvägningar mellan olika intressen i mycket högre utsträckning är ex. domstolarna i USA, där hänsyn nästan uteslutande tas till den tilltalades rättigheter vid avgörande om deras motsvarighet till ”fair trial” – ”due process” – kommit till stånd.³¹⁸

³¹⁵ Gregow, sid. 511.

³¹⁶ Hela avsnittet bygger på Nielsen, sid.69f, Garde (2000), sid. 110f, Diesen et al, sid. 33, 53, Thiel, Catharina, ”Bevisprövning i mål om sexuella övergrepp – särskilt i mål om övergrepp mot barn” (1997), sid. 11f.

³¹⁷ Se ovan 5.4.

³¹⁸ Avsnittet bygger på Garde (2000), sid. 117f, Garde (1999), sid. 25.

7.3 Säkra bästa möjliga bevis, få fram den materiella sanningen

Avsikten med en brottmålsrättegång är att, *så långt som möjligt*, få fram den objektiva och materiella sanningen, och syftet med bevisföringen och bevisvärderingen är att komma så nära denna sanning som möjligt. Rent faktiskt förhåller det sig så att då någon åtalas för ett brott så har han antingen begått det eller inte (här bortses ifrån att han kan ha begått ett lindrigare brott). Då frågan skall bedömas av domstolen som utomstående finns dock ett tredje alternativ, nämligen att det är oklart hur det förhåller sig. Att ett åtal ogillas innebär alltså inte alltid att domstolen uttalar att den tilltalade inte har begått gärningen, utan bara att detta inte är utrett. Inom juridiken, använder man sig alltså inte av ett absolut sanningsbegrepp. Om sanningskravet var absolut skulle de flesta brottslingar gå fria, och rättsapparaten skulle inte sky några medel för att finna sanningen – ingen tid eller resurser skulle sparas och inga medel för sanningsökandet skulle vara för grymma. Istället försöker rättsstaterna i brottmål upprätthålla ett högt beviskrav och säkra bästa möjliga bevis för att närma sig det faktiska händelseförloppet.

Om man i brottmålet har som mål att försöka nå den materiella sanningen innebär det i förlängningen att både felaktigt fällande och felaktigt frikännande domar undviks i största möjliga utsträckning. Som jag konstaterat ovan bedöms en felaktigt fällande dom som allvarligare. Man brukar formulera detta som att det är ”bättre att tio skyldiga går fria, än att en oskyldig döms”. I detta sammanhang har dock Nielsen citerat ett tänkvärt inlägg som den engelska domaren Tom Pigot uttalade på en internationell konferens om barn som vittnen:

”In our search for justice it is often forgotten that when a guilty person is not charged, or if charged the court case does not reach its proper conclusion but is terminated abruptly because of the failure of a key witness to give evidence or come up to proof, that can be as much a failure or miscarriage of justice as if an innocent person has been convicted.

(...)

I have never been able to understand as a matter of logic why it is better to have ten miscarriages of justice rather than one”³¹⁹

Även om uttalandet inte passar särskilt bra in i ett straffrättssystem där det gärningsmannainriktade rättssäkerhetsbegreppet dominerar, så är jag benägen att hålla med domare Pigot i mål gällande sexualbrott mot barn. Men det slutgiltiga målet måste ändå vara att undvika alla oriktiga domar, friande som fällande. En bra utgångspunkt för att nå detta mål är att, i brottmålsrättegångar, så långt som möjligt försöka få fram den materiella sanningen. Sanningskravet kan dock, som jag utvecklat ovan, inte ställas

³¹⁹ Nielsen, sid. 356.

alltför högt, utan resurser bör istället läggas på att utveckla så effektiva och ändamålsenliga metoder som möjligt för att nå fram till sanningen. Exempelvis kan man genom kompetensutveckling hos förhållare förbättra metoderna för barnförhör och därmed få fram utsagor som ligger närmre den materiella sanningen.³²⁰

7.4 Barnets bästa

Förenta Nationernas konvention om barnets rättigheter är den främsta källan för mänskliga rättigheter gällande för barn. Men Barnkonventionen innehåller också en särskild dimension av de mänskliga rättigheterna, som inte återfinns i de andra stora konventionerna på området, nämligen rätten till särskilt skydd mot övergrepp och utnyttjande. Exempelvis så skall skydd ges mot alla former av fysiskt och psykiskt våld, skada eller övergrepp, och häri ingår skyddet mot sexuella övergrepp i artikel 19 och skyddet mot sexuellt utnyttjande och exploatering i artikel 34.

”Artikel 19

1. Konventionsstaterna skall vidta alla lämpliga lagstiftnings-, administrativa och sociala åtgärder samt åtgärder i utbildningssyfte för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, innefattande sexuella övergrepp, medan barnet är i föräldrarnas eller den ena förälderns, vårdnadshavares eller annan persons vård.

2. Sådana skyddsåtgärder bör, på det sätt som kan vara lämpligt, innefatta effektiva förfaranden för såväl upprättandet av sociala program som syftar till att ge barnet och dem som har hand om barnet nödvändigt stöd, som för andra former av förebyggande och för identifiering, rapportering, remittering, undersökning, behandling och uppföljning av fall av ovan beskrivna sätt att behandla barn illa samt, om så är lämpligt, förfaranden för rättsligt ingripande.

(...)

Artikel 34

Konventionsstaterna åtar sig att skydda barnet mot alla former av sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp. För detta ändamål skall konventionsstaterna särskilt vidta alla lämpliga nationella, bilaterala och multilaterala åtgärder för att förhindra

(a) att ett barn förmås eller tvingas att delta i en olaglig sexuell handling;
(b) att barn utnyttjas för prostitution eller annan olaglig sexuell verksamhet;
(c) att barn utnyttjas i pornografiska föreställningar och i pornografiskt material.”

³²⁰ Avsnittet bygger på Garde (1992a), sid. 23, Diesen et al, sid. 53, Gregow, sid. 511f, Smith (1999a), sid. 16f, Gammeltoft-Hansen (1998), sid. 66f, Nielsen, sid. 356.

Barnkonventionen antogs av FN:s generalförsamling den 29 november 1989 och ratificerades av Sverige den 21 juli 1990. Därmed har alla beslutsfattare på alla nivåer i det svenska samhället ett ansvar att tillämpa den och arbetet med barn som utsatts för sexuella övergrepp skall genomsyras av den. Ytterst är det statens ansvar att se till att förpliktelserna enligt konventionen fullföljs. Rättigheterna skall avspeglas i lagstiftningen, men de skall också genomföras i praktiken (art. 4).

Konventionens grundpelare är *principen om barnets bästa i främsta rummet* som fastslås i artikel 3:1.

”Artikel 3

1 . Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, skall barnets bästa komma i främsta rummet. (...)”

Principen kan härledas ur två grundläggande tankar som båda genomsyrar konventionen, att barnet har fullt och lika människovärde som vuxna, och att barn är sårbara och behöver skydd. Enligt artikeln ska barnets bästa komma i främsta rummet vid *alla* åtgärder som rör barn, dvs. i alla samhällsåtgärder inte bara de som i huvudsak är ägnade för barn, och således även i rättsprocessen. Idag återfinns dock stadganden om att hänsyn skall tas till barnets bästa framförallt i familjerättslig lagstiftning (se FB 6 och 21 kap.) Av artikel 3 framgår vidare att barnets bästa *alltid* skall övervägas vid åtgärder som rör barn. Barnets behov, situation och intressen skall alltid beaktas som en tungt vägande faktor, men detta betyder naturligtvis inte att inte andra intressen kan väga tyngre. Det som krävs enligt Barnkonventionen är att beslutsfattare kan visa att en sammanvägning gjorts och att barnets bästa därvid beaktats.

Att beakta barnets bästa innebär att man intar ett barnperspektiv vid utredningsarbeten där barn berörs. Begreppet barnperspektiv innefattar en respekt för barnets fulla människovärde och integritet. Vuxna skall ”se med barnets ögon” och ta reda på och försöka förstå hur barn uppfattar och upplever olika situationer. Begreppet är inte statiskt, innebörden av det varierar över tiden, från samhälle till samhälle, och i takt med att ny kunskap kring barn och barns livsvillkor växer fram och värderingar i samhället blir annorlunda. Dessutom varierar det från barn till barn, och varje enskilt barn skall förstås utifrån sin ålder, sitt kön, sin klass, sin etnicitet och sin kulturella bakgrund.

Det är alltså inga små krav som Barnkonventionen ställer. Varför är det då så viktigt att skydda barnet och sätta barnets bästa i främsta rummet? Jag tänkte titta närmre på denna fråga speciellt vad gäller barn som utsatts för sexuella övergrepp.

Undersökningar bland barn som utsatts för sexuella övergrepp har visat att rättssystemets inblandning, utöver de skador som uppkommit av själva övergreppen, orsakat barnen stort obehag och möjligen ytterligare skador. Barnen är rädda i samband med polisförhör och läkarundersökningar, de är rädda för förövarens och familjens reaktioner och de är rädda för att de inte ska bli trodda. Ibland ser barnet t.o.m. den rättsliga inblandningen som mer traumatisk än själva övergreppen, men detta torde enbart vara fallet när det handlar om enstaka övergrepp av en okänd förövare. Troligen (förhoppningsvis) utfaller en jämförelse mellan upprepade övergrepp av närstående och efterföljande brottmålsprocess till rättssystemets fördel. Men trots allt så utsätts ett redan utsatt barn för extra belastningar genom rättssystemets inblandning, och detta är enligt mig anledning nog att under utredningen skydda barnet så mycket man bara kan.

Inte sällan blir barnets farhågor också besannade, de blir inte trodda av sin omgivning och undersökningar och förhör blir jobbiga. Tiden efter anmälan beskrivs som präglad av skam, skuld och samvetsqual. Som jag konstaterat tidigare så är det i stort sett aldrig barnet själv som anmäler övergreppen³²¹, tvärtom är det ofta så att han/hon bönar och ber om att anmälaren *inte* skall berätta för någon annan. Barnet vill bara att övergreppen ska ta slut och att allting ska återgå till det normala, de vill inte ha någon utredning eller domstolsprövning, och de vill inte se sin förälder satt i fängelse. Om anmälan trots allt kommer till stånd försöker barnet ofta dra tillbaka anmälan, och när polisen berättar att det inte går så hävdar många barn att de ljugit för anmälaren. Som om detta inte var nog, så är det även så att många inledda förundersökningar läggs ned i brist på bevis eller avslutas med ett negativt beslut i åtalsfrågan. År 1984 var det i knappt en tredjedel av fallen, där en förälder misstänktes för att ha begått sexuella övergrepp mot sitt barn, som åtal väcktes. I cirka hälften av fallen kunde inte åtal styrkas. Motsvarande siffror då den misstänkte var en vuxen som barnet var bekant med var att åtal väcktes i hälften av fallen, och att brott ej kunde styrkas i en tredjedel av fallen. Vad gäller friandefrekvensen i domstol är det ca 10 % av de åtalade som frias av rätten. Denna friandefrekvens är inte relativt sett högre än för andra brott av samma grovhet, men vid bedömningen av den bör man ha i åtanke att i majoriteten av de åtalade fallen har den misstänkte om inte erkänt, så i vart fall vidgått ett visst beteende, som kan ges sexuell innebörd. Åklagarna är alltså, enligt Sutorius, restriktiva vid sexuella övergrepp mot barn och ”osäkra” fall tas sällan upp till prövning. Vid alla dessa tillfällen av nedläggningar och frikännanden kan barnen konstatera att deras lidande varit förgäves och speciellt i de fall där de överhuvudtaget inte önskade någon rättsprocess frågar de sig säkert vad det var för mening med det hela. Det går ju inte att förklara bevisvärderingsproblematiken för ett barn. Ur barns perspektiv är det därför tveksamt om det nuvarande legala systemet motsvarar vad som behövs, och detta är ytterligare grund för att skydda barnet när det ändå blir involverat häri.

³²¹ Se 2.6.1.

Den viktigaste delen av rättsprocessen vid sexuella övergrepp mot barn är som jag tidigare konstaterat förhöret, och den avgörande faktorn för om förhöret ska utfalla väl är kompetensen hos förhållaren. Ett felaktigt utförd förhör kan reducera barnets möjligheter att få en misstänkt förövare fälld, likväl som ett förhör där suggestiva frågetekniker använts kan leda till att rätten kommer fram till en felaktigt fällande dom. Men ett dåligt förhör skadar inte bara utredningen, det kan också skada barnet psykiskt. Att säkerställa kompetensen hos utredare i barnärenden är därför en viktig förutsättning för att barnets bästa ska komma i främsta rummet vid utredningar av sexualbrott. Kommittén mot barnmisshandel föreslår i SOU 2000:42 införande av certifiering, dvs. ett särskilt kompetenskrav i form av genomgången vidareutbildning och kontinuerlig fortbildning, för barnutredare, vilket jag tycker är ett alldeles utmärkt förslag.

Vad gäller videoförhör så är godtagandet av dem som bevisning inför rätten ett utslag av att barnets bästa beaktats. Ett videoinspelat förhör anses emellertid utgöra sämre bevisning än en muntlig redogörelse inför rätten. Detta ser jag som ett stort problem eftersom åtgärder som vidtas till skydd för barnet därmed samtidigt kan vara till nackdel för det. Fortsatt forskning samt utveckling inom rättsväsendet på området är därför av yttersta vikt för att barns rättigheter och intressen om möjligt skall tillvaratas på ett ännu bättre sätt.

Den rättsliga utredningen av sexuella övergrepp mot barn är, som vi ser, omgärdad av svårigheter, inte bara vid värderingen av barnets utsaga, utan även när det gäller att tillvarata barnets intressen på ett sätt som tar hänsyn till såväl barnets som den misstänktes rättigheter och som är i samklang med gällande processprinciper, både i Sverige och i Europakonventionen.³²²

³²² Avsnittet bygger på Cederborg, sid. 17f, 28, Hindberg (1999), sid. 41ff, Diesen et al, sid. 52,71, Nielsen, sid. 310f, 340f, Martens (1990), sid.75ff, Dahlström-Lannes, sid. 122, SOU 1997:116, ”Barnets bästa i främsta rummet – FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige”, sid. 53, 75f, 125ff, 137, SOU 2000:42, sid. 47ff, SOU 2001:72, sid. 92, BRIS, ”Barnmisshandel ur BRIS och barns perspektiv – Om fysiska, psykiska och sexuella övergrepp mot barn” (2002), sid. 72.

8 Avslutande analys

Hur skall barn förhöras på bästa möjliga sätt då de blivit offer för ett påstått sexualbrott?

Ur barns perspektiv är rättsystemets inblandning då de blivit utsatta för sexuella övergrepp traumatisk och ofta oönskad. Denna inblandning är inte den sortens hjälp de söker om eller när de äntligen tar mod till sig och berättar om övergreppen för någon. Detta är ett starkt skäl till att barnet är extra skyddsvärt i dessa sammanhang.

Jag betvivlar inte att ett barn kan lida allvarliga men av att utsättas för förhör i domstol, särskilt då det utsatts för sexualbrott. Att istället använda på förhand videoinspelade förhör är därför ett mycket bättre alternativ. Ett videoförhör är, idag, det närmsta man kan komma barnets faktiska medverkan i rättegången då det korrekt förmedlar barnets kroppsspråk, minspel, känslouttryck och reaktioner, samt samspelet mellan barn och förhørsledare. Kompetensen hos förhørsledaren är ofta helt avgörande för utfallet av förhöret. Denne måste hjälpa barnet att förmedla en utsaga som inte behöver tolkas i någon större utsträckning, och för det behövs fördjupad kunskap om både barn och förhörsteknik. De förslag som Kommittén mot barnmisshandel kommit med för att öka barnkompetensen hos polis och åklagare tycker jag ska genomföras. En ökad barnkompetens skulle troligen leda till att videoförhör med barn kom att utföras på ett ännu bättre sätt än idag.

Sverige är ett föregångsland vad gäller videoförhör. Men de problem som praxis med videoförhör trots allt medför i form av inskränkningar i den tilltalades processuella rättigheter, framförallt enligt EMRK, tycker jag ändå att man löst på bästa sätt i Danmark. Förmodligen delvis p.g.a. de hetsiga debatter i ämnet som förts där. Att ett juridiskt ombud som intar en försvarares position är närvarande vid alla förhör med barnet oavsett om någon misstänkt finns eller inte tycker jag är en förträfflig lösning. Liksom att det i Danmark i gränsfall är möjligt att kombinera avspelning av videoförhöret med ett kort förhör inför domstolen. Jag anser dock att åldersgränsen i Danmark är på tok för låg, en tioåring är i mitt tycke absolut inte mogen nog att korsförhöras. 15-års gränsen i Sverige är mer adekvat. Den svenska konstruktionen med en särskild företrädare för barnet är också en bra lösning, speciellt i fall där någon av föräldrarna eller båda är misstänkta för brotten.

Bästa sättet att förhöra ett barn som blivit utsatt för ett påstått sexualbrott är således enligt mig att uppta förundersökningsförhöret/förhören på video och senare använda detta/dessa som bevis vid huvudförhandlingen istället för att återigen förhöra barnet där. Detta förutsatt att videoförhöret utförts på ett

korrekt sätt, av en kompetent förhørsledare och med iakttagande av den tilltalades processuella rättigheter framförallt såsom dessa yttrar sig i dansk praxis.

Med användandet av videoförhör görs enligt mig en lämplig avvägning mellan alla inblandade intressen. De tre huvudintressena vinner alla något, samtidigt som de förlorar något annat:

- Den anklagades rättigheter mister försvararens rätt till direkt motförhör av målsäganden, men får en stor fördel i det att barnets utsaga är statisk och man kan därmed i förväg utforma sitt försvar runt denna kända och oföränderliga utsaga.
- Hänsynen till barnets bästa iaktas då barnet vinner trygghet och psykiskt skydd av att skonas från domstolsförhör. Men barnets utsaga blir mindre värd i bevishänseende och det blir därmed svårare för barnet att få förövaren dömd.
- Det blir svårare att få fram den materiella sanningen då domstolens ledamöter inte med sina egna sinnen får ta del av bevisningen genom direktkontakt med barnet, utan i förmedlad form. Men videoförhöret är i detta avseende trots allt bättre än avspelning av ett ljudband. Med användning av ljudband hade intresset av att få fram den materiella sanningen således förlorat än mer. Intresset av att få fram den materiella sanningen gynnas däremot av att domstolen får se exakt hur alla förhör och framförallt det första förhöret gått till och huruvida barnet blivit påverkad av förhørsledaren genom exempelvis ledande frågor. I detta avseende är videoförhörsmetoden t.o.m. bättre än normala förhörsmetoder. Intresset av att få fram den materiella sanningen gynnas också av att barnförhöret i dessa fall hålls i nära anslutning till anmälan och kanske även till brottet i sig. Barns minne är kort, och ju längre tid det går desto kortare och detaljfattigare blir barnets utsaga. Dessutom påverkas utsagan i olika riktningar ju fler gånger barnet förhörs. Eller som barnutredaren Eva Wilhelmsson uttryckte det i min telefonintervju – ett barns utsaga är en ”färskvara”.

Bilaga 1

Dansk lagstiftning av intresse

Bekendtgørelse af straffeloven, nr 808 af 14/09/2001

3. kapitel

Strafbarhedsbetingelser

§ 15. Handlinger foretagne af børn under 15 år straffes ikke.

17. kapitel

Falsk forklaring og falsk anklage

§ 158. Den, som afgiver falsk forklaring for retten, straffes med fængsel indtil 4 år. Bestemmelsen finder tillige anvendelse på falsk forklaring for en udenlandsk ret.

Stk. 2. Med samme straf anses den, der afgiver falsk forklaring for De Europæiske Fællesskabers Domstol.

Stk. 3. Angår det falske udsagn alene noget, som er uden betydning for det forhold, der søges oplyst, kan straffen gå ned til bøde.

23. kapitel

Forbrydelser i familieforhold

§ 210. Den, der har samleje med en slægtning i nedstigende linje, straffes med fængsel indtil 6 år.

Stk. 2. Den, der har samleje med sin broder eller søster, straffes med fængsel indtil 2 år. Straffen kan bortfalde for den, der ikke er fyldt 18 år.

Stk. 3. Bestemmelserne i stk. 1 og 2 finder tilsvarende anvendelse med hensyn til kønslig omgængelse med en person af samme køn og med hensyn til anden kønslig omgængelse end samleje.

24. kapitel

Forbrydelser mod kønssædeligheden

§ 216. Den, der tiltvinger sig samleje ved vold eller trussel om vold, straffes for voldtægt med fængsel indtil 6 år. Med vold sidestilles hensættelse i en tilstand, i hvilken den pågældende er ude af stand til at modsætte sig handlingen.

Stk. 2. Straffen kan stige til fængsel i 10 år, hvis voldtægten har haft en særlig farlig karakter eller der i øvrigt foreligger særligt skærpende omstændigheder.

§ 217. Den, som skaffer sig samleje ved anden ulovlig tvang, jf. § 260, end vold eller trussel om vold, straffes med fængsel indtil 4 år.

§ 219. Den, der er ansat eller tilsynsførende ved fængsel, forsorghjem, børne- eller ungdomshjem, hospital for sindslidende, institution for personer

med vidtgående psykiske handicap eller lignende institution, og som har samleje med nogen, der er optaget i institutionen, straffes med fængsel indtil 4 år.

§ 222. Den, som har samleje med et barn under 15 år, straffes med fængsel indtil 6 år.

Stk. 2. Har barnet været under 12 år, eller har gerningsmanden forskaffet sig samlejet ved tvang eller fremsættelse af trusler, kan straffen stige til fængsel indtil 10 år.

§ 223. Den, som har samleje med en person under 18 år, der er den skyldiges adoptivbarn, stedbarn eller plejebarn eller er betroet den pågældende til undervisning eller opdragelse, straffes med fængsel indtil 4 år.

Stk. 2. Med samme straf anses den, som under groft misbrug af en på alder og erfaring beroende overlegenhed forfører en person under 18 år til samleje.

§ 223 a. Den, der som kunde har samleje med en person under 18 år, der helt eller delvis ernærer sig ved prostitution, straffes med bøde eller fængsel indtil 2 år.

§ 224. Bestemmelserne i §§ 216-223 a finder tilsvarende anvendelse med hensyn til anden kønslig omgængelse end samleje.

§ 225. Bestemmelserne i §§ 216-220 og 222-223 a finder tilsvarende anvendelse med hensyn til kønslig omgængelse med en person af samme køn.

§ 232. Den, som ved uterligt forhold krænker blufærdigheden eller giver offentlig forargelse, straffes med fængsel indtil 4 år eller under formildende omstændigheder med bøde.

Bekendtgørelse af lov om rettens pleje, nr 809 af 14/09/2001

1. kapitel

Retterne

§ 1. De almindelige domstole er Højesteret, landsretterne og byretterne samt Sø- og Handelsretten i København.

Stk. 2. Denne lovs regler finder alene anvendelse på rettens pleje ved de almindelige domstole, medmindre andet er bestemt i denne eller anden lov.

Stk. 3. Militære straffesager behandles efter lov om militær retspleje.

10. kapitel

Anklagemyndigheden

§ 96. De offentlige anklageres opgave er i forbindelse med politiet at forfølge forbrydelser efter reglerne i denne lov.

Stk. 2. De offentlige anklagere skal fremme enhver sag med den hurtighed, som sagens beskaffenhed tillader, og derved ikke blot påse, at strafskyldige drages til ansvar, men også at forfølgning af uskyldige ikke finder sted.

16. kapitel

Almindelige bestemmelser om procesmåden

§ 148. Retssager forhandles mundtlig. Skrift anvendes kun i det omfang, i hvilket loven særlig bestemmer det.

Stk. 2. Ved den mundtlige forhandling benyttes frit foredrag.

Stk. 3. Når oplæsning skal finde sted, bestemmer rettens formand, ved hvem den skal foregå, for så vidt andet ikke i loven er foreskrevet.

18. kapitel

Vidner

§ 168. Enhver har med de i loven fastsatte undtagelser pligt til at afgive forklaring for retten som vidne.

§ 171. En parts nærmeste har ikke pligt til at afgive forklaring som vidne.

Stk. 2. Pligt til at afgive forklaring foreligger ej heller, såfremt forklaringen antages at ville

- 1) udsætte vidnet selv for straf eller tab af velfærd eller
- 2) udsætte hans nærmeste for straf eller tab af velfærd eller
- 3) påføre vidnet selv eller hans nærmeste anden væsentlig skade.

Stk. 3. I de i stk. 1 og stk. 2, nr. 2 og 3, nævnte tilfælde kan retten dog pålægge vidnet at afgive forklaring, når forklaringen anses for at være af afgørende betydning for sagens udfald, og sagens beskaffenhed og dens betydning for vedkommende part eller samfundet findes at berettiggte dertil.

Stk. 4. I de i stk. 2, nr. 3, nævnte tilfælde kan retten endvidere pålægge vidnet at afgive forklaring, såfremt vidnet har udført foranstaltninger som nævnt i § 754 a, og sagens beskaffenhed og dens betydning for vedkommende part eller samfundet findes at berettiggte dertil.

§ 174. Vidneforklaring afgives for den ret, ved hvilken sagen behandles. Retten kan dog beslutte, at vidneforklaring i stedet skal afgives for den byret, hvor det findes mest hensigtsmæssigt.

§ 178. Udebliver et vidne uden lovligt forfald eller uden i tide at have meldt sit forfald, eller forlader vidnet i strid med § 177 det sted, hvor retsmødet holdes, eller vægrer vidnet sig uden lovlig grund ved at svare, kan retten:

- 1) pålægge vidnet en bøde,
- 2) lade vidnet afhente ved politiet,
- 3) tilpligte vidnet at erstatte de udgifter, som vidnet har forårsaget,
- 4) pålægge vidnet en løbende bøde, i samme sag dog ikke for længere tidsrum end 6 måneder, uafbrudt eller sammenlagt,
- 5) lade vidnet tage i forvaring ved politiets foranstaltning eller lade vidnet undergive en af de i § 765 nævnte foranstaltninger, indtil fremstilling for retten til afgivelse af vidneforklaring kan finde sted

eller vidnet indvilliger i at svare, dog ikke ud over 6 måneder i samme sag, uafbrudt eller sammenlagt.

Stk. 2. Afgørelse om anvendelse af tvangsmidler imod vidnet træffes af den ret, for hvilken vidnet er indkaldt til at møde. Afgørelsen, der træffes ved kendelse, kan omgøres af retten. Kendelse, hvorved bøde eller erstatning er pålagt et fraværende vidne, skal forkyndes for den pågældende. Begæring om omgørelse af en sådan afgørelse skal fremsættes i det første retsmøde, i hvilket vidnet møder, eller, hvis vidnet ikke senere møder, inden 14 dage efter, at afgørelsen er forkyndt for vidnet eller kommet til hans kundskab.

Stk. 3. Tager politiet i medfør af stk. 1, nr. 5, et vidne i forvaring, og kan fremstilling for retten til afgivelse af vidneforklaring ikke ske inden 24 timer efter pågribelsen, giver politiet snarest muligt og senest inden samme frist retten meddelelse om, at vidnet er taget i forvaring.

§ 181. Inden vidnet afhøres, forvisser retten sig om vidnets identitet og om, at intet er til hinder for vidneforklaringens afgivelse. Retten pålægger derefter alvorligt vidnet at tale sandhed og gør vidnet bekendt med strafansvaret for afgivelse af falsk forklaring.

§ 183. Vidnet afhøres først af den part, som har begæret ham ført. Modparten har derefter adgang til at afhøre vidnet, hvorpå parten kan rette de spørgsmål til vidnet, som modafhøringen har givet anledning til. Retten kan tillade fremsættelse af yderligere spørgsmål eller genoptagelse af afhøringen.

Stk. 2. Retten kan stille spørgsmål til vidnet. Retten kan overtage afhøringen, såfremt parternes afhøring af vidnet sker på utilbørlig måde eller på en måde, som strider mod bestemmelsen i § 184, stk. 1, eller omstændighederne i øvrigt gør det påkrævet.

Stk. 3. Retten bestemmer, hvordan og ved hvem afhøring af børn under 15 år skal ske. Den kan tilkalde en repræsentant for kommunalbestyrelsen eller en anden egnet person til at yde bistand under afhøringen. Retten kan tillægge den pågældende godtgørelse efter reglerne i § 188, stk. 1.

32. kapitel

Almindelige bestemmelser

§ 344. På grundlag af det, der er passeret under forhandlingerne og bevisførelsen, afgør retten, hvilke faktiske omstændigheder der skal lægges til grund for sagens pådømmelse.

Stk. 2. Er en parts erklæringer vedrørende sagens faktiske omstændigheder uklare eller ufuldstændige, eller undlader han at udtale sig om modpartens erklæringer om disse spørgsmål eller at efterkomme modpartens opfordringer, kan retten ved bevisbedømmelsen tillægge dette virkning til fordel for modparten. Det samme gælder, hvis en part udebliver efter at være indkaldt til personligt møde, jf. § 302, hvis han undlader at besvare spørgsmål, der stilles i henhold til §§ 302 og 303, eller hvis hans svar er uklare eller ufuldstændige.

Stk. 3. Undlader en part at efterkomme rettens opfordringer til at føre bevis, jf. § 339, stk. 3, kan retten ved bevisbedømmelsen tillægge dette virkning til fordel for modparten.

65. kapitel

Påtalen

§ 719. Offentlig påtale tilkommer politimesteren, medmindre andet følger af denne lov eller regler fastsat i medfør af denne lov.

Stk. 2. Statsadvokaten påtaler

- 1) sager, der skal behandles ved landsretterne i 1. instans eller som ankesager, og
- 2) sager om overtrædelse af bestemmelserne i straffelovens kapitel 12 og 13, §§ 127-129 a, § 132 a, § 136, stk. 2, § 137, stk. 2, § 140, § 141, kapitel 16, § 158, § 160, § 180, § 183, stk. 1 og 2, § 183 a, § 186, stk. 1, § 187, stk. 1, §§ 237-240, § 261, stk. 2, § 266 a og § 266 b.

Stk. 3. Justitsministeren fastsætter i øvrigt nærmere regler om påtalens fordeling mellem statsadvokaterne og politimestrene.

§ 721. Påtale i en sag kan helt eller delvis opgives i tilfælde,

- 1) hvor sigtelsen har vist sig grundløs,
- 2) hvor videre forfølgning i øvrigt ikke kan ventes at føre til, at sigtede findes skyldig, eller
- 3) hvor sagens gennemførelse vil medføre vanskeligheder, omkostninger eller behandlingstider, som ikke står i rimeligt forhold til sagens betydning og den straf, som i givet fald kan forventes idømt.

Stk. 2. Adgangen til at opgive påtale i medfør af stk. 1, nr. 1, tilkommer politimesteren. I de øvrige tilfælde tilkommer adgangen påtalemyndigheden, medmindre andet følger af bestemmelser fastsat af justitsministeren.

§ 722. Tiltale i en sag kan helt eller delvis frafalde i tilfælde,

- 1) hvor den påsigtede lovovertrædelse efter loven ikke kan medføre højere straf end bøde og forholdet er af ringe strafværdighed,
- 2) hvor det i medfør af § 723, stk. 1, fastsættes som vilkår, at sigtede undergives hjælpeforanstaltninger efter § 40 i lov om social service,
- 3) hvor sigtede var under 18 år på gerningstidspunktet, og der fastsættes vilkår efter § 723, stk. 1,
- 4) hvor straffelovens § 10 b eller § 89 er anvendelig, når det skønnes, at ingen eller kun en ubetydelig straf ville blive idømt, og at domfældelse heller ikke i øvrigt vil være af væsentlig betydning,
- 5) hvor sagens gennemførelse vil medføre vanskeligheder, omkostninger eller behandlingstider, som ikke står i rimeligt forhold til sagens betydning og den straf, som i givet fald kan forventes idømt,
- 6) hvor lovgivningen indeholder særlig hjemmel for, at tiltale kan frafalde, eller

7) hvor dette følger af bestemmelser fastsat af justitsministeren eller rigsadvokaten.

Stk. 2. I andre tilfælde kan tiltale kun frafalde, hvis der foreligger særlig formildende omstændigheder eller andre særlige forhold, og påtale ikke kan anses for påkrævet af almene hensyn.

Stk. 3. Påtalemyndigheden kan frafalde tiltale i medfør af stk. 1, mens tiltalefrafald efter stk. 2 beslutes af den nærmeste overordnede anklagemyndighed.

66. kapitel

Sigtede og hans forsvar

§ 729. Under ordet »part«, hvor dette i denne lov anvendes i bestemmelser, der ikke særlig angår borgerlige sager, skal også den sigtede i en straffesag anses for indbefattet.

§ 730. Den, der sigtes for en forbrydelse, er berettiget til at vælge en forsvarer til at stå ham bi i overensstemmelse med de nedenfor nærmere givne regler. Er sigtede under 18 år, og har den pågældende ikke indgået ægteskab, tilkommer valget forældremyndighedens indehaver, som er berettiget til at optræde på sigtedes vegne.

Stk. 2. Kun de til møde for vedkommende ret berettigede advokater eller de særlig af justitsministeren til beskikkelse som offentlige forsvarere ved vedkommende ret antagne personer kan vælges til forsvarere. Dog kan retten, når det under hensyn til sagens karakter og øvrige omstændigheder findes forsvarligt, tillade, at der som forsvarer vælges en advokat fra andet nordisk land. Endvidere kan retten undtagelsesvis tilstede, at andre uberygtede personer over 18 år benyttes som forsvarere.

Stk. 3. Retten kan på ethvert tidspunkt under sagen ved kendelse afvise en valgt forsvarer, hvis betingelserne efter § 733, stk. 2, for at nægte at beskikke ham foreligger. Der skal i så fald på begæring beskikkes sigtede en offentlig forsvarer.

Stk. 4. Udelukkede fra at vælges er personer, der er indkaldt til at afhøres som vidner eller syns- eller skønsmænd, eller som er begæret indkaldt i sådan egenskab, indtil retten har truffet afgørelse herom, eller hvis optræden ifølge § 60, stk. 1, nr. 3, ville medføre inhabilitet hos dommeren.

§ 732. I andre tilfælde end de i § 731 nævnte kan der, såvel før som efter at tiltale er rejst, beskikkes sigtede offentlig forsvarer, når retten efter sagens beskaffenhed, sigtedes person eller omstændighederne i øvrigt anser det for ønskeligt og sigtede ikke selv har skaffet sig bistand af en forsvarer.

Stk. 2. Begæring om beskikkelse af en offentlig forsvarer kan fremsættes såvel af sigtede som af politiet. Justitsministeren fastsætter regler om vejledning af sigtede om adgangen til at begære en forsvarer beskikket. Det skal af politirapporten fremgå, at den sigtede har modtaget behørig vejledning. Politiet drager omsorg for, at spørgsmålet indbringes for retten.

Stk. 3. Beslutninger, hvorefter forsvarer skal beskikkes, kan ikke påklages for højere ret. Imod beslutninger, hvorved beskikkelse af forsvarer nægtes, kan kære til højere ret finde sted.

66 a. kapitel

Advokatbistand til den forurettede

§ 741 a. I sager, der vedrører overtrædelse af straffelovens § 119, § 123, § 210, §§ 216-223, §§ 224 eller 225, jf. §§ 216-223, § 232, § 237, jf. § 21, §§ 244-246, §§ 249 og 250, § 252, stk. 2, §§ 260-262 eller § 288, beskikket retten en advokat for den, der er forurettet ved lovovertrædelsen, når den pågældende fremsætter begæring om det. I sager om overtrædelse af straffelovens § 119, § 123, § 218, stk. 1, §§ 219-221, § 222, stk. 1 og stk. 2, 1. led, § 223, stk. 2, § 232, § 237, jf. § 21, §§ 244-246, §§ 249 og 250, § 252, stk. 2, §§ 260-262 eller § 288 kan beskikkelse af advokat dog afslås, hvis lovovertrædelsen er af mindre alvorlig karakter og advokatbistand må anses for åbenbart unødvendig. Det samme gælder i sager, der vedrører overtrædelse af straffelovens § 224 eller § 225, jf. § 218, stk. 1, §§ 219-221, § 222, stk. 1 og stk. 2, 1. led, eller § 223, stk. 2.

Stk. 2. Fremsætter den forurettede ikke begæring om beskikkelse af advokat, kan der efter politiets begæring beskikkes en advokat for den forurettede under efterforskningen.

§ 741 b. Politiet vejleder den forurettede om adgangen til at begære en advokat beskikket. Vejledningen skal gives, inden den forurettede afhøres første gang, og skal gentages i forbindelse med og inden anden afhøring. Det skal af politirapporten fremgå, at den forurettede har modtaget behørig vejledning. Politiet drager omsorg for, at den forurettedes begæring om beskikkelse af advokat indbringes for retten.

Stk. 2. Er den forurettede villig til at udtale sig, er begæringen om beskikkelse af advokat ikke til hinder for, at politiet afhører den forurettede uden advokatens tilstedeværelse. Ønsker den forurettede ikke at udtale sig uden advokatens tilstedeværelse, kan politiet tilkalde en af de i § 733, stk. 1, nævnte advokater til at varetage hvervet som advokat for den forurettede, indtil retten har taget stilling til begæringen.

Stk. 3. Justitsministeriet kan fastsætte nærmere regler om tilkaldeordningens gennemførelse.

§ 741 c. Advokaten har adgang til at overvære afhøringer af den forurettede såvel hos politiet som i retten og har ret til at stille yderligere spørgsmål til den forurettede. Advokaten underrettes om tidspunktet for afhøringer og retsmøder.

Stk. 2. Advokaten har adgang til at gøre sig bekendt med den forurettedes forklaring til politirapport. Når der er rejst tiltale i sagen, har advokaten tillige adgang til at gøre sig bekendt med det øvrige materiale i sagen, som politiet har tilvejebragt.

Stk. 3. I det omfang materialet uden ulempe kan mangfoldiggøres, skal genpart tilstilles advokaten. Advokaten må ikke uden politiets samtykke overlevere det modtagne materiale til den forurettede eller andre, og han må ikke uden politiets samtykke gøre den forurettede eller andre bekendt med indholdet af det i stk. 2, 2. pkt., nævnte materiale.

Stk. 4. Stk. 1-3 finder tilsvarende anvendelse på en advokat, der er antaget af den forurettede i de i § 741 a nævnte sager.

67. kapitel

Almindelige bestemmelser om efterforskning

§ 742. Anmeldelser om strafbare forhold indgives til politiet.

Stk. 2. Politiet iværksætter efter anmeldelse eller af egen drift efterforskning, når der er rimelig formodning om, at et strafbart forhold, som forfølges af det offentlige, er begået.

§ 743. Efterforskningen har til formål at klarlægge, om betingelserne for at pålægge strafansvar eller anden strafferetlig retsfølge er til stede, og at tilvejebringe oplysninger til brug for sagens afgørelse samt forberede sagens behandling ved retten.

§ 745. Forsvareren har adgang til at gøre sig bekendt med det materiale, politiet har tilvejebragt. I det omfang materialet uden ulempe kan mangfoldiggøres, skal genpart tilstilles forsvareren. Forsvareren må ikke uden politiets samtykke overlevere det modtagne materiale til sigtede eller andre.

Stk. 2. Forsvareren har adgang til at overvære politiets afhøringer af sigtede og ret til at stille yderligere spørgsmål. Efter begæring skal forsvareren underrettes om tidspunktet for afhøringerne. Er den sigtede varetægtsfængslet, og er der truffet bestemmelse om isolation, jf. § 770 a, må den sigtede ikke afhøres, uden at forsvareren er til stede, medmindre såvel den sigtede som forsvareren samtykker heri.

Stk. 3. Når en afhøring, en konfrontation, en fotoforevisning eller andet efterforskningsskridt af lignende betydning kan formodes at ville finde anvendelse som bevis under domsforhandlingen, giver politiet meddelelse til forsvareren inden foretagelsen, således at forsvareren kan få lejlighed til at være til stede. Forsvareren har adgang til at stille forslag med hensyn til gennemførelsen af det pågældende efterforskningsskridt. Forsvarerens bemærkninger i så henseende skal tilføres politirapporten. Har forsvareren ikke mulighed for at komme til stede, eller er det ikke muligt for politiet at give forsvareren meddelelse, kan der kun foretages efterforskningsskridt, som ikke kan opsættes. Har forsvareren ikke været til stede, skal forsvareren uden ophold underrettes om det foretagne.

Stk. 4. Hvis hensynet til fremmede magter, til statens sikkerhed eller til sagens opklaring eller tredjemand undtagelsesvis gør det påkrævet, kan reglerne i stk. 1 og 3 fraviges, eller politiet kan give forsvareren pålæg om ikke at videregive de oplysninger, han har modtaget fra politiet. Pålægget kan udstrækkes, indtil tiltalte har afgivet forklaring under domsforhandlingen.

§ 746. Retten afgør tvistigheder om lovligheden af politiets efterforskningsskridt samt om sigtedes og forsvarerens beføjelser, herunder om begæringer fra forsvareren eller sigtede om foretagelsen af yderligere efterforskningsskridt. Afgørelsen træffes på begæring ved kendelse.

Stk. 2. Bliver dommeren bekendt med, at en foranstaltning, der er iværksat af politiet i medfør af denne lov, og som kræver rettens godkendelse, ikke er forelagt retten inden udløbet af den herfor fastsatte frist, bestemmer han

efter at have afkrævet politiet en redegørelse, om foranstaltningen skal opretholdes eller ophæves.

§ 747. Retsmøde afholdes, når der fremsættes anmodning om foranstaltninger, som kræver rettens medvirken. Efter anmodning afholdes endvidere retsmøde, når det er påkrævet for at sikre bevis, som det ellers må frygtes vil gå tabt, eller som ikke uden væsentlig ulempe eller forsinkelse vil kunne føres umiddelbart for den dømmende ret, eller når det må antages at være af betydning for efterforskningen eller af hensyn til en offentlig interesse. Retsmøde med henblik på at sikre bevis kan endvidere afholdes efter anmodning, såfremt sigtede er varetægtsfængslet i isolation og sikringen af bevis vil kunne få betydning for spørgsmålet om ophævelse af isolationen.

§ 748. Sigtede underrettes så vidt muligt om alle retsmøder og er berettiget til at overvære dem. Dette gælder ikke retsmøder, der afholdes med henblik på at opnå rettens forudgående kendelse om foretagelse af foranstaltninger i henhold til kapitlerne 69-74. Er sigtede varetægtsfængslet, kan fremstilling af ham undlades, hvis den vil være forbundet med uforholdsmæssigt besvær.

Stk. 2. Forsvareren underrettes om alle retsmøder og er berettiget til at overvære dem. Er det ikke muligt at give forsvareren meddelelse, kan der kun afholdes retsmøder, som ikke kan opsættes. For så vidt angår de i stk. 1, 2. pkt., nævnte retsmøder kan reglen dog fraviges, hvis hensynet til fremmede magter, til statens sikkerhed eller til sagens opklaring eller tredjemand undtagelsesvis gør det påkrævet. Afgørelsen træffes af retten efter politiets begæring. Forsvareren må kun med rettens samtykke videregive oplysninger, han har modtaget i retsmødet.

Stk. 3. Forsvareren er berettiget til at fremsætte bemærkninger og kort at få disse tilført protokollen, men dommeren bestemmer, på hvilket tidspunkt af retsmødet dette kan ske.

Stk. 4. Retten kan pålægge sigtede at indfinde sig til et retsmøde. Er pålægget ikke givet i et tidligere retsmøde, meddeles det ved en skriftlig tilsigelse. Tilsigelse sker med mindst aftens varsel. Retten kan dog fastsætte andet varsel eller pålægge sigtede at møde straks. Tilsigelsen skal indeholde oplysning om sigtelsens genstand. Udeblivelse kan kun medføre retsvirkninger, hvis tilsigelsen er lovlig forkyndt og indeholder oplysning om virkningerne af udeblivelse.

Stk. 5. Retten kan på begæring bestemme, at der ikke skal gives sigtede underretning om et retsmødes afholdelse, eller at sigtede skal være udelukket fra at overvære et retsmøde helt eller delvis, hvis hensynet til fremmede magter, til statens sikkerhed eller til sagens opklaring undtagelsesvis gør det påkrævet.

Stk. 6. Har sigtede været udelukket fra at overvære et retsmøde, skal retten, hvis sigtede er til stede, og ellers politiet snarest gøre ham bekendt med, hvad der er tilført retsbogen. Hvis de særlige hensyn, som har begrundet udelukkelsen, fortsat er til stede, kan sigtede dog af retten afskæres herfra, ligesom retten kan pålægge forsvareren ikke at give sigtede underretning

om, hvad der er passeret i retsmødet. Pålægget kan udstrækkes, indtil tiltalte har afgivet forklaring under domsforhandlingen.

§ 749. Politiet afviser en indgivet anmeldelse, hvis der ikke findes grundlag for at indlede efterforskning.

Stk. 2. Er der ikke grundlag for at fortsætte en påbegyndt efterforskning, kan beslutningen om at indstille efterforskningen træffes af politiet, såfremt der ikke har været rejst sigtelse. Er sigtelse rejst, finder bestemmelserne i § 721 og § 722 anvendelse.

Stk. 3. Afvises anmeldelsen, eller indstilles efterforskningen, underrettes de, der må antages at have rimelig interesse heri. Afgørelsen kan påklages til den overordnede anklagemyndighed efter reglerne i kapitel 10.

68. kapitel

Afhøringer og særlige efterforskningsskridt

§ 750. Politiet kan foretage afhøringer, men kan ikke pålægge nogen at afgive forklaring, og ingen tvang må anvendes for at få nogen til at udtale sig. Enhver er dog pligtig på forlangende at opgive navn, adresse og fødselsdato til politiet. Undladelse heraf straffes med bøde.

§ 752. Inden politiet afhører en sigtet, skal han udtrykkeligt gøres bekendt med sigtelsen og med, at han ikke er forpligtet til at udtale sig. Det skal af rapporten fremgå, at disse regler er iagttaget.

Stk. 2. Justitsministeren fastsætter regler om, i hvilke tilfælde kommunalbestyrelsen skal underrettes om og have adgang til at overvære afhøringen af sigtede under 18 år.

Stk. 3. Spørgsmål til en sigtet må ikke stilles således, at noget, der er benægtet eller ikke erkendt, forudsættes tilstået. Løfter, urigtige foregivender eller trusler må ikke anvendes.

Stk. 4. Afhøringen må ikke forlænges alene for at opnå en tilståelse. Ved afhøringer, der ikke er ganske kortvarige, anføres i rapporten tidspunkterne for afhøringens begyndelse og afslutning.

Stk. 5. Sigtede må ikke rådføre sig med sin forsvarer eller andre angående den umiddelbare besvarelse af et stillet spørgsmål.

§ 753. Ved politiets afhøring af en person, der ikke er sigtet, finder bestemmelserne i §§ 173, stk. 1, 182 og 184, stk. 1 og 2, tilsvarende anvendelse.

76. kapitel

Iværksættelse af tiltale og forberedelse af domsforhandling for landsret

§ 831. Tiltale rejses ved et af statsadvokaten udfærdiget og underskrevet anlageskrift, som skal indeholde:

- 1) angivelse af den domstol, ved hvilken sagen anlægges;
- 2) tiltaltes navn, og hvad der ellers måtte udkræves til hans nøjagtige betegnelse;
- 3) under benyttelse af forbrydelsens i loven hjemlede navn og under fremhævelse af dens i loven beskrevne kendemærker og, om

fornødent, med tilføjelse af strafforhøjelses- eller strafnedsættelsesgrunde, en kort angivelse af det forhold, for hvilket tiltale rejses, med sådan angivelse af tid, sted, genstand, udførelsesmåde samt andre nærmere omstændigheder, som udkræves til dets tilstrækkelige og tydelige betegnelse; det eller de lovbud, i henhold til hvilke påstand om straf agtes nedlagt, bør angives. Alternativ - herunder principal og subsidiær - angivelse er tilladt.

Stk. 2. Hverken angivelser af beviser eller udviklinger af retsspørgsmål må findes i anklageskriftet.

77. kapitel

Bestemmelser om domsforhandling ved landsret

§ 848. Formanden kan beslutte, at tiltalte skal forlade retssalen, medens et vidne eller en medtiltalt afhøres, når særegne grunde taler for, at en uforbeholden forklaring ellers ikke kan opnås.

Stk. 2. Når tiltalte som følge af en beslutning efter stk. 1 ikke har overværet afhøringen af et vidne eller en medtiltalt, skal han, når han på ny kommer til stede i retssalen, have oplysning om, hvem der har afgivet forklaring i hans fravær, og om indholdet af forklaringen, for så vidt den angår ham. Retten afgør, om gengivelsen af forklaringen skal ske før eller efter, at tiltalte selv har afgivet forklaring.

Stk. 3. Retten kan på begæring bestemme, at et vidnes bopæl ikke må oplyses for tiltalte, såfremt afgørende hensyn til vidnets sikkerhed taler derfor og det må antages at være uden betydning for tiltaltes forsvar.

§ 877. Dokumenter, der påstås at have været genstand for eller at være frembragt ved forbrydelsen eller at have været brugt eller bestemt til dens udførelse, eller som yder umiddelbar oplysning om gerningen eller tiltaltes forhold til denne, bliver at oplæse, når bevisførelsen kræver det.

Stk. 2. Fremdeles kan efternævnte dokumenter under domsforhandlingen benyttes som bevismidler og bliver da at oplæse:

- 1) tilførsler til retsbøger om ransagninger, beslaglæggelser, besigtigelser og syns- eller skønsforretninger, foretagne uden for domsforhandlingen, såvel som erklæringer til retten, afgivne af syns- eller skønsmændene helt; dog kan retten, når den finder sådant hensigtsmæssigt, bestemme, at mundtlig afhøring af syns- eller skønsmændene helt eller delvis skal træde i stedet for oplæsning af disses forklaringer eller skriftlige erklæringer;
- 2) tilførsler til retsbøger om de af tiltalte under afhørelsen om sigtelsen afgivne forklaringer, når tiltalte enten nu vægrer sig ved at svare, eller den nu afgivne forklaring afviger fra den tidligere, eller når tiltalte er udeblevet (jf. § 847);
- 3) tilførsler til retsbøger angående de af vidner, syns- eller skønsmænd under afhørelse afgivne forklaringer, når disse personer enten er døde eller af anden grund ikke kan afhøres på ny, eller de i medfør af § 174, jf. § 209, er afhørt for en anden ret end den, ved hvilken sagen behandles, eller de er afhørt, uden at tiltalte har været til stede, jf. § 847, stk. 1, eller når den nu afgivne forklaring afviger fra den

tidligere, eller når et vidne vægrer sig ved at afgive forklaring, og de foreskrevne tvangsmidler ikke antages at burde anvendes eller forgæves er blevet anvendt;

- 4) tilførsler til retsbøger af forklaringer såvel som erklæringer, afgivne af de i D. L. 1-2-1 omhandlede personer samt af personer, der har eksterritorialitetsret, for så vidt de nævnte personer ikke giver møde i retten;
- 5) erklæringer og vidnesbyrd, udstedt i medfør af et offentligt hverv, derunder udskrifter af tiltalte tidligere overgåede straffedomme.

Stk. 3. Uden for de nævnte tilfælde kan dokumenter og aktstykker, som indeholder erklæringer eller vidnesbyrd, kun benyttes som bevismidler, når retten undtagelsesvis hertil giver tilladelse. Udenretslige bevidnelser angående tiltaltes tidligereandel må under ingen omstændigheder benyttes.

§ 896. Ved afgørelsen af, om noget er bevist eller ikke, tages alene hensyn til de beviser, som er fremført under domsforhandlingen. Bedømmelsen af bevisernes vægt er ikke bundet ved lovregler.

Källförteckning

Offentligt tryck

SOU 1953:14, ”Förslag till Brottsbalk”

SOU 1976:9, ”Sexuella övergrepp”

SOU 1982:61, ”Våldtäkt och andra sexuella övergrepp”

SOU 1995:60, ”Kvinnofrid”

SOU 1997:116, ”Barnets bästa i främsta rummet – FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige”

SOU 2000:42, ”Barnmisshandel – Polisens och åklagarnas handläggningstider och arbetsmetoder”

SOU 2001:14, ”Sexualbrotten. Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor”

SOU 2001:72, ”Barnmisshandel – Att förebygga och åtgärda”

Prop.1983/84:105, ”Om ändring i Brottsbalken m.m. (Sexualbrotten)”

Prop. 1998/99:103, ”Särskild företrädare för barn”

Litteratur

Bergenheim, Åsa, ”...kan ej för otukt fällas...”, Umeå, 1998

Bring, Thomas, Diesen, Christian, Schelin, Lena, ”Förundersökning”, 2 uppl., Stockholm, 1999

BRIS, ”Barnmisshandel ur BRIS och barns perspektiv – Om fysiska, psykiska och sexuella övergrepp mot barn”, BRIS fördjupningsstudie nr 3, Halmstad, 2002

Brottsförebyggande rådet, ”Brottsutvecklingen i Sverige 1995-1997”, BRÅ Rapport 1998:2, Stockholm, 1998

Brottsförebyggande rådet, ”Brottsutvecklingen i Sverige 1998-2000”, BRÅ Rapport 2001:10, Stockholm, 2001

Bukh, Marianne Holdgaard, ”*Modafhøring af vidner – menneskeretlige krav til straffeprocessen*”, Köpenhamn, 1998

Cederborg, Ann-Christin, ”*Barnintervjuer – vägledning vid utredningsarbete*”, Falköping, 2000

Dahlström-Lannes, Monica, ”*Mot dessa våra minsta – sexuella övergrepp mot barn*”, 4 uppl., Stockholm, 1994

Danelius, Hans, ”*Mänskliga rättigheter i europeisk praxis – En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*”, Stockholm, 1997

Diesen, C., Hellner Gumpert, C., Lindblad, F., Sutorius, H., ”*Sexuella övergrepp mot barn. Bevis 6*”, Stockholm, 2001

Eklund, Lisbeth, ”*Sexualbrott mot barn*”, Brottsförebyggande rådet, Stockholm, 1992

Ernst, N., Feuk, L., Hildebrand, E., Holman, P., Larson, N., Leick, N. Marquit, C., Michelsen, N., Mitnick, M., Nyborg, E., ”*Sexuell barnmisshandel inom familjen*”, Stockholm, 1985

Gammeltoft-Hansen, Hans, ”*Strafferetspleje I*”, 2.udgave och ”*Strafferetspleje II*”, 1.udgave, Köpenhamn, 1998 resp. 1989

Gomien, D., Harris, D., Zwaak, L. ”*Law and practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*”, Strasbourg, 1996

Greve, V., Toftegaard Nielsen, G., Jensen, A., ”*Kommenteret straffelov-Special del*”, 6. omarbejdede udgave, Köpenhamn, 1998

Gustafsson, Johan, ”*Förhöret*”, Stockholm, 1995

Hindberg, Barbro, ”*Familjevåld som drabbar barn*”, Stockholm, 1990

Hindberg, Barbro, ”*När omsorgen sviktar*”, Stockholm, 1999

Holmqvist, L., Leijonhufvud, M., Träskman, P-O., Wennberg, S., ”*Brottsbalken – En kommentar Del I (1-12 kap.) Brotten mot person och förmögenhetsbrott m.m.*”, Studentutgåva 2, Stockholm, 2000

Justitiedepartementet, ”*Misshandel och sexuella övergrepp mot kvinnor och barn*”, 3 uppl., Stockholm, 1991

Martens, Peter L, ”*Sexualbrott mot barn – presentation och diskussion av några centrala teman inom forskningsområdet*”, BRÅ Rapport 1989:1, Stockholm, 1989

- Martens, Peter L, ”Sexualbrott mot barn – Beskrivning av de misstänkta brotten”, BRÅ Rapport 1990:6, Stockholm, 1990
- Martens, Peter L, ”Sexualbrott mot barn – de misstänkta förövarna”, BRÅ Rapport 1991:1, Stockholm, 1991
- Martens, Peter L, ”Pedofili, barnpornografi och sexuella övergrepp mot barn”, Stockholm, 1998
- Mossberg, Maria, ”Barn som brottsoffer – Misshandel och sexuella övergrepp mot barn i hemmet”, Examensarbete i straffrätt, Lunds Universitet, 2001
- Nielsen, Beth Grothe, ”Straffesystemet i børneperspektiv- seksuelle overgreb mod børn i familien”, Köpenhamn, 2001
- Rigsadvokaten, ”Videoafhøring af børn i sædelighedssager”, Rigsadvokatens Meddelelse nr. 4/2001, Köpenhamn, 2001
- Rigspolitchefen ”Beretning afgivet af Arbejdsgruppen vedrørende videoafhøring af børn”, Köpenhamn, 1995
- Rikspolisstyrelsen, ”Familjevold del II – Videodokumenterede forhør med barn”, RPS-rapport 1987:6, Stockholm, 1987
- Riksåklagaren, ”Promemoria avseende förundersökning i ärenden rörande sexuella övergrepp mot barn”, 1999:01, Stockholm, 1999
- Sandström-Taylor, Solveig, ”Den största hemligheten”, Södertälje, 1993
- Silverstolpe, Fredrik, Söderström Göran, ”Sympatiens hemlighetsfulla makt – Stockholms homosexuella 1860-1960”, Stockholm, 1999
- Smith, Eva, ”Straffeproses”, 4. udgave, Köpenhamn, 1999a
- Socialstyrelsen, ”Sexuella övergrepp mot barn”, Allmänna råd från Socialstyrelsen 1991:3, Stockholm, 1991
- Spencer, J.R., Flin, Rhona, ”The evidence of children – the law and the psychology”, 2nd edition, London, 1993
- Svedin, Carl-Göran, ”Sexuella övergrepp mot barn – definitioner och förekomst”, Expertrapport Socialstyrelsen, Stockholm, 1999
- Svedin, Carl-Göran, ”Sexuella övergrepp mot barn – Orsaker och risker”, Expertrapport Socialstyrelsen, Stockholm, 2000

Thiel, Catharina, ”Bevisprövning i mål om sexuella övergrepp – särskilt i mål om övergrepp mot barn”, Examensarbete i processrätt, Stockholms Universitet, 1997

Waaben, Knud, ”Strafferettens specielle del”, 5. reviderede udgave, Köpenhamn, 1999

Öhrström, Lilian, ”Sex, lögn och terapi – Verkligheten bakom vår tids häxprocesser”, Stockholm, 1996

Artiklar

Edling, Margaretha, ”Sexuella övergrepp mot barn – Ovanliga brott som väcker starka känslor”, Brottsförebyggande rådets tidskrift APROPÅ, nr 3, 1998, sid. 7-10

Garde, Peter, ”Afhøring af børn”, Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab, 1992a, sid. 23-39

Garde, Peter, ”Fra Unterpertinger til Asch. Den Europæiske Menneskerettighedsdomstols praksis om bevisførelse i straffesager”, Juristen, nr.8, 1992b, sid. 341-360

Garde, Peter, ”Videoafhøring af børn er uproblematisk”, Lov & Ret, nr. 6, 1999, sid. 24-25

Garde, Peter, ”Forurettede set fra dommersædet – nogle afvejningsspørgsmål”, Kriminalitetens ofre og straffesystemet, Nielsen, Beth Grothe (red.), Århus, 2000, sid. 108-143

Gregow, Torkel, ”Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn”, Svensk Juristtidning, nr 7, 1996, sid. 509-523

Ohlander, Ann-Sofie, ”En latent struktur av våld – kriminalisering av offret exemplifierad ur svensk rättshistoria”, Manliga strukturer och kvinnliga strategier, Göteborg, 1987, sid. 225-237

Skov-Madsen, J.O., ”Videoptagelse af børns forklaringer i straffesager”, Ugeskrift for Retsvæsen 1993B, sid. 12-18

Smith, Eva, ”Uens praksis i landsretterne”, Lov & Ret, nr. 5, 1999b, sid. 20-23

Smith, Eva, ”Svar til Peter Garde”, Lov & Ret, nr. 6, 1999c, sid. 25-26

Träskman, Per Ole, ”*Om "människior som af sathan och sin onda begiärelse låter förföra sigh"*”, Historisk Tidskrift för Finland, nr 75, 1990, sid. 248-263

Träskman, Per Ole, ”*Målsäganden som informationskälla vid bevisning i brottmål*”, Festskrift till Per Olof Bolding, Stockholm, 1992, sid. 391-410

Övrigt

”Barnets rättigheter” – föreläsning av Arne Harrysson, kriminalinspektör på Familjevåldsenheten, den 19 september 2001

Besök på Familjevåldsenheten i Malmö och kort intervju med Arne Harrysson, den 2 oktober 2001

Telefonintervju med Eva Wilhelmsson, barnutredare på Familjevåldsenheten, den 18 april 2002

Rättsfallsförteckning

Svenska domstolar

NJA 1963 s. 555

NJA 1980 s. 725

NJA 1991 s. 83

NJA 1991 s. 228

NJA 1992 s. 446

NJA 1992 s. 532

NJA 1992 s. 585

NJA 1993 s. 310

NJA 1993 s. 616

NJA 1994 s. 49

NJA 1994 s. 268

NJA 1996 s. 176

RH 1987:64

Göta Hovrätts dom i mål nr B 1495/95 från den 6 maj 1996

Malmö Tingsrätts dom i mål B 4243-00 från den 21 februari 2001

Danska domstolar

UfR 1968, 68 H

UfR 1976, 236 Ø

UfR 1985, 347 H

UfR 1986, 500 H

UfR 1988, 811 V

UfR 1991, 749 Ø

UfR 1996, 992 Ø

UfR 1996, 1536 Ø

UfR 2000, 1326 H

Østre Landsrets avgörande från den 27 oktober 1987

Europadomstolen

Unterpertinger ./ Österrike, dom från den 24 november 1986, Ser. A. Vol. 110, no. 1/1985/87/134

Bricmont ./ Belgien, dom från den 7 juli 1989, Ser. A. Vol. 158, no. 19/1987/142/196

Delta ./ Frankrike, dom från den 19 december 1990, Ser. A. Vol. 191-A, no. 26/1989/186/246

Isgro ./ Italien, dom från den 19 februari 1991, Ser. A. Vol. 194-A, no. 1/1990/192/252

Asch ./ Österrike, dom från den 26 april 1991, Ser. A. Vol. 203, no. 30/1990/221/283

Artner ./ Österrike, dom från den 28 augusti 1992, Ser. A. Vol. 242-A, no. 39/1991/291/362

Saïdi ./ Frankrike, dom från den 20 september 1993, Ser. A. Vol. 261-C, no. 33/1992/378/452

Baegen ./ Nederländerna, rapport från den 20 oktober 1994, no. 16696/90

Lindqvist ./ Sverige, beslut från den 22 oktober 1997, no. 26304/95

S.N./ Sverige, beslut från den 16 januari 2001, no. 34209/96